

Lunds universitet
Historiska institutionen
HISP01

Examinator: Hanne Sanders
Handledare:
Yvonne-Maria Werner
Magnus Olofsson
Tid: 14/12 2011 kl.10.00

Tjugo års wandranden i Skogarna här

Den halländska jägeristaten vid Faurås häradsrätt 1761-1805

Anna Lönnæus

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	3
1.2 SYFTE	4
1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR	5
1.4 METOD	5
1.5 MATERIAL OCH KÄLLKRITIK	6
1.6 UPPLÄGG AV ANALYSEN	8
<i>Avgränsningar</i>	10
<i>Beräkningar</i>	10
<i>Ord och förklaringar</i>	11
1.7. TEORI	12
<i>Staten, statens legitimitet och auktoritet</i>	12
<i>Individuella skillnader och möjligheter – Bourdieus spelteori</i>	13
1.8. TIDIGARE FORSKNING	16
Skogsrelaterade konflikter mellan stat och allmoge	17
Svensk skogslagstiftning från tidigt 1600-tal till 1800-talets början	20
Ämbetsmän och förvaltning i Sverige under 1700-talet	21
Synen på naturen i Sverige under 1700-talet	24
2. BAKGRUND OCH KONTEXT	26
2.1. HALLANDS MILJÖ UNDER 1700-TALET	26
2.2. JÄGERISTATEN – ORGANISATION, HISTORIA OCH UPPDRAG FRÅN ETT NATIONELLT OCH REGIONALT PERSPEKTIV	28
3. ANALYS	31
JÄGERIBETJÄNTERNA VID FAURÅS HÄRADRÄTT 1761-1806. SLÄKTSKAP, UTBILDNING OCH LEVNADSTECKNING	31
<i>Nedan kommer jägeribetjänterna vilka figurerar i uppsatsen, att presenteras närmare och ges en kortare levnadsbeskrivning. Dock inte Bourdieus teori om kapital inte att appliceras under presentationen, utan tillämpas när domstolsmaterialet går igenom.</i>	31
<i>Överjägmästarna i Hallands län, 1761-1805</i>	31
Fredrik Lagercrantz	31
Magnus Henrik Brummer	32
Jean Gottfrid Sjöberger	32
<i>Hejderidarna</i>	33
Jöns Ekenstedt	33
Bengt Bergström	34
Truls Ohlin	34
Arvid Grundell	36
4.1. KVANTITATIV GENOMGÅNG	40
4.2. NORMATIVA FALL	49
<i>Fällda träd</i>	49
<i>Ljungbränning</i>	49
4.3. ICKE REPRESENTATIVA FALL	52
<i>Korruption, maktmissbruk och ämbetsfel</i>	52
Huru hårt och oförsvarligt allmogen hanterats af en skogvaktare!	52
Komministerns kvarnar	55
Nu synas här af, att ormen krupit ur busken och visat sig	57
Visse personers negligerande försummelse ock orkeslöshet	59
Fog för talan	61
<i>Våld, hot och tvång</i>	62
Med åthäfvor äfven förlämpat och hållit bössa åt honom	63
Till ädel täflan om Förtjensten	65
Bero och förbliva	66
<i>Engagemang och lojalitet</i>	68
Tjugo års wandranden i Skogarna här	68
Med den bästa wilja	69
Vi Gällsås byamän	71
5. AVSLUTANDE DISKUSSION OCH ANALYS	72
6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	78

1. Inledning

En junidag 1786 i norra Halland drog välbetrodde hejderidaren Truls Ohlin bönderna Jöns Andersson, Tore Svensson och Bengt Arvidsson inför tinget. Att de stod där berodde på en misslyckad rävjakt. Hejderidaren hade lett en skallgång där bönderna var skyldiga att delta, men jakten misslyckades när räven lyckades smita ur drevet. "För visad tredska och olydnad" åtalades bönderna¹ eftersom hejderidaren menade att det var böndernas fel att räven gled ur näven, så att säga. Utslaget blev nog inte riktigt vad han tänkt sig, bönderna friades. Istället var det Truls Ohlin själv som fick en uppsträckning av domaren, att om han inte bättre underbyggde sina åtal i fortsättningen skulle han själv finna sig åtalad för rättegångsmissbruk. Kanske var åttutnningen även ett uttryck för en viss trötthet från domarnas sida, under blott två tingsdagar hade Truls Ohlin nämligen dragit fler än 130 personer inför rätta. Att under tinget offentligt läxa upp en statligt anställd kan också tyda på att häradsrätten menade att en hejderidare borde veta bättre och ville markera allvaret i situationen.

Den nesliga domen i Faurås häradsrätt väckte mitt intresse för den till synes hetlevrade hejderidaren i Halland. Länge var denna dom mitt enda intryck av honom, tills jag bestämde mig för att ägna min kandidatuppsats åt honom. Ur domböckerna framträdde hejderidaren Truls Ohlin som en oerhört nitisk ämbetsman. Under opponeringen kallades han flera gånger för rättshaverist. Men var han verkligen så extrem som det verkade, eller hade han bara tagits ur sitt sammanhang?

Skogen är än idag mycket viktig för Sverige, inte minst i ett ekonomiskt perspektiv, om än en resurs något bortglömd av gemene man. På 1700-talet var skogen var en nödvändighet, inte bara ur ett ekonomiskt perspektiv, men för att en majoritet av landets befolkning överhuvudtaget skulle kunna leva. Skogen var en källa till liv och resurser, till berättelser och sagor och inte minst, en källa till konflikt. 1700-talets kraftiga befolkningsökning och sociala förändring skedde på bekostnad av den svenska naturen. Skogsbristen var ett reellt problem som debatterades på hög nivå och som orsakade oro och rädsla. Farhågorna kan ibland ha varit överdrivna, men det fanns fog för oro. Under 1700-talet minskade skogens yta dramatiskt och flera djurarter höll på att utrotas på grund av vanskötsel. Parallellt med den dystra utvecklingen uppstod även en djupare förståelse av naturen, företrädd av Carl von Linné. Under 1700-talet började naturen också idealiseras under förromantiken, vilken under 1800-talet skulle blomma ut i en emotionell lovsång till den vilda, mäktiga, enkla och fria naturen.

¹ LLA, Faurås häradsrätt, 1786, A1a:60, sommarting, 10 juni.

Det nya synsättet som bröt fram stod i kontrast mot 1700-talets härskande nyttofilosofi, där den omhuldade nyttan stod i centrum. Även om nyttokulturen gällde alla ting, vilket tydligt visas i Carl von Linnés avhandling *Cui bono?*, var ändå den ekonomiska och praktiska nyttan viktigast.² Nyttokulturen hade en starkt religiös aspekt, människan hade fått naturen av Gud att förvalta och då den gudomliga hushållningen var felfri, skulle ett evigt överflöd finnas. Nyttotänkarna hade från Rudbeck övertagit tanken om att Sverige genom Guds försorg blivit ett ovanligt berikat land och resurserna fanns i naturen. Dessa resurser var skapade för att bära vittnesmål om Gud och den ynnest Svea rike njutit och skulle utnyttjas som de gåvor de var. Men i 1700-talets Halland, som drabbades hårdare än många andra landskap av missväxt, skogsbrist och utbredning av ljunghedar och flygsandsfält, blev det uppenbart att naturen inte var en oändlig resurs. Även om nyttotänkarna argumenterade att det var nationens plikt att utnyttja naturen, skulle gudagåvorna inte användas hur som helst och inte av vem som helst.³

Naturen var hierarkiskt ordnad, och människan var själv underställd sin världslige härskare. Till sin hjälp att upprätthålla ordningen i den Herrens hage den svenske härskaren var satt att förvalta, hade han en paramilitär jägeristat. Dessa tjänstemän arbetade lokalt och regionalt med att upprätthålla rådande lagar och förordningar och bevaka skogen, som den nationella angelägenhet den var. Konflikter uppstod i mötet med allmogen, som menade att skogen tillhörde ingen och alla. Tjänstemännen befann sig i en situation där mutor och oegentligheter var frestande, då lönerna var låga eller obefintliga. De ämbetsmän som inte avlönades skulle försörjas av böter som dömdes ut vid tinget, där allmogens representanter själva ingick i rätten. Samtidigt var jägeristaten utsatt för hård press såväl överhet som undersåtar. Kritik riktades från såväl myndigheter som allmoge och kungen lyssnade till kritiken, vilket innebar att jägeristaten underminerades och vingklippes. Trots neddragningar förväntades de göra ett gott arbete samtidigt som de fick bära hundhuvudet för den impopulära skogspolitiken.

1.2 Syfte

Jägeristaten är ett mycket smalt forskningsområde. Någon egentlig studie har mig veterligen inte gjorts sedan Hugo Samzelius stora samlingsverk med såväl kortfattad historik som uppgifter om jägeribetjänterna eller Bertil Boëthius verk om jägeristaten i Småland. Båda studierna skrevs under tidigt 1900-tal. Av senare datum är nyutgåvan av Magnus Brummers jaktlexikon, där en biografi över honom och allmän historik kring jägeristaten finns inkluderad. Jägeribetjänterna nämns även i andra verk, men ingen studie har fokuserat på dem. Överlag ger forskningen intryck av att vara polariserad genom att å ena sidan uttala sig dömande

² Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria: bildning och vetenskap under tusen år. D. 1, 1000-1809*, Stockholm 2000, s.186-191.

³ Frängsmyr 2000, kapitel "Frihetstiden".

och generaliserande om jägeristatens korruption och å andra sidan, vilket gäller de mer biografiskt inriktade studierna, förmedla en romantiserad syn. Jägeristaten har generellt fått ett dåligt eftermäle och forskarna tycks utgå ifrån att klagomålen som riktades mot jägeribetjänterna var befogade utan att närmare studera deras situation. Denna bild baseras på svartmålande material eller på undersökningar av jägeribetjänter som verkligen misskötte sig. Men är det så enkelt? Jag vill se på problematiken utifrån jägeribetjänternas perspektiv och skildra deras livssituation; jag vill alltså undersöka jägeristaten och dess aktörer inifrån istället för utifrån.

För att nå mitt syfte kommer jag att fokusera på ett antal jägeribetjänter, vilka var aktiva på den halländska häradsrätten Faurås under perioden 1761-1805. För att skapa en så komplett bild som möjligt kommer studien att i mikrohistorisk anda lyfta fram individerna, deras skilda bakgrund, nätverk och levnadsöden. Jag vill se vilka skillnader som finns mellan individerna – var alla lika framgångsrika, uppförde sig vissa betjänter bättre än andra, bemöttes de på samma vis eller fanns det skillnader? Teoretiskt kommer jag att anknyta till Bourdieus spelteori, vilket innebär att jag kommer att studera hur de agerade på det fält som härdarrätterna utgjorde och vilken roll deras kapital spelade för deras framgångar respektive tillkortakommanden.

1.3 Frågeställningar

- Vilka skillnader framträder mellan de undersökta jägeribetjänterna? Vilket kapital besatt de? Och hur påverkade deras sociala, ekonomiska, symboliska och kulturella kapital deras yrkesverksamhet och privata liv?
- Vilka attityder och åsikter kan utläsas ur det bevarade materialet? Hur skildrar jägeribetjänterna själva sitt arbete och sin situation?
- Hur väl överensstämmer bilden av jägeribetjänningen i tidigare forskning med de undersökta ämbetsmännen? Finns det belägg för att de för egen vinnings skull missbrukat sitt ämbete? Hur pass omfattande har eventuella ämbetsbrott varit i den mån de kan påträffas?

1.4. Metod

Jag kommer att använda mig av en mikrohistorisk metod för att göra en tematisk och kvantitativ studie över tid. Metoden är starkt påverkad av den tyska Alltagsgeschichte, alltså vardagshistoria. Från denna tradition hämtar jag främst blivit inspirerad av Hans Medick och David Sabeans sätt att kombinera mikrohistoria med

socialhistorisk kvantitativ forskning.⁴ Redovisningen av det kvantitativa resultatet kommer främst att ske genom diagram och tabeller, medan ett antal fall valts ut för en kvalitativa undersökningen. Genom att göra en kvantitativ analys kan jag få fram spår av konflikter, förändringar och individuella skillnader, medan den kvalitativa genomgången ger konkreta upplysningar om jägeribetjänarnas liv och verksamhet.⁵ Det handlar här om konkreta rättegångsfall som valts ut för att de är särskilt intressanta och belyser olika aspekter av jägeribetjänarnas yrkessituation.

Mikrohistoria och Alltagsgeschichte fokuserar ofta, men inte nödvändigtvis, på samhällets utnyttjade, missgynnade och utstötta grupper, vilka befinner sig i samhällets utkant. Ur en lokal synvinkel kan detta appliceras på jägeribetjänare, vars arbete gjorde dem impopulära. Jag kommer huvudsakligen att fokusera på tre hejderidare, nämligen Jöns Ekenstedt, Arvid Grundell och Truls Ohlin, vilka kommer att göras till föremål för mikrohistoriska studier, vilka länkas samman till en helhet genom den gemensamma verksamheten och kontexten. En viktig komponent i den mikrohistoriska traditionen är att kartlägga aktörernas nätverk utifrån deras aktioner och relationer. I denna studie kommer jägeribetjänarna och deras familjenätverk att kartläggas i den mån det är möjligt. Arrangerade äktenskap och rena yrkesdynastier där familjemedlemmar "prenumererade" på olika ämbeten är kanske något som främst förknippas med kungahus, adel eller prästsläkter, men samma agerande existerade även i skogsbygder och bland lägre ämbetsmän.⁶ Övriga aktörer, såsom bondebefolkningen, kommer att förbli en anonym massa och deras nätverk kommer inte att kartläggas. Jag kommer heller inte, vilket annars är vanligt i mikrohistoriska studier, att göra en mentalitetsstudie.

1.5 Material och källkritik

Mitt huvudsakliga material består av domböcker från Faurås lagtima ting och jägeristatens bevarade skrifter. Domböckerna har inget register och har alltså sökts igenom för hand. En provräkning i en dombok från 1780-talet gav en summa på 330 domar utöver de andra dokument som infogats i domboken. Mängden betyder givetvis att det finns en risk att jag inte upptäckt vissa mål, även om jag gjort en kontrollgenomgång av tre domböcker och då inte funnit någon tidigare upptäckt dom. Vissa domböcker har förkommit, andra är svårlästa och slitna på sina ställen. Åren 1767, 1769, 1771 och 1777 har smärre luckor, men högst ett ting saknas i varje år, vissa år är förlusten mindre. När materialförlusten är mer omfattande har ett annat år valts ut för att ersätta den skadade domboken. Vissa domar är svårlästa eller kryptiska, andra ofullständiga, vilket

⁴ Kaldal, Inger, *Alltagsgeschichte og mikrohistorie*, Trondheim 1994.

⁵ Iggers, Georg G., *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge*, Hanover, N.H 2005.

innebär ett mindre bortfall. Antalet saknade utslag uppgår till 15 stycken. Vid genomgången av domböckerna har jag i huvudsak genomsökt vartannat år och registrerat alla domar som berör jägeribetjäningen. Alla dessa mål kommer inte att redovisas närmare, men tas med för att skapa en helhetsbild. Målen har registrerats varje gång de togs upp vilket innebär att samma fall kan ha registrerats ett antal gånger, oftast två gånger. För den första hejderidarens tjänstgöring har vartannat år valts ut, med start 1761 och slut 1782, sammanlagt 11 år.

Den första kartlagda domboken är dock den för 1762, då 1761 hade alltför stora skador, därefter följer 1763, 1765 osv. Den andra tjänstgöringsperioden, 1783-1787, är fullständigt kartlagd, och täcker sammanlagt 4 år. Den tredje tjänstgöringsperioden följer inget tydligt mönster; här är åren 1788-1799 fullständigt kartlagda, men mellan åren 1799-1805 har endast vartannat år genomsökts, sammanlagt 15 år. Detta urval har dels skett på grund av den magra utdelningen av fall under den tredje perioden, dels genomfördes viktiga reformer under denna period. Jägeristaten omvandlades till en fullständig militär organisation år 1790 och skogsuppdragen lades istället på länsmän och kronofogdar. 1793 återupprättades den gamla organisationen. Dock har även åren 1790-1792 genomsökts då det är intressant att se hur pass snabbt man på lokalt plan anpassade sig till nationella beslut.

Det är viktigt att hålla i minnet att domböcker inte bara kan vara korta i utsagorna, utan även påverkade av skrivarens ordval. Dock förekommer endast tre olika skrivare under perioderna, varav den siste endast tjänstgör under 1800-talet, vilket i princip gör att det är två aktiva huvudsakliga skrivare. Den förste skrivaren är verksam en kortare tid, några år in på 1770-talet, medan den andre är aktiv från 1770-talet fram tills 1800-talet. Den förste skrivaren är mer informativ och skriver betydligt längre domar än vad den andre skrivaren gör.

Vad kan man egentligen lita på när det enda man har att gå på är ett nästan trehundra år gammalt material, som dessutom är magert? En viktig fråga är hur pass många fall som överhuvudtaget inte anmäldes. En vanligt förekommande kritik mot jägeribetjänter är just att de själva valde att agera utanför tinget. Det kan ha funnits en inofficiell verksamhet vid sidan av tinget, de många ouppklarade målen som försvinner kan tyda på en uppgörelse utanför den rättsliga arenan, men denna eventualitet kommer jag inte att kunna nå. När det gäller undersökningar av maktmissbruk får man nästan förutsätta att många fall aldrig anmäldes. Det var ett stort risktagande av den utsatte att bekosta en rättegång mot en ämbetsman. Kraven på bevis var mycket höga och följderna kunde bli otrevliga för den som försökte hävda sin rätt. De halländska frälsebönder som

⁶ Halberg, Paul Tage, "Sosial status i bondeskog og bolagsskog" i Kaldal, Inger (red.), *Skogsliv: kulturella processer i nordiska skogsbygder*, Lund 2000.

under 1770-talet hamnade i processer gentemot sina adliga härskare blev utblottade och körda från hus och hem.⁷ En annan viktig fråga gäller de uppgifter som förmedlas. Jägeribetjäningen kan ha ett motiv att överdriva sin nöd och allmogens brott, de åtalade att förminska och avfärda, landshövdingen kan ha överdrivit sina skildringar för att landskapet skulle slippa fler pålagor. I en studie rörande den finländska motsvarigheten till jägeristaten poängteras att förvaltningen ibland valde att skylla en misslyckad skötsel och uppsyn av kronans skogar på bönderna.⁸

Jag bygger en del av min undersökning på Magnus Henrik Brummers ovan nämnda arbete. Tidigare forskning förmedlar en bild av honom som en plikttrogen, nitisk, idealistisk och en kanske något ensam och cynisk man, som ägnade mycket tid och passion åt sina böcker. Han ställde sig kritisk till rikets styrande, bland annat kung Gustav III, som han ansåg misskötte sina regeringsplikter och endast ägnade sig åt hovliv och nöjen. Brummer, som var utfattig under slutet av sitt liv, bekostade trots detta själv tryckningen av sin skrift, kanske för att få uppmärksamhet och en ny tjänst.⁹ Jöns Ekenstedt och Brummer är de två som efterlämnar mest material. Ekenstedt efterlämnade också en "självbiografi", vilken han skrev kort tid före sin död och skickade till landskansliet som ersättning för ett faktiskt besök, men kanske också för att påminna om vilken trogen tjänsteman han varit och för att tjänsten inte skulle besättas av någon annan under hans sjukdom. Ekenstedt har givit som flera fina skildringar av jägeribetjänarnas vardag i sina brev till landskansliet. I hans vardagliga, återhållsamma och reflekterande beskrivningar träder villkoren och levnadssituationen fram på ett sympatiskt vis.

Arbetet med att kartlägga personer och släkt nätverk har varit svårt och det finns vissa frågetecken i min redovisning. När något är osäkert är det givetvis markerat. Halland är ett tämligen svårt landskap när det gäller personforskning. Vissa kyrkoböcker påbörjades sent, och Halmstad brann under sena 1800-talet. Stadens arkiv, där många handlingar bevarades, blev lågornas rov. Även andra bränder har försvårat mitt arbete. Materialet har inte heller alltid ansetts vara värt att bevara; under 1900-talet fann man exempelvis delar av landskontorets 1700-talsarkiv använt som isoleringsmaterial i ett torn på Halmstad slott.

1.6 Upplägg av analysen

Studien är uppdelad i tre perioder, vilka sammanfaller med hejderidarnas tjänstgöringsperioder, såsom de anges i Hugo Samzelius översiktsverk om "Jägeristaten". Även två överjägmästare, Jean G. Sjöberger och

⁷ Hallands museiförening (red.) 1998.

⁸ Ruuttula-Vasari, Anne, "Herrar skall man misstro - framför allt skogsherrar" i *Skogsliv*, 2000, s. 287-308.

⁹ Ekman, Kerstin, "Ensam, fattig och flitig" i Brummer, Magnus Henric, *Försök til et svenskt skogs- och jagt-lexicon*, [Ny utg.], Stockholm, 2010, s. 9-18.

Magnus Brummer, har inkluderats i min undersökning. Under arbetets gång har ytterligare tre hejderidare tillkommit, men dessa har infogats i de tre huvudsakliga hejderidarnas perioder. Detta motiveras med att två av dem agerade som vikarier eller vice hejderidare åt den ordinarie. Den tredje hejderidaren borde mig veterligen inte ha agerat i norra Halland, men förekommer ändå i materialet varför även han tagits med.

Namn	Titel	Tjänstear	Geografiskt område
Fredrik Lagercrantz	Överjägmästare	1770 – 1775	Halland
Magnus H. Brummer	Överjägmästare	1775 – 1787	Halland
Carl Fredr. Brummer	Vice överjägmästare	1781	Halland
Jean G. Sjöberger	Överjägmästare	1788 -	Halland
Jöns Ekenstedt	Hejderidare, vice befallningsman	1761 – 1782	Norra distriktet
Bengt Bergström	Hejderidare, befallningsman	1761 – efter 1805	Södra och norra distriktet
Truls Ohlin	Hejderidare, skogvaktare	1773 – 1787	Södra och norra distriktet
Arvid Grundell	Hejderidare	1788 – 1802, 04 – 06	Norra distriktet
Nils A. Schuberg	Hejderidare, skogvaktare	? - 1798, 1798 - ?	Norra distriktet
Paul Memsen	Vice hejderidare	? – 1799 – ?	Norra distriktet
Sören Svensson	Skogvaktare	Hela studien	Norra distriktet

Lathund över de jägeribetjänter som främst förekommer i studien.

Den kvalitativa analysen som är upplagd som en tematisk studie, där kronologi spelat en underordnad roll. Den kvalitativa analysen består av två delar; en representativ del som baseras på det kvantitativa resultatet, dvs., en fördjupning i de *vanligast* förekommande fallen. Därefter följer kvalitativ analys som fokuserar på de anklagelser som riktats mot jägeristaten i tidigare forskning. Att analysera samtliga mål har inte varit möjligt, och de allra flesta berörs därför bara som statistik. För varje hejderidare har jag dock valt att redovisa ett specifikt, normativt brott, vilket kan sägas vara utmärkande för perioden eller ämbetsmännen. De fall som analyseras närmare har valts för att de är av ett särskilt intresse, innehåller mycket information och därför kan sägas spegla verksamheten som sådan.

Avgränsningar

Sammanlagt har strax över 300 mål som antingen drivs av jägeribetjäningen eller direkt berör dem som privatpersoner registrerats under perioden 1761-1805. Av dessa mål målen är 21 antingen privata mål, eller mål som inte är relaterade till jägeristatens uppdrag. En del mål drivs av jägeribetjänter trots att de inte berör skog eller mark. Jöns Ekenstedt var såväl befallningsman som hejderidare och drev ett antal mål som klart ligger utanför hejderidarrollen. Ett fall berör en piga som bestulits på pengar och flera mål gäller arvstvister. Hejderidaren Bengt Bergström var anställd av jägeristaten från 1760-talet ända tills det tidiga 1800-talet, men drev ytterst få fall på Faurås häradsrätt. Bergström, Memsen och Schuberg behandlas bara översiktligt. Det är hejderidarna som stått i fokus och i mångt och mycket är det mängden material som styr hur mycket andra ämbetsmän inkluderats. Den förste överjägmästaren, Lagercrantz, finns knappt alls med. Skogvaktare berörs endast hastigt, som sagt, på grund av materialbrist. På grund av att endast något enstaka svedjemål återfunnits i mitt material har jag valt att inte fokusera på företeelsen. Resultatet är i sig anmärkningsvärt eftersom svedjebruket var vanligt förekommande.

Beräkningar

Att hantera de stora datamängderna och varierande åtalsformer har vållat bryderier. Det sammanlagda antalet åtal som drevs av jägeristaten på Faurås häradsrätt mellan åren 1761-1805 uppgår till 261 stycken. Antalet saknade utslag uppgår till 15 stycken.

I de flesta fall har jag valt att räkna varje mål som ett unikt mål varje gång det tas upp i rätten. Det innebär att ett och samma mål kan ha räknats ett flertal gånger. Erfarenhetsmässigt rör det sig högst om tre gånger, vanligast är dock att dessa mål förekommer vid två tillfällen och alltså räknats som två mål. Detta beror på att mål ofta sköts upp och fick alltså ett nytt uppslag i domboken. När det gäller utslagen i domarna har jag mestadels valt att räkna massåtalen som enskilda åtal istället för antalet åtalade, förutsatt att de fick samma dom. Var exempelvis fyra personer åtalade och tre dömts till böter och en annan friades, registreras domarna som en friande och en fällande dom. Detta resulterar i att antalet utslag ibland överstiger antalet åtal. Dessutom blir resultatet skevt med detta räknesätt. Dock har jag inte velat räkna varje massåtal efter de åtalade som gängse beräkningsmall, av den enkla anledningen att vid ett flertal tillfällen nämns varken antalet åtalade eller deras namn. Olika domar vid massåtal är inte särskilt vanligt förekommande, det rör sig endast om en handfull fall. För de allra flesta diagrammen gäller alltså åtalen som utgångspunkt och måttstock.

Jag har även valt att inkludera ett fåtal diagram där antalet personer och varje enskild dom räknas för att visa denna sida av åtalen. Här används inte antal mål som utgångspunkt. Att jag inte använt mig mer av detta underlag beror på svårigheterna att ta fram det. I de allra flesta fall anges vilka de åtalade var, men inte all-

tid. Ibland har man valt att ange ortnamn, vilka dessvärre ibland är desamma som namnen på socknen eller än värre – ett helt härad. Genom mantalslängderna kan man nå uppgifter om de flesta byar och på så vis nå en summa. Ibland anges inte mer uppgifter än ”samtliga delägare i Svartrå skog” vilket gör att antalet personer förblir okänt, såvida de inte bötfälls och därmed hamnar i saköreslängden. Ett alternativ som möjligen kunnat ge precisa uppgifter är stämmningslistorna, men dessa är inte alltid bevarade, volymerna är tillika synnerligen omfattningsrika och svårarbetade.¹⁰

För att trots detta kunna använda materialet har jag använt mig av ett tal lägre än genomsnittet när antalet åtalade inte gått att få fram eller mantalsuppgifter känts osäkra. Detta innebär att jag räknat ut genomsnittet vid massåtal för byar, skogsägare och åbor när jag känt till antalet åtalade. Därefter har jag valt att minska schablonsumman, så den uppskattade summan är mycket låg. Vid en kontroll av schablonen mot åtal där antalet åtalade angetts, hamnade schablonsumman ständigt lägre än det verkliga antalet åtalade. Uppenbarligen har häradsskrivaren ibland inkluderat fler personer i begreppet åbo än vad mantalsskrivaren gjort. Schablontalen är 4 för åboåtal samt 10 för skogsdelägare och åtal mot bybor. Schablonen har använts i fem fall.

Ord och förklaringar

Domstolsutdragen är inte normerade, utom då det inte gått att uttyda ord eller bokstäver. När ord är svårtydda påpekas detta i en klammer där en tolkning oftast också finns med. Vissa ord som förekommer i domböckerna kommer inte att förklaras genomgående, detta gäller främst förkortningarna ”Kdan” vilket betyder ”käranden”, samt ”Sdan” vilket betyder ”svaranden”. Namn sätts ut inom klamrar efter förkortningarna för att läsaren enklare ska kunna följa med i texten. Vissa ord kan vålla bryderier. I den här uppsatsen används begreppet ”jägeristaten” genom uppsatsen och syftar på den myndighet som hade hand om skogsförvaltning. Detta är kanske inte helt korrekt i ljuset av omorganisationen 1790, då jägeristaten övergick till att bli en renodlad militär organisation och banden till skogsvård helt skars av. Något bättre namn finns dock inte att uppåda. Det är också ett uttryck som främst förknippas med den ursprungliga organisationen, vilken också bar namnet under en betydligt längre tid än den militära myndigheten. Vad de olika yrkestitlarna innebar presenteras i stycke 2.2 ”Jägeristaten – organisation, historia och uppdrag från ett nationellt och regionalt perspektiv”.

¹⁰ Stämmningslistor, serie CVIIa, är dåligt bevarad. Vid genomgång har ett antal listor påträffats från jägeristaten, främst från Truls Ohlin. Trots hans höga aktivitet under flera år, har bara ett antal listor påträffats.

1.7. Teori

Staten, statens legitimitet och auktoritet

Som teoretisk ram för min undersökning kommer jag dels att använda mig av Max Webers teorier om statens legitimitet och auktoritet, dels av Bourdieus spelteori. Användandet av Weber ger ett ovanfrånperspektiv på staten och strukturer i samhället, medan Bourdieus teori underlättar att placera in personerna i strukturen och att se på deras roll ur ett mikrohistoriskt perspektiv. Weber definierar staten som en samhällsorganisation, vilken gör anspråk på att företräda den legitima och rätta samhällsordningen och därmed gör anspråk på ett våldsmonopol inom det geografiska område man anser sig ha rätt att kontrollera. Våld eller hot om våld och tvång används som medel för att genomföra statens administration och ordning.¹¹ Den normativa ordning som gör att de utfärdade befallningarna eller direktiven åtföljs definieras som herrschaft, en term som vanligtvis översätts med "auktoritet" eller "herravälde", även om dessa begrepp inte helt fångar tyskans andemening. Auktoriteten blir legitim när såväl härskare som undersåte erkänner den som sådan. Weber presenterar tre olika typer av herrschaft; den legala, den traditionella och den karismatiska auktoriteten.

Den legala auktoriteten är en form av auktoritet som bygger på nedtecknade formella regler, lagar och förordningar utfärdade av staten. Dessa regler är ofta mycket komplexa, opersonliga och omfattar samtliga personer inom det geografiska området staten har kontroll över. Utövarna av den legala auktoriteten är statstjänstemän, t ex domare och ämbetsmän. Legitimiteten grundas på föreställningen om de nedtecknade lagarnas legitimitet och föreställningen om ämbetsmännens rätt att utöva sin auktoritet.¹²

*Den der adlydes, er ikke en person i kraft af denne egenret, men derimod den vedtagne regel, som er bestemmende for, hvem der skal adlydes, og i hvilket omfang det skal ske. Også den befalende selv adlyder, når han udsteder en befaling, en regel, nemlig "loven (...)."*¹³

Ämbetsmannen förkroppsligar lagen, och han blir åtlydd på grund av vad han representerar och inte utifrån sin person. Den lydnad han åtnjuter är begränsad till vad traditionen bjuder. *Den traditionella auktoriteten* bygger istället på sedan länge etablerade traditioner, normer, seder samt sociala strukturer som genom sin ålder anses vara okränkbara. Legitimiteten bygger i detta fallet på traditioner, vilket är vad som skapar auktoriteten hos härskaren och åtföljande av den hos undersåtarna. I motsats till den legala auktoriteten bygger den traditionella auktoriteten inte på ett anonymt regelverk, utan snarare personligen på härskaren.

¹¹ Weber, Max, *From Max Weber: essays in sociology*, London 1991.

¹² Weber, Max, *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder. 1, Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper*, Lund 1983.

Detta personliga inslag återspeglas i dem som utövar auktoriteten, vilka främst utgörs av personliga tjänare som tjänar på grund av personlig lojalitet och tro, snarare än ämbetsmän. Undersåtarna har även här en något annorlunda roll som traditionella undersåtar snarare än medborgare. Order efterföljs här på grund av ämbetets eller härskarens traditionella kapital snarare än hans legitima ställning. Härskaren kan vara en kung såväl som en landshövding eller en husbonde och han kan härskas med eller utan ett hov eller administrativ stab. I de fall en förvaltningsstab existerar rekryteras personerna ur olika kategorier, men endast tre är av intresse för min studie nämligen följande:

- Rekrytering av medlemmar från släkten var vanligt förekommande och gällde oftast tillsättningen av viktiga positioner (patrimoniell rekrytering)
- Rekrytering genom personliga relationer, genom favorisering eller tillit (extrapatrimonial rekrytering)
- Rekrytering av fria ämbetsmän som inträder i ett lojalitetsförhållande gentemot härskaren¹⁴

Den *karismatiska auktoriteten* innehas av en person, vilken “anses vara utrustad med övernaturliga, övermänskliga eller åtminstone speciellt ovanliga krafter eller egenskaper”.¹⁵ Auktoriteten bestäms och definieras utifrån anhängarna, den är beroende av att den erkänns som legitim. Den är främst förknippad med religiösa, heroiska, mytiska eller andra speciella ledare, och därför inte relevant i min undersökning.

Individuella skillnader och möjligheter – Bourdieus spelteori

För att kunna förklara de individuella skillnader som framträder i materialet har jag valt att använda mig av Bourdieus spelteori för att följa hur status kan sägas komma till uttryck och påverka ämbetsmännens möjligheter att bli framgångsrika på ett fält. Bourdieus teori betraktar samhället som uppbyggt av olika fält, där det råder konkurrens om pengar, heder, status och framgång. Den lokala rättsliga arenan med dess konflikter utgör ett fält. I detta fält möts olika individer, som ges olika för- eller nackdelar beroende på deras kapital. I min uppsats existerar flera fält, den rättsliga arenan där stat och allmoge möttes är fält där jägeribetjäningen konfronterade allmogen och där kampen om status och pengar framträder på ett mycket handgripligt sätt. Ett annat fält utgörs av den lokala gemenskapen, där jägeristatens män levde och verkade med de personer som de skulle kunna komma att åtala. Studier har visat att åtminstone från allmogens sida, fanns uppfattning av en utmaning att övertrumfa jägeristaten med tjuvjakt och att lura jägeribetjänarna.¹⁶ Fältet var alltså delvis höljt i dunkel, status och framgång inte kunde belönas offentligt eftersom det vore att erkänna brott. Ett annat fält fanns inom ämbetsmannaförvaltningen, där jägeribetjänarna konkurrerade mot

¹³ Weber, Max, *Udvalgte tekster*, Andersen, H., Bruun, H.H, Kaspersen, L.B., (red.), Köpenhamn 2003, band 2, s.175-76.

¹⁴ Weber 2003, band 2, kap. 3.

¹⁵ Weber 1983, s.166.

¹⁶ Ruuttula-Vasari, Anne, ”Herrar skall man misstro - framför allt skogsherrar” i Kaldal, Inger (red.), 2000.

varandra, dels inom sin egen förvaltning, men också gentemot andra ämbetsmän i sin jakt på framgång och pengar. Kapitalet utgörs av de egenskaper eller tillgångar som påverkar spelarens position och kan delas in i tre kategorier; ett socialt, ett ekonomiskt och ett kulturellt kapital. Det sociala kapitalet utgörs av individens nätverk, släktingar och vänner, det ekonomiska kapitalet av individens ekonomiska tillgångar eller kunskap om det ekonomiska spelet.¹⁷

Det kulturella kapitalet utgörs av mer personliga egenskaper som exempelvis kunskap, bildning och sätt att tala och uppföra sig. I det kulturella kapitalet ingår också förtrogenhet med de förhärskande kulturella koderna. Det kulturella kapitalet visar sig i tal, tankar och omvärldsförståelse, och är alltså något som ofta formas tidigt. En central punkt är ifall en persons egenskaper eller värderingar räknas som en tillgång. Alla tillgångar måste tillskrivas ett värde av de andra spelarna inom det givna fältet. Tillgångarna blir då ett symboliskt kapital.¹⁸ När det gäller det kulturella kapitalet, främst förmågan att föra sig och tala vårdat, måste det appliceras på det unika fältet. På Faurås häradsrätt och i den lokala gemenskapen menar jag att detta kapital måste bedömas från två vinklar; den folkliga och den statliga. Majoriteten av personerna hejderidarna mötte på häradsrätten var bönder och det bör ha varit viktigt för den sociala integrationen och respekten att kunna ”tala med bönder på bönders vis”. Att svänga sig med ett alltför fint, främmande språk behöver inte innebära att myndighetspersoner, i synnerhet inte sådana som rekryterades från allmogegruppen, blev respekterade. Tvärtom kan ett främmande tal sätta en stämpel på en person som en uppkomling och främling. Däremot kan ett vårdat och komplext språk ha gett ett starkare kapital inför rätten, men häradsrätten utgjordes av lokala nämndemän som kan ha uppfattat ett sådant språk som ett sätt att visa sig förmer än sina gelikar.

I det sociala kapitalet betonas hedern som ett särskilt viktigt inslag, vilket bör stämma väl överens med äldre tiders syn på heder och ära. En person var beroende av att ha ett gott rykte, kanske i synnerhet godstjänare, vilka flyttade mer frekvent och i högre grad saknade egen jord. Personen gavs omdömen i flyttbetyg, men troligt är också att interna kontakter och rekommendationer mellan olika arbetsgivare spelade in vid tjänstetillsättningar. I det agrara samhället krävdes ära och heder för att kunna ingå avtal, vittna inför tinget eller åtala någon. Att förlora äran var också ett straff man kunde dömas till, så kallad ärelöshet. Hedern var alltså något centralt för individen, men också för dess omgivning.¹⁹ På tinget ställdes inte bara en person inför rätta, utan åtalet innebar också att personens heder ifrågasattes inför hela lokalsamhället. Vissa brott ansågs vara värre än andra och kunde därför vara mer förödande att bli anklagad för.

¹⁷ Bourdieu, Pierre, *Outline of a theory of practice*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1977, s.171.

¹⁸ Webb, J., Schirato, T., & Danaher, G., *Understanding Bourdieu*, London, 2002, s. xv, 43f.

¹⁹ Eliasson 2002, s.263ff.

Ett annat väsentligt begrepp i Bourdieus teori är *habitus*, vilket kan sägas bestämma hur människor tänker, handlar och sedan agerar. Habitus omsätts sedan i fältet, där människor strider om tillgångar och positioner. En människas habitus är format av personens bakgrund och livsstil, vilket innebär att det kan uppstå krockar när människor med olika habitus möts. Ett visst uppförande och vissa föreställningar som formats av habitus är så pass unika för den livsstilen eller bakgrunden att endast personer med samma habitus kan känna igen signalerna.²⁰ Om en person uppvisar ett beteende som omgivningen inte kan avkoda, kan individens habitus istället orsaka en känsla av främlingskap.²¹ Detta kan exemplifieras med ett rättsligt exempel; om en åtalad saknar vana från rättsliga sammanhang, dvs inte har något rättsligt kapital och inte heller kan förstå eller tolka myndighetspersoners habitus är personen mindre kapabel att agera i fältet. Om rättens medlemmar inte heller kan förstå den åtalades habitus, kan det i sin tur leda till att personen ses som mer brottslig, eftersom personen inte förmår agera optimalt.

För att underlätta tillämpningen av Bourdieu har jag i viss mån använt mig av ett aktörsperspektiv för att försöka renodla de olika grupperna som tas upp i uppsatsen, vilket innebär att bönder, torpare, backstugusittare har smälts samman till en större allmogegrupp. I de fall dessa personer har någon statusställning, t ex en position som nämndeman, dräng under prästen eller gästgivare, presenteras det i de fall som diskuteras, men inte i sammanställningen över domarna. En annan viktig grupp utgörs av det härskande skiktet, t ex häradshövdingen, överjägmästaren eller de olika godsägarna. Jägeribetjänterna hamnar i ett slags mellanskikt. Det skulle ha varit intressant att se närmare på den aktuella häradsrättens sammansättning, men dessvärre skulle ett sådant arbete ta alltför mycket tid. Jag kommer dock att i vissa fall undersöka ifall häradsrättens utslag kan tänkas ha påverkats av vem av jägeribetjänterna som drev målen. I Bourdieus teori framhålls den officiella nomineringen som viktig, när någon erhåller en titel eller utnämning, vilket gör utnämningen till ett uttryck för statens monopol över det symboliska våldet. Gudrun Andersson tillämpar Bourdieus system i sin analys av brottsmål vid Askers häradsrätt. Hon delar in brotten i Bourdieus tre kategorier beroende på inom vilket fält brottet begicks. Hon menar att samhällsnormerna även påverkade alla människors relationer till varandra och positioner inom olika fält. Vidare visar hon att vissa brott tolkades som en protest mot den rådande ordningen, oberoende av den åtalades intentioner.²² När det gäller häradsrätten lyfter såväl Österberg som Andersson fram dess lokala förankring; häradsnämnden var sammansatt av bönder från det lokala häradet. Häradsrätten var i hög grad en folklig domstol där folkliga

²¹ Robbins, Derek, *Bourdieu and Culture*, London 2000, s. 26ff.

²² Andersson 1998, s.63ff.

värderingar och normer spelade in. Andersson kallar häradsrätten för folklig rättsscen och Österberg för ett liknande resonemang.²³

Ett ting var en plats där människor möttes, där olika värderingar kom fram och konflikter avgjordes. Eva Österberg menar att ära och skam var integrerade och viktiga principer i samhället, som också utnyttjades när rättvisa skulle skipas. Många straff baserades även på offentlig skam.²⁴ Översatt till Bourdieus teori, kan man kanske säga att häradsrätten genom en fällande dom gjorde ett offentligt avdrag på en persons kapital av ära. Men häradsrätten var också en plats där staten kunde visa upp sin styrka och överhöghet, något som kom att bli alltmer framträdande under 1600- och 1700-talen, när rättsväsendet professionaliserades och den statliga kontrollen skärptes .

Häradsrätten hade redan under 1400-talet kommit att bli en permanent organisation och var alltså en väl förankrad rättslig arena under den här aktuella perioden. Den skulle bestå av 12 bönder, samtliga boende i häradet, som tillsammans med häradshövdingen eller annan lagläsare skulle avgöra de fall som lades fram.²⁵ Arbetsförhållandena preciserades inte nämnvärt under följande århundraden, även om åsikterna kring maktrelationer inom rätten och närvaro bland häradsdomare och lagmän skiftar. Jan Sundin menar dock att nämndemännen, vilka utsågs bland såväl skattebönder som frälsebönder, fick ökad betydelse.²⁶ Han visar samtidigt att nämndemännen inte alltid var laglydiga undersåtar, utan att de inte sällan själva fälldes för olika brott eller drogs inför tinget i olika tvister. I fallet med skogsförvaltning fanns tillika en konflikt mellan allmoge och stat som ställdes på sin spets vid häradstingen. Eva Österberg menar att när det existerade motstridiga syner och värderingar hos de olika aktörerna blev den lokala rättsarenan en plats för kompromiss och ventil för missnöjet. Man höll sig till lagen, men gjorde så många kompromisser den gav utrymme för. Under 1770-talet var omkring 50 % av jorden i det svenska riket ägd av bönder. I södra och mellersta Sverige var dock ägandeförhållandena blandade då det fanns stora inslag av frälsejord.²⁷ Bönderna var alltså inte sällan självägande.

1.8. Tidigare forskning

Skogshistoria med fokusering på jägeristaten och dess lokala representanter är ett smalt område inom forskningen. Det är förvisso ett ämne som växer sig allt starkare, men någon forskning som helt fokuserar på jä-

²³ Andersson 1998.

²⁴ Österberg 1995, s.145ff.

²⁵ Österberg, Eva, ”Sega gubbar: den skiftande offentligheten och bönder i rätten under 300 år” i Andersson, L.M (red), *Rätten – en festskrift till Bengt Ankarloo*, Lund 2000, s. 292.

²⁶ Sundin, Jan, *För Gud, staten och folket: brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*, Stockholm 1992, s.60.

²⁷ Österberg 1995, s.168-175.

geristaten har inte gjorts sedan Samzelii och Boëthii dagar.²⁸ Skogshistorisk forskning har fokuserat på norra Sverige. Sverker Sörlin och Anders Öckerman menar att ”i förhållande till skogsnäringens betydelse för landet är svensk skogshistoria försummad.”²⁹ De redogör för hur forskningen kring skogen förändrats under tidens gång; i början av 1900-talet skrevs stora samlingsverk, varefter forskningen från mitten av 1900-talet övergick till att präglas av en etnologisk, mentalitetshistorisk eller marxistisk historiesyn. Detta tycks ha haft sin förklaring i att skogen som materiell resurs länge spelade en stor roll i svenskarnas liv och därför kom att lämna djupa spår i berättelser och folklöre. Sörlin och Öckerman lyfter också fram konflikter som lever kvar än idag, exempelvis tvisten mellan samer och markägare. En annan aspekt som tas upp är hur olika personer uppfattar och har uppfattat skogen och sina rättigheter och skyldigheter. I forskningsläget, och senare i uppsatsen, kan delas in i två olika perspektiv. Dels ses ämbetsmännen ur den statliga skogsförvaltningens perspektiv, dels ses den statliga förvaltningen ur ämbetsmännens perspektiv.

Skogsrelaterade konflikter mellan stat och allmoge

2002 publicerades avhandlingen ”*Skog, makt och människor: en miljöhistoria om svensk skog 1800-1875*” av Per Eliasson. Undersökningen har ett längre perspektiv än vad titeln ger vid handen och behandlar skogsförvaltningen och skogshanteringen redan från 1730-talet och belyser de stora och viktiga markreformer som genomfördes under det sena 1700-talet och 1800-talet samt den förändring i synen på skogen som skedde under denna tid. Han visar att skogen och naturen under 1700-talet skilde sig starkt från den som möter oss idag. Majoriteten av Sveriges befolkning bodde under 1700-talet på landsbygden och använde skog och mark för djurskötsel, beteshagar, insamling av virke för byggnadsmaterial och ved, samt olika typer av bränning, t ex för att framställa tjära. Skogen var viktig för självhushållningen men utnyttjades inte i en industriell skala, även om Eliasson påpekar att bruk och liknande näring redan på 1600-talet krävde mycket resurser från skogen. Efter industrialismens intåg kom dock skogen att utnyttjas allt hårdare när befolkningen ökade och industrier som krävde stora mängder material växte fram. Eliasson menar att det rationella och moderna skogsbruket är den naturförändring i Sverige som haft störst påverkan på landskapsbilden. Argumentet ska ses i ljuset av det moderna skogsbrukets följder; med föroreningar av kemikalier, påverkan på flora och fauna och etableringen av nya industrier och rent av nya samhällen i spåren av det intensiva skogsbruket. Vår tids förhållande till skogen, bruket av den och skogens fauna skiljer sig starkt från förhållningssättet till skogen under 1700-talet. En majoritet av dåtidens befolkning var direkt beroende av skogen. Det var från skogen timmer, bränsle, mat och pälsar kom. Skogen var en lika viktig resurs för staten, vilket skapade konflikter när möjligheterna att utnyttja skogen reglerades.³⁰

²⁸ Bertil Boëthius skrev om jägeristaten i Småland under 1730-talet.

²⁹ Sörlin, Sverker, & Öckerman, Anders, ”Forskning om svensk skogshistoria – ett idéhistoriskt perspektiv” i Pettersson, Ronny (red.), *Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika*, Stockholm 1999, s.21.

³⁰ Eliasson, 2002, s.17ff.

Under 1600-talet ökade den statliga kontrollen och lokalsamhällets förhållande till skogen reglerades hårt i lagen då staten behövde skogsmaterial för de framväxande brukena. Eliasson lyfter fram 1734 års lag som kulmen på den statliga kontrollen och menar att den växande befolkningen under 1700-talet tvingade fram tillåtelse för uppodling av mark, men att staten behöll en strikt kontroll och bestämde villkoren centralt. Den strikta skogspolitikerna angreps hårt av såväl bönder och borgare. Slutligen prioriterade överheten befolkningstillväxten framför skogen vilket mjukade upp lagarna. 1793 och 1805 kom också två nya skogsförordningar, en period Eliasson betraktar som en brytningstid då, som han uttrycker det, de senfeodala fördelningssystemen för skogsutnyttjande höll på att brytas upp. Mellan åren 1720-1830 fördubblades befolkningen från 1,4 miljoner till 2,8 miljoner och ökningen av obesuttna var stor. Eliasson understryker att befolkningsökningen ska ses i samband med sociala förändringar och en rent agrar utveckling som nyodling och nya effektivare jordbruksmetoder. Han framhåller att bönderna blev mer självmedvetna och att denna nya bonde såg jordägande och skogsfrågor som centrala för sin existens och framtid. Centralt i avhandlingen är den föränderliga mentaliteten och förhållningssättet till skogen, något Eliasson också tar upp när det gäller brott. Att begå stölder ansågs normalt vara vanhedrande, men att göra åverkan och stjäla i skogen var inte skambelagt. Eliasson menar att det fanns en mer filosofisk syn på skogen; träden växte utan att någon lade ner arbete på den, därför kunde ingen äga den.³¹

Trots att staten sedan Gustav Vasas dagar i allt högre grad utövade kontroll över skogen och lagarna skärptes gång efter annan, menar flera forskare att det funnits kvar en avvikande natursyn bland allmogen. Kalle Bäck och Eva Österberg menar att skogslagstiftningen och brännvinslagarna var de områden där den folkliga och statliga rättsuppfattningen kraftigt skilde sig åt.³² Kerstin Sundberg har skrivit flera böcker rörande konflikter kring naturresurser mellan olika grupper. Hon fokuserar på de sociala relationerna mellan de olika aktörerna, främst lokala maktgrupper, såsom säteri,- och godsägare, allmoge och nationell makt. I sin avhandling *Resurser och sociala relationer* behandlas konflikterna kring skogsresurserna, utifrån ett agrarhistoriskt perspektiv. Hon visar också att svedjebrukets varit betydligt mer omfattande än tidigare varit känt.³³

Sundberg lyfter fram uppdelningen av skogsallmänningarna som den riktigt stora frågan i 1700-talets livliga skogsdebatt. Då man ansåg att det rådde brist på skog, kom ägandet av allmänningarna att bli viktigt. Här skilde sig uppfattningarna mellan häradsmenighet och stat. Sundberg visar att statens expansiva politik hade

³¹ Eliasson 2002, s. 57, 69.

³² Bäck, Kalle, *Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden: centralmakten och östgötaböndernas reaktioner i näringspolitiska frågor* :, LT, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1984 samt Österberg, Eva, 'Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige: konflikt - kompromiss - politisk kultur', *Scandia (Lund)*., 1989 (55), s. [73]-95, 153-154, 1989.

sin grund i 1600-talets skogsordningar, där staten gavs en överäganderätt, medan häradena hade rätten att nyttja markerna. Statens expansion var starkt ifrågasatt.³⁴ I en artikel från 2000 gör Sundberg gällande att allmogen använde sig av argument rörande hävd och tradition när man anklagats för skogsbrott. Exempel finns där bönder opponerade sig mot en lantmätares gränsdragning genom att åberopa sin rätt till området enligt gammal hävd, vilket även det tyder på en parallell, folklig rättstradition kring gränsdragningar och skogshantering. Detta framträder också i undersökningen kring godsägares språkbruk efter åverkan å godsets fredade skog. Godsägarna använde sig av nedsättande ordval när man beskrev folket som avverkat skogen, även deras handlingar kallades för ”samvetslöst, förödelse, ruinerande och utödande”.³⁵

Sundberg poängterar att för allmogen kan samma handlingar ha uppfattats som normala och inte alls skadliga för skogen. Under 1700-talet drabbades Sverige av återkommande missväxt och klagomål riktades mot såväl jägeristat och fiskaler från rikets alla hörn. Allmogen menade att ämbetsmännen inte hade tagit hänsyn till deras svåra situation, utan istället gjort ont värre genom att följa sitt reglemente. Sundberg visar att man haft en förväntan att ämbetsmännen under nödår skulle visa ett statligt patriarkalt beskydd, eller så valde man åtminstone att använda en sådan argumentation.³⁶ I svåra tider fanns också risk för revolt, uppror och förlust av legitimitet, varför maktens män var tvungna att åtminstone delvis gå folket till mötes.³⁷ Det är viktigt att minnas denna parallella folkliga rättsuppfattning och att konflikterna som uppstod orsakats av att ett äldre hävdvunnet bruk utmanades och förbjöds.

När det gäller forskningsläget kring brott och rättskipning i historisk tid står det betydligt mer material till buds, dock är ”skogskriminologi” ett smalt ämne. Jan Sundin har i sin avhandling *För Gud, staten och folket* gått igenom skogsbrodden. Han har valt ut tre häradar; ett i Skåne, ett i Östergötland och ett i Ångermanland och kartlägger skogsbrodden mellan 1680-1839. Brodden och frekvensen skiljer sig åt mellan häraderna, men Sundin drar ändå vissa generella slutsatser och han visar att antalet sakfällda kulminerade under åren 1720-50. Hans forskning visar också att parterna i konflikterna skiftade. Skogsbrodden var i början av undersökningsperioden i hög grad en konflikt mellan stat och allmoge, en konflikt som minskade. I gengäld ökade konflikterna mellan besuttna och obesuttna mot undersökningsperiodens slut, från att ha varit låg i början. Konflikterna blev alltså under det sena 1700-talet och det tidiga 1800-talet vanligare mellan civilpersoner, snarare än en tvist mellan stat och medborgare. Sundin för fram tanken att den ökande konflikten mellan

³³ Sundberg, Kerstin, *Resurser och sociala relationer: studier av ett lokalsamhälle i förändring 1600-1800: Österhaninge och Västerhaninge socknar*, Lund 1993.

³⁴ Sundberg 1993, s.128-130.

³⁵ Sundberg, Kerstin, ”De hafver denna lilla furuskog så oförsvärligt utöda”. Om nyttjande av skogens resurser i agrarsamhället” i *Skogsliv*, 2000, s. 244, 247.

³⁶ Sundberg 1993.

³⁷ Sundberg 2000.

obesuttna och besuttna delvis kan ses som en effekt av att fördelningssystemet för skogsanvändandet ändrades vid 1700-talets mitt. Förändringen kom att visa sig vara negativ för de obesuttna, och därigenom kan kanske en konflikt kring bruket av skogen ha uppstått mellan olika sociala grupper. Denna utveckling kan också ha påverkats av en förändrad attityd kring brotten och att besuttna bönder blev mer benägna att anmäla brott när kampen om resurser hårdnade. Sundin lyfter också fram den sociala förändringen i samhället och lokalsamhällets sönderfall under det sena 1700-talet. Konflikten rörande hur skogen skulle användas – privat eller gemensamt, betonas även av Sundberg.³⁸

Sundin för fram ett mentalitetsperspektiv när han diskuterar konflikten mellan stat och allmoge i synen på skogsanvändningen och framförallt kriminaliseringen av olika typer av skogsanvändning. Kriminaliseringen bröt mot allmogens gamla traditionella förhållningssätt till skogen och var svåra att acceptera utifrån allmogens upplevda behov och resulterade därför i såväl passivt som aktivt motstånd, i synnerhet när individens intressen hamnade i direkt konflikt med statens syn. Sundin menar att motstånd inte var ovanligt och jämför skogsbrotten med allmogens ovilja mot brännvinsbestämmelser. Konfliktperspektivet är framträdande i hans undersökning, med fokus på hur statens ökande intresse för skogen ofta sammanföll med andra härskande gruppers, såsom adels eller bruksägares intressen. Allmogens intressen stod i princip alltid i konflikt mot statens, åtminstone i ett kortsiktigt perspektiv.

Svensk skogslagstiftning från tidigt 1600-tal till 1800-talets början

Per Eliasson och Gustaf Hamilton delar in skogslagstiftningen i olika faser. Åren 1560-1611 kallas för ”kolonisation och svedjande” och kännetecknades av en vilja att kontrollera resurser. Under åren 1611-1647 avtog kolonisationen och en mer restriktiv och konsoliderande anda präglade lagstiftningen. De många krigen kom att skapa ett behov av att kontrollera och använda landets naturresurser, vilket gjorde att kolonisationen och segern över vildmarken inte längre hade den högsta prioriteringen. Skogen blev en resurs som i första hand skulle användas för statens behov. Under denna period uppkom enligt Hamilton och Eliasson en oro, som kom att bli leva kvar och bli kännetecknande för 1700-talet; oron för att skogen skulle ta slut. För att motverka skogsbristen började kronan införa lagar vilka förbjöd svedjande och nybyggen. Den restriktiva politiken fortsatte under perioden 1647-1738. Sverige var märkt av svåra krig och hade stora intressen i metallexport och bergsbruk. Även efter enväldets fall förblev bergsbrukens inflytande starkt vilket präglade riksdagens debatter och även 1734 års utredning. De olika länen och landsändarna hade dock olika förutsättningar och kom att behandlas med hänsyn till detta. I södra och mellersta Sverige infördes 1683 kungliga skogskommissioner för att syna och kontrollera allmänningar och kronoparker; åtgärden riktades dock mot adeln och inte allmogen. Kommissionerna fick motta mycket kritik och avskaffades därför efter Karl XI:s

³⁸ Sundberg 1993.

död. Under sin korta existens hann de införa nya åtgärder; i Västergötland blev det jägeristaten som fick ansvara för bevakning av allmänningar istället för allmänningens delägare. Kommissionen drog även in mycket skog till kronan och förbjöd hygge. Halland nämns inte explicit, men uppenbart är att kommissionens arbete kunde få en stor inverkan på skogshushållningen i de län där den drog fram. I mångt och mycket kulminerade den hårda skogslagstiftningen under denna period. Hamilton och Eliasson pekar ut åren 1703, då sågar förbjöds, 1719 då brädexport förbjöds (upphävt på 1720-talet), och 1734 års riksdag som den restriktiva politikens klimax. 1734 års skogsordning resulterade även i en utökad byråkratisering. För att få svedja på enskild mark hade det tidigare krävts syn och godkännande av nämndemän, kronobetjänt och sexmän. Nu krävdes tillstånd av häradshövding själv, samt intyg från häradsrätten. Även sågverk och nybyggande av torp motarbetades. Skogsordningen väckte mycken irritation och ilska, främst bland bönderna, som kom att kämpa hårt för en liberalisering.

Till riksdagen 1738 hade bönderna samlat sina krafter och skred med ett allt större självförtroende till handling. Många besvär sändes in till riksdagen och man samarbetade med prästeståndet och borgarståndet i frågan. Eliasson och Hamilton beskriver böndernas arbete som målmedvetet och att bondeståndet hädanefter uppträdde med allt större säkerhet. Flera bestämmelser liberaliserades också, t ex de gällande virkesleveranser till sågkvarnar och delning av sockenallmänningar. Sågverken drevs av såväl bönder som borgare, och förenade kom dessa att utmana bergsbrukens starka ställning. Under 1740-talet lyckades man utdela ett antal svåra slag mot bruksnäringen, just med hänsyn till att bruken skadade sågnäringen.

Eliasson et al menar att 1742 års något liberaliserade ekförordning tydde på ”en ny syn på böndernas intressen”. 1762 följdes beslutet upp med en ännu friare disposition av ek.³⁹ Eken, som tillföll kronan, var ett gissel för allmogen som inte fick avverka träden ens på egen mark. 1789 genomdrevs en större skogsförordning, där åbor och ägare till skattejord fick än friare dispositionsrätt till sin mark. Eliasson et al beskriver den som en del av en större process mot en starkare äganderätt och menar att den utgjorde grunden för allmogens fortsatta krav: att få fri och full dispositionsrätt över skog och skyddade trädslag. Men varken i den eller 1793 års skogsförordning släpptes rätten till ekarna, som kom att tillhöra staten till 1830-talet och 1930-talet (härad्सallmänningar). Även svedjande, sågverksamhet och tjärbränning förblev reglerade även i denna och 1805 års förordning.

Ämbetsmän och förvaltning i Sverige under 1700-talet

I min uppsats har jag valt att främst använda mig av Maria Cavallins avhandling *I kungens och folkets tjänst: synen på den svenske ämbetsmannen 1750-1780* från 2003. Cavallin fokuserar på en period som hon

³⁹ Eliasson, Per & Hamilton, Gustaf, ”Blifver ont att förena sigh – några linjer i den svenska skogslagstiftningen om utmark och skog” i Pettersson Ronny (red.), *Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika...*, 1999.

menar var en brytningspunkt mellan gammalt och modernt, då gamla strukturer konfronterades med upplysningens nya tankar om vad samhället borde vara. Studien fokuserar på ämbetsmännens situation, de svårigheter de mötte i sin utövning och hur de själva och deras omgivning såg på deras legitimitet i en omvälvande tid.

I studien framträder starka förändringar. I början av perioden framträder en vilja till effektivisering och därmed även vissa reformer. Diskussionerna ägde främst rum på ett nationellt plan och ganska slutet rum, dvs. främst i riksdag och högre beslutsorgan. Diskussionerna utmynnade i att ämbetsmännen kom att sitta säkrare på sin tjänst; de blev i princip oavsättliga och fick vissa privilegier garanterade. Tack vare tryckfrihetsförordningen 1766 öppnades en möjlighet för en helt ny form av debatt, där även ämbetsmännen kritiserades. Cavallin beskriver att perioden resulterade i en legitimitetskris för ämbetsmännen, när det traditionella systemet så sakteliga krackelerade och bröts ner. År 1772 genomförde Gustav III sin statskupp vilket ger en antydning om det missnöje och den vilja till förändring som låg och jäste. Ämbetsmännen blev, främst på ett lokalt plan, tillgängliga och högst konkreta representanter för något som kom att handla om så mycket mer. Tidigare hade krav framförts på reformer av statens förvaltning – nu framfördes krav på en reformering av samhället. Dessa krav kunde inte ignoreras av Gustav III, som även använde sig av det folkliga missnöjet av ämbetsmännen när han genomförde striktare regler för tjänsterna. Föga förvånande valde adeln att ställa sig på ämbetsmännens sida, mot Gustav III, men också för sin egen skull. I det traditionella systemet vägde bördens tungt vid anställning, i det ”nya” systemet fokuserade man istället på personlig lämplighet, utbildning och kompetens. De traditionella ämbetsmännen fick inte heller någon lön, man ansåg att äran och hedern som ämbetet renderade var ersättning nog. Om ämbetsmannen misskötte sig, drabbade detta således hans dygd och heder. Senare ansåg man istället att lön krävdes för att förebygga korruption och mutor, samt att lönen skulle utgå från en fristående kassa och inte som tidigare från sportler och kassor där gränsen mellan privat och offentligt var flytande. Att ämbetsmännen skulle avlönas ordentligt var också något som bönderna krävde, jämte en oberoende insyn i verksamheten. Detta kan förklaras utifrån att bönderna var de som blev direkt lidande av maktmissbruket, men även att ett visst antal lägre ämbetsmän faktiskt rekryterades från bondegruppen.

I denna studie lyfts även vissa jägeribetjänter fram även om de inte står i fokus. Cavallin använder sig av Webers legitimitetsteori, och menar att den äldre, traditionella förvaltningens legitimitet utgick från religionen. Ämbetsmännen var en förlängning av den kungliga makten och förväntades därför agera som en ”miniatyrlandsfader” på ett lokalt plan, särskilt i stunder av nöd. Han förväntades också utföra sitt arbete till belåtenhet, och hade så att säga motstridiga krav på sig. Å andra sidan skulle de också få del i landsfaderns auk-

toritet. Enligt Mikael Alm misslyckades dock Gustav III med att bygga upp en hållbar legitimitet för sitt styre och legitimitetskrisen kulminerade vid finska kriget.⁴⁰

Pär Frohnerts studie av administrationen under den svenska frihetstiden visar att rekryteringen av ämbetsmännen inom landsstaten tycks ha varit begränsad till ett visst antal familjer eller att rekryteringen skett inom de egna leden.⁴¹ Vid rekryteringen har alltså personens börd och släkt påverkat, men man har även ”tagit vad man haver” och valt att rekrytera eller omplacera personer som redan fanns inom förvaltningen. Utbildningen av ämbetsmännen skedde lokalt och praktiskt. Några generella arbetsinstruktioner fanns inte för de ämbetsmän som befann sig närmast det lokala planet, utöver de lagar ämbetsmännen skulle upprätthålla. Han påpekar även den svåra balansgång ämbetsmännen fick gå och menar att många hade dubbla lojaliteter; dels mot kronan, dels mot det lokalsamhälle de rekryterades ifrån. En annan viktigt synpunkt kring inflytandet på det lokala planet, gäller den statliga frånvaron. Kronan hade ingen möjlighet att genomföra omfattande kontroller, vilket skapade ett maktvakuum som enligt Frohnert fylldes av den lokala eller regionala makteliten. Detta rör sig främst om präster, adelsmän och andra ståndspersoner, men kanske även betydelsefulla ämbetsmän kunde göra sin röst hörd. Forskningen på området är mycket begränsad, något som också Frohnert påpekar.

Anne Ruuttula-Vasaris studie av skogskonflikter i Finland under 1800-talet visar på samma konflikter och balansgång mellan ämbetsmän och allmoge. Lokala ämbetsmän hamnade i en svår situation när stölder uppdagades. Inte sällan stals virke för att kunna tillverka produkter som senare såldes och därmed i slutändan genererade skatt; därmed hamnade ämbetsmännen i ett dilemma huruvida en anmälan egentligen skulle gynna staten. Ett annat dilemma rörde handlingen som sådan, skogsstöld sågs inte av allmogen som en kriminell handling, utan snarare som manligt och hjältedådigt. Att hitta vittnen var svårt. Lyckades ämbetsmännen trots allt finna vittnen och få saken till tinget yttrade sig det folkliga missnöjet sig genom att den åtalade ofta uteblev från tinget. Ruuttala-Vasari diskuterar också de mer personliga svårigheterna för ämbetsmännen. De kom ofta från borgerlig bakgrund eller prästfamiljer och att förstå och anpassa sig till allmogens levnadsvillkor och förhållande till skogen var svårt. Även om den lokale ämbetsmannen kunde utveckla en förståelse under sitt yrkesliv, förblev den centrala byråkratin stelbent och insiktslös om allmogens vardag. Ämbetsmännen fick dessutom ofta enorma uppsyningsområden under sin vakt, vilka var omöjliga att ensam hålla uppsikt över.

⁴⁰ Alm, Mikael, *Kungsord i elfte timmen. Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772–1809*, Stockholm 2002.

⁴¹ Se Frohnert, Pär, *Kronans skatter och bondens bröd: den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719-1775*, Stockholm 1993 samt Frohnert, Pär, ”Administration i Sverige under Frihetstiden” i Yrjö Blomstedt mfl, *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985. s. 185-286.

Synen på naturen i Sverige under 1700-talet

Natursynen och förhållande till naturen har skiftat under tidens gång. För att förstå aktörerna krävs en förståelse för 1700-talets tankar och tro. Natursynen hade en stark religiös dimension. Till denna hörde synen på universum som en klocka, vilken en gång startats av Gud. Urverksprincipen växte fram efter de stora astronomiska genombrotten under 1500-talet, och var en del av det nya vetenskapliga tänkandet som kom att få ett enormt genomslag på många olika plan. Politiken var ett område som mekaniserades; i samhället skulle inte längre gamla idéer råda, utan följa de nyupptäckta lagarna som styrde naturen. Denna natursyn kom att präglas av hopp om att vinna kontroll över den tidigare hotfulla och starka naturen. Under 1700-talets utvecklades denna syn till ett sökande efter tillväxt. Jorden skulle inte endast tämjäs, utan ge ett överskott. Att finna metoder för att nå ökad avkastning av naturens resurser kom att bli en central fråga.

I Sverige kom Linné att propagera för att naturen var skapad för människans skull och att det därför var människans plikt att utnyttja naturen. I Linnés världsbild stod människan högst i hierarkin och hans tankar fick ett stort genomslag.⁴² Efter att Sverige lidit fullständigt nederlag i början av seklet, sökte man på nytt upprätta rikets storhet. Genom en bättre hushållning och ett rationellt vetenskapligt utnyttjande av naturresurserna skulle landet på nytt få uppleva en storhetstid, ett synsätt som gick igen i Linnés landskapsresor, där han och hans lärjungar ivrigt sökte nyttan i landskapet och visade sin avsky mot den vilda naturen. Uppdragsgivaren bakom resorna var staten.⁴³ Mot slutet av 1700-talet fick den vilda naturen ett uppsving och användes för känslostormande dikter, spännande reseskildringar och romantisk bildkonst. Naturen blev en emotionell spegel av vad som försiggick inuti människan.

Karin Johannisson argumenterar för att natursynen skilde sig åt mellan olika samhällsgrupper. Allmogen, vilka levde nära och i beroendeställning till naturen, bibehöll en syn på naturen som den starkare. Drabbades man av missväxt, torka och hårda vintrar blev resultatet svält, sjukdom och död. Det härskande och bildade skiktet kom däremot att se naturen som övervinnelig, i takt med att de fjärmades från jordbruket.⁴⁴ Under 1600-talet hade den svenska adeln utvecklats från en jordbrukande adel som kulturellt inte skilde sig särskilt mycket från de lägre samhällsklasserna till en tjänsteadel starkt influerad av den europeiska adeln och den kontinentala hovkulturen. Denna kultur kom även att sätta sin prägel på de nya slott och herresäten som uppfördes. Slotten började omges av symmetriska och stramt hållna trädgårdar och parker, där människan och bostaden kom att placeras så att trädgården blev en kuliss eller supplement, vilket Johannisson ser som en

⁴² Sörlin, Sverker, 1991.

⁴³ Sundberg, 2000.

⁴⁴ Johannisson, Karin, "Det sköna i det vilda: en aspekt på naturen som mänsklig resurs" i Frängsmyr, Tore, (red), *Paradiset och vildmarken : studier kring synen på naturen och naturresurserna*, Stockholm 1984, s. 15-81

symbolisk seger över den svårhanterliga svenska naturen.⁴⁵ Trädgården kom att bli platsen för det lantliga ideal som hyllades i de högre skikten, där naturen ansågs ge vila till skillnad från stadens omoraliska nöjen. Odlingslandskapet och den av människan kontrollerade naturen beskrevs alltså i positiva ordalag som rogivande och estetiskt tilltalande, medan den vilda naturen ansågs hotfull, laglös och direkt ful. Parallellt med utvecklingen levde idealiserandet av jordbruket och markägandet kvar inom adeln.

Även Bertil Boëthius kommenterade de skilda synsätten på skogen och dess förvaltning, men gjorde ingen större skillnad mellan olika samhällsgrupper. Skogarna var enligt Boëthius sorgliga exempel på skövling då jägeristaten var ständigt underbemannad och ”ingen hade intresse för att spara åt andra utan var och en tog, vad som var närmast och bäst till hands.”⁴⁶ Boëthius specificerade dock allmogens syn på skogen och skogslagstiftningen med att ”allmogen kände föga intresse för sin skog, påskyndade förstörelsen i fruktan för ännu strängare författningar och ansåg den knappt som sin egen.”⁴⁷

⁴⁵ Johannisson, 1984, s.15-81.

⁴⁶ Boëthius, Bertil, *Ur de stora skogarnas historia*, Bonnier, Stockholm 1917, s.110.

⁴⁷ Boëthius, 1917, s.111.

2. Bakgrund och kontext

2.1. Hallands miljö under 1700-talet

Landskapet i Halland är i hög grad format av mänsklig verksamhet och det agrara jordbruket har utövat ett stort inflytande. Redan på 1700-talet hade överutnyttjande och felanvändning fått stora konsekvenser. Utmarkerna och skogen var hårt ansatta och under 1700-talet kom utmarkerna i vissa trakter att helt domineras av ljunghedar.⁴⁸ 1816 skrev en resenär vid namn Sven Nilsson om sin resa genom landskapet att ”det är väl knappast möjligt att få veta genom hvilken händelse Halland, efter att ha varit så skogrikt och skönt, kommit i ett till den grad utblottadt tillstånd, att endast ljung betäcker den uselt magra, sandiga jordytan.”⁴⁹ Halland har en sandig jordmån, vilket dels gör marken mindre bördig, dels kan jorden försvinna ifall markbindande växter tas bort. I Halland var det vanligt med så kallad ljungbränning, då ljungen brändes bort från marker för att skapa betes- eller odlingsmark. Ljungen binder dels jorden, dels blir den redan magra jorden än mer skadad av bränningsprocessen, vilket enligt Brummer ledde till att marken endast gav ett magert bete i 2-3 år och därefter var förödd⁵⁰, ordet ”steril”⁵¹ används också för att beskriva marken efter bränningen. Å andra sidan gjorde bränningen att djuren även kunde beta på vintern, vilket var en positiv effekt för bönderna.

Ljungbränning lämnade stora avtryck i landskapet, och det tog lång tid för den brända marken att återhämta sig. För att få ett begrepp om problemets omfattning kan nämnas att vid 1800-talets mitt uppges ljunghedarna ha täckt en tredjedel av Hallands yta.⁵² Dock är dessa uppgifter inte helt tillförlitliga, vissa parter hade intresse av att överdriva uppgifterna. Det är också oklart hur mätningar gått till och vad man valt att definiera som ljungmark. Oavsett det faktiska läget fanns åtminstone en föreställning om att ljungen ständigt vann mark. År 1771 skildras konsekvenserna dramatiskt i Hallands landshövdingeberättelser ”ljung och flyg sands fällt som nu förstöra Byar och gårdar och äro hela Härader till Last och tunga...”⁵³

1776 förbjöd Hallands landshövding ljungbränningen, men kraftiga protester från bönderna ledde till att förbudet upphävdes redan 1781. Samma år föreslog landshövdingarna i Älvsborg, Skaraborg och Halland återigen ett totalförbud mot ljungbränningen, men då Gustav III inte delade denna uppfattning ledde

⁴⁸ Osbeck, Pehr, *Djur och natur i södra Halland under 1700-talet*, Halmstad 1996, s.173.

⁴⁹ Osbeck, 1996, s.174.

⁵⁰ Brummer, M.H, 2010, s.113ff.

⁵¹ Osbeck 1996, s.177.

⁵² Osbeck 1996, , s.178.

förslaget till en kompromiss där tillstånd krävdes för att få bränna mark. Från 1600-talet till 1800-talets slut minskade skogens areal i Halland, främst på grund av det agrara bruket av skogen.⁵⁴ Brummer var bekymrad över skogsbristen och propagerade för att broar, hus och dammar skulle byggas av sten istället för trä och att levande träd inte skulle fällas för att klara vedbehovet.⁵⁵ Brummer bekymrade sig också över beståndet av större villebråd och befarade att det redan inom 40-50 år skulle vara borta i vilt tillstånd, en farhåga Osbeck delade. Enligt Osbeck hade djur redan utrotats från vissa områden. Skogsbristen och det minskande villebrådet var en fråga som i hög grad oroade samtiden, inte bara i Halland. Trots detta genomförde Gustav III flera reformer vilka gynnade ytterligare användning av skog och mark; bland annat fick allmogen rätt att jaga på egen mark, ett beslut som ledde till att de redan hårt pressande älg- och rådjursstammarna nästan utrotades.⁵⁶

Orsaken till överexploateringen var främst den kraftiga ökningen av befolkningen, vilket ledde till att den gamla byordningen och dess bruksmetoder inte räckte för att mätta alla invånare. 1792 skrivs det i Hallands landshövdingeberättelser att "Halland som ett af de magraste ProvinCier i Riket; ej föder sine Inwånare, är en oförneklig sanning, utan i mer eller mindre mån efter årswäxten måste köpa Säd til warje Hushålls framfödande...".⁵⁷ Utöver det drabbades Halland av missväxt ett antal gånger under 1700-talet, Osbeck nämner åren 1725, 1726, 1727, 1757, 1759, 1783, 1791 och 1792 och betonar särskilt året 1783, då folk åt ekollon i sin nöd.⁵⁸ I Hallands läns landshövdingeberättelser nämns även 1742, 47, 48, 54, 55, 56, 62, 63 samt 1784.⁵⁹

Missväxten kom att få sociala konsekvenser. I södra och mellersta Halland uppstod under 1770-talet en frälsebonderörelse, som utlöstes av missväxt, Gustav III:s statsomvälvning och allmän oro efter truppförflyttningar. Frälsebönderna hoppades kunna förbättra sina villkor, som i Skånelandskapen ännu följde den danska traditionen och var oregrerade. Ett av godsens där oroligheter bröt ut var Sannarp, som tillhörde överjägmästare Lagercrantz. Vid ett annat, Stjärnarp, tjänade Truls Ohlin som jägare under mer än tjugo år. Han tjänade även under oroligheterna.⁶⁰ Pär Frohnert menar i sin diskussion kring oroligheterna att de halländska frälsebönderna tycks ha hyst ett mindre förtroende för häradsrätten, än vad frälsebönder i äldre Sverige hade. Bönderna vände sig till kungen, istället för häradsrätten.⁶¹

⁵³ Hallands museiförening (red.), 1998, s.169.

⁵⁴ Eliasson 2002, s.24.

⁵⁵ Bergström & Danell 2010

⁵⁶ Bergström & Danell 2010

⁵⁷ Hallands museiförening (red.), 1998, s.336.

⁵⁸ Osbeck 1996, s.177.

⁵⁹ Hallands museiförening (red.), 1998, uppslag "missväxt".

⁶⁰ Smedberg, Staffan, *Frälsebonderörelser i Halland och Skåne 1772-76: [The peasant-farmer movements in Halland and Skåne in the period 1772-6]*, Stockholm 1972

⁶¹ Frohnert 2001.

2.2. Jägeristaten – organisation, historia och uppdrag från ett nationellt och regionalt perspektiv

Den statliga kontrollen över skog och mark utövades via olika myndigheter, varav jägeristaten var en lokal och regional myndighet.⁶² Den allra första uppsyningsförvaltningen, grundad av Gustav Vasa, hade dock främst hand om kungens privata skogar och marker. För den övriga skogen använde man sig istället av de fogdar och befallningsmän som fanns ute i landet.

Först 1634 omnämns en riksjägmästare, vilken dels fick i uppdrag att fortsätta ansvara för de kungliga ägorna, men även de statliga skogarna med dess djur och fåglar. I sysslan ingick att utrota skadedjur, såsom björn och varg, att kontrollera att vissa slags träd inte höggs ner och att skogarna användes på ett nyttigt vis. Befallningsmän och länsmän förblev dock skyldiga att medverka i jakt på skadedjur. Jägeristatens uppdrag som det formulerades 1634 behölls i stora drag fram tills 1800-talet, även om glappet växte sig allt större mellan kungens privata jaktfölje och de jägeribetjänter som var utstationerade i landet. 1682 valde man att förändra förvaltningen av jägeristaten. Riksjägmästarämbetet drogs in och tjänsten ersattes istället med fyra jägerifiskaler, vilka placerades runt om i landet. Varje län skulle dessutom ha en egen överjägmästare; i praktiken ledde dock beslutet till att en överjägmästare ibland ansvarade för flera län. 1738 döptes organisationen om till Skogs- och jägeristaten. Jägeristaten ställdes på ett regionalt plan under landshövdingarna och kom därefter att utvecklas separat då olika landshövdingar kunde ta beslut om att dra in eller expandera jägeristaten.⁶³ På nationell nivå låg kontrollen över skogen hos amiralitets- och bergskollegium, men också i hög grad hos Gustav III, vilken förändrade jägeristaten och skogsförvaltningen.⁶⁴ 1780 kungjorde Gustav III att han ville återupprätta det nedlagda riksjägmästarämbetet; medan det skedde tillsatte man en överhovjägmästare. Denna tillfälliga lösning blev kvar ända tills 1824, då ansvaret för skogarna flyttades över till landshövdingarna.⁶⁵ Den regionala hierarkin som framträder i uppsatsen var i fallande ordning:

Landshövding, länsstyrelse (landskansliet)

Överjägmästare

Hejderidare

Skogvaktare

Extra inkallade bönder/allmoge

⁶² Asker, Björn, *Hur riket styrdes: förvaltning, politik och arkiv 1520-1920*, Riksarkivet, Stockholm, 2007.

⁶³ Hamilton & Eliasson 1999, s.67.

⁶⁴ Eliasson, 2002, s.57ff.

Rent praktiskt betydde det att en överjägmästare skulle kontrollera arbetet som utfördes av de underlydande och att han var ansvarig för det område han tilldelats. Han var förvaltande och befallande och skulle därmed se till att skogsvården sköttes på ett tillfredsställande sätt, medan de underlydande var verkställande och bevakande. De underlydande skulle frekvent rapportera till överjägmästaren, som trots det stora geografiska området han var tilldelad, på det sättet höll sig ständigt informerad.

Hejderidaretjänsten beskrevs av överjägmästaren Brummer som;

*en jägeri-betjent, som hafwer de uti et eller flera härader belägne kronoallmänningar, skogar och marker under sin wård och uppsigt, tilsættes af landshöfdingen, medelst af honom utgifwen fullmagt, men dock efter och uppå öfwerjägmästarens förslag (...) bör han hafwa uppsigt öfwer de i dess district och under dess befäl stående, tilförordnande krono-skogwaktare och sköttar, at de sine syslor trogit och wäl förrätta. Han bör hålla en noga hand deröfwer, at intet olofl. och emot författningarne stridande jagande och skutande föröfwas, af ho det wara må, men han bör ock sjelf därutinnan wisa laglydnad.*⁶⁶

Förutom detta ansvarade hejderidaren också för släckningsarbetet vid skogsbränder, eller de i Halland vanligt förekommande ljungränningar. En annan syssla var skallgångarna och jakterna på rovdjur, såväl fåglar som landdjur, vilka enligt den tidens anda skulle utrotas. Brummer skriver kort att det är en av plikterna i tjänsten att ”*slike roffoglar på alt möjeligt sätt utdöda, äfwen därom underwisa och underrätta allmogen, det låter sig på flerehanda sätt wärkställa, såsom genom skutande, snaror och slagburar, äfwen medelst förgiftade luder. Dessa foglars utödande är högst angeläget.*”⁶⁷ Brummer skriver här om örnar, hökar, glador och ugglor, och även skator, korpar och kråkor inkluderades. Bland markdjuren skulle räv och varg utrotas, Brummer föreslog att varje jägeribetjänt borde bli skyldig att varje år inlämna ett antal vargungar och fortsätter ”*å de orter där desse ej finnas, borde räfungar dödas och upwisas!*”⁶⁸

En av de viktigaste plikterna var att åtala eventuella överträdelse mot skogs- och jaktordningarna och driva kronans intressen. Det var en plikt som inte ålåg skogwaktare, utan de var endast skyldig att underrätta sin överordnade även om det förekom att de själva drev åtal. Annars hade tjänsterna stora likheter; männen

⁶⁵ Nordström, Gunilla, ”Vägen till skogen: forskningsmöjligheter i arkiv” i *Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika*, Pettersson, Ronny (red.), Hållsta 1999.

⁶⁶ Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagtlexikon*, Stockholm, 2010, s.97.

⁶⁷ Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagtlexikon*, Stockholm, 2010, s.131.

⁶⁸ Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagtlexikon*, Stockholm, 2010, s.144.

skulle ha uppsikt vid eldning, jakt, skall, utrota skadedjur och dagligen patrullera i skog och mark.⁶⁹ Detta kan sägas vara Brummers ideal för hur en hejderidare och skogsvaktare skulle vara, men i realiteten motsvarade de som anställdes som jägeribetjänter inte alltid idealet. Brummer skriver att de lägre jägeribetjänterna ofta rekryterades bland ”sämre personer”, dvs. personer utan adekvat utbildning.⁷⁰ Det avspeglas även i Brummers beskrivning av hejderidaren, att han inte bara skulle se till att vanliga människor respekterade lagen, utan hejderidaren ”*bör ock sjelf därutinnan wisa laglydnad*”.⁷¹ Brummers beskrivning av skogsvaktaren ger en bild av en verklighet med mutor, egennyttig jakt och andra oegentligheter;

*...då han någre olagligheter förmärker eller blifwer warse, bör han dem ej fördölja eller nedtysta... efterse och förhindra alt olofligt jagande och skjutande å kronomarker, äfwen sjelf därifrån afhålla... afhålla sig från alla egennyttigheter; hwarken aflemna, försälja, eller utstämpla mer än befalt är af kronans skogar, ej på minsta sätt betunga allmogen med skutsning, gästning eller betalnings upbärande för syner, utstämplingar och dylikt ...*⁷²

Jägeristaten var inte bara en uppsyningsmyndighet, utan en myndighet av paramilitär natur som fram tills 1790 kunde kallas in i krig. Att jägeripersonal deltog i strid förekom främst under 1600-talet, men exempel finns under 1700-talet. År 1789 blev t ex överjägmästare Sjöberger kommenderad att iordningsställa batterier och kanoner vid Hallands kust.⁷³ Såväl Sjöberger som Brummer hade tjänstgjort inom det militära. 1790 ombildades jägeristaten helt till en jägerikorpsstyrka och därmed skars banden av till naturvården. En ny förordning gav istället påbud att uppsyningsmän skulle finnas för kronosparker och allmänningar, medan jägeristaten ersattes av länsmän och kronofogdar.⁷⁴ Detta visade snabbt sig vara omöjligt, då länsmännen och kronofogdarna redan hade en så stor arbetsbörda att de inte hann med sina nya arbetsuppgifter. 1793 återställdes jägeristaten till den organisation den haft före reformen 1790.

Jägeristaten var en bland såväl allmoge som rikets ständer en impopulär inrättning och reformerna tycks ha varit något av ett hastverk. Sundin skriver att ”förordningarna inte var särskilt populära bland allmogen. Jägmästarnas, hejderidarnas och skogsvaktarnas arbete som kontrollanter och åklagare var inte uppskattat och i häradernas riksdagsbesvär klagade man gång på gång.”⁷⁵ 1766 ledde allmogens omfattande klagomål till att alla skogsbetjänttjänster där det endast fanns enskild skog drogs in med omedelbar verkan. Jägeristaten återställdes 1770, efter ett antal nedrustningar, vilket bland annat innebar att lediga tjänster åter fick till-

⁶⁹ Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagtlexikon*, Stockholm, 2010, s.136f.

⁷⁰ Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagtlexikon*, Stockholm, 2010, s.23.

⁷¹ Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagtlexikon*, Stockholm, 2010, s.97.

⁷² Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagtlexikon*, Stockholm, 2010, s.136f.

⁷³ Samzelius, Hugo, *Jägeristaten: anteckningar om svenska våldets skogs- och jaktväsen*, Stockholm 1915

⁷⁴ Nordström 1999.

⁷⁵ Sundin, Jan, 1992, s.374.

sättas. Uppgifterna för betjäningen hade dock minskats till att vara vårdande av allmänskogar samt att ha översyn av jakt och kronoskog.⁷⁶

Det var i häradsrätten jägeribetjäningens mål togs upp (med enda undantag i Bergslagen) såvida marken inte tillhörde staden, då målen föll under stadens kämnärs- eller rådstugurätt. Vid missnöje med domen stod samma möjligheter till överklagan till buds som i andra mål, nämligen till hovrätt och därefter vädjan till kungen. Även överträdelse från jägeribetjäningen kunde dras inför häradsrätten, men det var endast landshövdingen och överjägmästaren som kunde suspendera personal som misskött sig. Häradsrätten delade med jägeribetjäningen ett ansvar för allmänningeskogarna och ingen form av utstämpling fick ske utan godkännande⁷⁷. Vissa mål på häradsrätten är alltså ansökningar om tillstånd för olika ingrepp i naturen; samtliga beviljades efter inspektion. Det yttersta ansvaret för kronoskogen och hushållandet med densamma låg på härads hövdingen själv, vars godkännande krävdes för byggen, utstämpling och övriga ingrepp.⁷⁸

3. Analys

Jägeribetjänarna vid Faurås häradsrätt 1761-1806. Släktskap, utbildning och levnadsteckning

Nedan kommer jägeribetjänarna vilka figurerar i uppsatsen, att presenteras närmare och ges en kortare levnadsbeskrivning. Dock inte Bourdieus teori om kapital inte att appliceras under presentationen, utan tillämpas när domstolsmaterialet går igenom.

Överjägmästarna i Hallands län, 1761-1805

Fredrik Lagercrantz

Ingen av de två första överjägmästarna förekommer i själva undersökningen, men presenteras för ordningens skull. Vem Lagercrantz företrädare var är för mig inte känt. Lagercrantz tjänstgjorde mellan åren 1770-75. En mindre smickrande sida omnämns av Nordisk Familjebok, ”hofjägmästaren Fr. Lagercrantz, förskingrade sin hustrus förmögenhet, och S. [godset Sannarp] måste 1794 säljas”.⁷⁹ Till skillnad från de övriga över-

⁷⁶ Bergström, R. & Danell, K., 2010.

⁷⁷ Brummer, M.H, 2010, s.82.

⁷⁸ Brummer, M.H, 2010, s.82.

⁷⁹ Westrin, Theodor (red.), *Nordisk familjebok: konversationslexikon och realencyklopedi*, band 24, Stockholm, 1904-1926, uppslagsord ”Sannarp”.

jägmästarna hade Fredrik Lagercrantz en släktanknytning till lägre jägeribetjänter, då hans bror gifte sig med systemen till dåvarande skogvaktaren Nils Arondt Schuberg. Lagercrantz kom från en adlig familj, och var inte själv född eller uppvuxen i Halland.⁸⁰

Magnus Henrik Brummer

Född 1735 (1737 enligt Brummer själv), Nor, Värmland, son till överstelöjtnant Bernt Vilhelm Brummer och Maria Catharina von Nackreij. Död 1790, Uddaveka, Eftra, Halland.⁸¹

1751 lämnade Brummer Värmland för att studera i Uppsala. Redan 1755 påbörjade han sin militära karriär i Västgöta kavalleriregimentet och deltog under åren 1757-59 i det pommerska fälttåget. Under vintern 1758 skadades Brummer vid ett fall från sin häst. Skadan blev permanent och hindrade honom från en fortsatt militär karriär. I januari 1759 blev han krigsfånge, men han var fri senast 1761, då han gifte sig med friherinnan Dorothea von Döbeln. Efter sin hemkomst upphöjdes han till löjtnant och gavs 1770 en mindre pension, av hänsyn till hans skada. För Brummer som saknade en förmögenhet blev den finansiella situationen snart ohållbar. Mellan åren 1770-1774 gjorde Brummer flera misslyckade försök att få tjänst i svensk eller utländsk krigstjänst. 1774 ansökte han om att få bli överjägmästare, vilket avslogs. Jägeristaten fungerade ofta som en slags försörjningsstöd för före detta officerare. År 1775 blev han utnämnd till överjägmästare i Halland, en tjänst han innehade till år 1787, då han sade upp sig i hopp om att kunna omförhandla anställningsvillkoren till det bättre. Detta gick dock om intet och Brummer levde sina sista år i stor fattigdom.⁸² Magnus Henrik Brummer var barnlös. Under en ledighet från tjänsten 1781 fick dock hans brorson Carl Fredrik Brummer vikariera som överjägmästare i Halland.⁸³

Jean Gottfrid Sjöberger

Född 11/2 1763, son till tobaksfabrikören Jonas Sjöberg och Elisabeth Wiker. Var född i Stockholm, men växte upp i Skåne.⁸⁴ Sjöberger studerade i Lund 1778 och blev därefter antagen som volontär vid ett artilleriregemente 1781. 1782 blev han sergeant och 1783 befordrad till stabsfänrik vid Sprengtportens regemente. I oktober 1786 blev han tillförordnad överjägmästare i Hallands län och tillträdde den ordinarie tjänsten efter Magnus Brummers avsked 1787. I samband med kriget 1789 var han under några månader kommenderad att bevaka kusten mot fientliga närmanden, under denna kommendering iordninggjordes även kanoner och batterier. Överjägmästare i Halland mellan åren 1787 – 1816, levde på Uddaveka och i Halmstad.⁸⁵

⁸⁰ Elgenstierna, Gustaf (red.), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. 4, Igelström-Lillietopp*, Sveriges släktforskarförb., Stockholm, 1998, uppslag Lagercrantz.

⁸¹ Elgenstierna, Gustaf (red.), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, band I samt band IV, Stockholm, 1925-1936.

⁸² Bergström, R., & Danell, K., "Om Försök Til et Swenskt Skogs- och Jagt-Lexikon" i Brummer, 2010.

⁸³ LLA, Hallands läns landskansli, Förhørsprotokoll 1780-1786, AIIaa:3.

⁸⁴ SSA, Jakob och Johannes kyrkoarkiv, FIb:1, s.189.

⁸⁵ Samzelius, Hugo, 1915.

Hejderidarna

Jöns Ekenstedt

Ekenstedt var född den 29/6 1737 i Halmstad och dog den 17/11 1782 i Askome i Halland som hejderidare och vice befallningsman.⁸⁶ Ekenstedt föddes som Jöns Persson i en borgerlig familj i Halmstad. Föräldrarnas, Per Jönsson och Kirstin Jönsdotter, ursprung är okänt. Inget tyder dock på att familjen tillhörde stadens elit eller hade någon högre ställning, även om de på ålderns höst var rika nog att låta en gård ingå i sonens dödsbo.⁸⁷ 1746 skrevs Ekenstedt in i Halmstads läroverk varefter han började sin professionella bana hos stadssekreterare Furuträd redan år 1752.⁸⁸ 1753 tycks hans arbetsgivare inspirerat honom till att ta ett nytt namn och från det året kallar han sig ”Ekenstedt”.⁸⁹ Hos Furuträd hade han en obetald utbildningstjänst, vilken han lämnade 1756, då han blev oavlönad extra ordinarie kanslist hos landssekreterare Bergius till 1760. Till landskontorets uppgifter hörde att inspektera kvarnar, vattenverk och gästgiverier, men även att syna mark och bostäder och avgöra tvister. Troligen var erfarenheten en ganska god grund att stå på för en framtida jägeribetjänt. Samma väg hade den något äldre befallningsmannen Casten Bengtsson gått.⁹⁰ Bengtsson arbetade mellan åren 1744 till 1764 som befallningsman i Varbergs fögderi och efterträddes på sysslan av sin svärson Johan Reinhold Rabe, medan Jöns Ekenstedt 1765 tillträdde platsen som vice befallningsman i fögderiet.⁹¹

År 1761 ansågs Jöns Ekenstedt vara så pass skolad att han kunde ta tjänst som en aktiv ämbetsman. Han tillträdde den huvudsakligen oavlönade tjänsten som hejderidare efter Christian Öhrvall i Askome och flyttade in hos honom.⁹² Redan året därpå gifte han sig med en av döttrarna i huset, Anna Britta Öhrvall, vilket gör att man kan spekulera i huruvida tjänstetillsättningen var uppjord på förhand eller hur pass viktigt det var att efterträdaren kunde ingå ett äktenskap.⁹³

Den 16 september 1782 hände en olycka i vilken Jöns Ekenstedt bröt sitt ben. Den 25e september hade Brummer nåtts av nyheten och skrev till landskansliet ”olyckeligt vis brutit [möjligen ”tvärs”] af sitt venster

⁸⁶ LLA, Askome kyrkoarkiv, C:1, s.215.

⁸⁷ LLA, Årstads häradsrätt, bouppteckningar, 1781-84, FIIa:10.

⁸⁸ LLA, Halmstads läroverk, D1b:1, 1746.

⁸⁹ LLA, Hallands läns landskontor, mantalslängd, Halmstad, EIII:27, s.829.

⁹⁰ Lundberg, Magnus, ”Casten Bengtsson - befallningsman i Varbergs fögderi 1744-1764”, *Årsbok. Varbergs museum* 1992 (43), s. 91-104, 1992.

⁹¹ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:39, 1765.

⁹² LLA, Hallands läns landskontor, mantalslängd, Askome, EIII:32, s. 633.

⁹³ LLA, Askome kyrkoarkiv, C:1. Han hade sex barn, nämligen: Christina Juliana, född 26/12 1761, Hede, Askome, gift med pastor Anders Bonander; Maria Beata, född 23/6 1764, Hede, Askome; Johanna Lovisa, född 2/7 1766, Hede, Askome; Helena Gustava, född 30/8 1767, Hede, Askome, gift med lantmätare Erik Delin; Lovisa, född 17/12 1770, Hede, Askome och Charlotta Magdalena, född 16/2 1772, Hede, Askome.

ben ok skall ligga deraf ganska miserabelt sjúk. Detta har iag ansedt vara min Skyldighet ödmiukaste tillkänna gifva.”⁹⁴ Den 2 november skrev Jöns Ekenstedt själv ett långt, sista brev till landskansliet. Brevet är en blandning av självbiografi och en redogörelse för situationen i skogarna, men börjar med en ursäkt över att Ekenstedt ”förnadelst mitt olyckliga benbrott ... kan jag detta år icke infinna mig wid LandsCancelliet”.⁹⁵ 15 dagar efter Ekenstedt sänt sitt brev avled han i en feber, troligen orsakad av benbrottet.

Bengt Bergström

Att återskapa Ekenstedts samtida kollega och släkting Bengt Bergströms liv är svårt, på grund av ett mycket rörligt liv i kombination med informationsfattiga källor. Han är med stor sannolikhet den Bengt som 1730 föds i Påarp, Trönninge,⁹⁶ son till kronolänsmannen Sven Bergström och Regina Öhrwall.⁹⁷ 1761 rekryterades han som kronobefallningsman i Laholm och tycks därefter ha avancerat till hejderidare i södra distriktet.⁹⁸ Han förekommer även i häradsrätter i det norra distriktet.⁹⁹ En samtida länsman, Hans Bergström, från Påarp i Trönninge tycks vara bror till en skrivare Bengt Bergström vilken levde i Halmstad under två år i mitten av 1760-talet.¹⁰⁰ Under sin tid som kronobefallningsman gifte Bengt sig med Maria Elisabeth Revingin, som kom från en familj med ämbetsmän.¹⁰¹ Maria Elisabeth var även kusin till hejderidaren Jöns Ekenstedts fru. Det är okänt om paret fick några barn.

Truls Ohlin

Truls Olin var född cirka 1738, död 23/12 1817, Jonstorp, Skåne.¹⁰² Han fick anställning som hejderidare 1782 efter det att Jöns Ekenstedt avlidit i hetsig feber. Denne var en erfaren jägeribetjänt som tjänat i tjugo års tid utan att råka in i allvarligare personliga konflikter. Till skillnad från Jöns Ekenstedt som 1760 anlände till företrädaren Christian Öhrwalls hem Överås i Askome, året därpå gifte sig med en dotter till sin företrädare och efter ännu ett år efterträdde sin svärfar, fanns nu ingen given efterträdare. Lösningen blev att rekrytera Truls Ohlin, skogvaktare i Tönnersjö i södra distriktet och sedan 20 år jägare på Stjärnarps säteri. Kanske var det en nödlösning, eller en temporär lösning tills en annan medlem ur den stora vittförgrenade hejderidardynastin kunde ta vid. Någon föryngring var det inte tal om, Ohlin var blott två år yngre än Eken-

⁹⁴ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIM:7.

⁹⁵ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIM:7.

⁹⁶ LLA, Trönninge kyrkoarkiv, C:1.

⁹⁷ För ett släktskap talar bland annat fadderskap åt Katarina Bergströms barn, samt att hejderidaren Bengt Bergström vid sitt äkenskap 1771 bodde i Laholm. Utöver det agerar han förmyndare åt barn från släkten Öhrwall, vilket antyder ett släktskap.

⁹⁸ LLA, Tönnersjö häradsrätt, 1777, A1a:26.

⁹⁹ LLA, Hallands läns landskontor, mantalslängd, Trönninge, EIII:32, s.267.

¹⁰⁰ LLA, Veinge kyrkoarkiv, C:3. Bengt Bergström uppges ha bott i Halmstad även vid fadderskap åt Katarina Bergströms barn. Han har inte återfunnits i Laholms mantalslängder under 1760-talet.

¹⁰¹ LLA, Ullareds kyrkoarkiv, C:2.

¹⁰² LLA, Jonstorks kyrkoarkiv, C:2.

stedt, men erfarenhet fanns. Till skillnad från Ekenstedt var Ohlin redan gift, vilket innebar att han aldrig integrerades in i någon hejderidarsläkt.

Ohlin rekryterades trots att det fanns skogvaktare på närmare håll, till och med i Faurås härad Kanske spelade hejderidaren Bengt Bergström in. Han hade varit Truls Ohlins överordnade. Kanske bedömdes Ohlin som duglig, eller uppfostrad till sin syssla under rätt befäl. Eller så var han helt enkelt nykter – när Brummer sände besked till landshövdingen om två nya skogvaktare kommenterade han ”både desse anmälte personer äro nyktra, beskedelige och pålitelige”.¹⁰³ Magnus Henrik Brummer, Truls Ohlins framtida överordnade, skrev i arbetsbeskrivningen att:

*en kronoskogwaktare bör wara ärlig, trogen och nykter, förstå skogsplantering, kunna räkna och skrifwa, därjemte kunna wäl skjuta och fånga allahanda fogel och djur; äga noga kundskap och kannedom af alla de skogar och marker honom under wård anförtrodde äro så wäl til belägenhet som storlek ...*¹⁰⁴

Lokalkännedom var viktigt för en hejderidare. Brummer skriver ”bör han äga en noga och säker kannedom af de skogars och markers belägenhet, hwaräst jagten anställles, ty utom den, är alt förgäfwes.” Om Ohlin hade lokalkännedom är okänt. En hejderidare tillsattes av landshövdingen, men ”efter och uppå öfwerjägmästarens förslag”, men egentligen ville Brummer inte ha en ny hejderidare. Redan den 23e november 1782 informerade Brummer landskansliet om Ekenstedts död. I brevet fanns en anhållan om ”at den sysslan måtte indragas och Lönen honom till slås”.¹⁰⁵ Landskansliet ignorerade hans önskan, men vem och vad som ledde till Ohlins befordran är oklart.

Truls Ohlins bakgrund är okänd, och jag har inte fått fram några uppgifter trots att mycket möda lagts ner på att hitta honom. Möjligen var han släkt med den samtida halländska prästsläkten Ohlin, vilka levde mycket nära Faurås och där namnet Olaus var vanligt. I Halland levde också en ryttmästare Ohlin. Jägeristaten ska också helst ha velat anställa personer från det egna länet.¹⁰⁶ Kanske var han istället besläktad med den skånska prästsläkten Olin från Bjärehalvön eller borgarsläkten Ohlin från Ängelholm. För ett skånskt påbrå talar främst att Truls vid sin död var kringvandrande i detta område. Oftast ville inte socknar ta sig an fattiga utbölingar och låta dem försörjas av socknen, utan krävde att personen åtminstone skulle ha någon anknytning till orten.¹⁰⁷ Truls Ohlin uppges vara född 1739, men det är först i en mantalslängd för år 1762 som han

¹⁰³ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIm:7.

¹⁰⁴ Brummer 2010, s.137.

¹⁰⁵ LLA, Hallands läns landskansli, Diarier över ankomna brev 1778-1782, 1781.

¹⁰⁶ Frohnert 1985, s. 185-286.

¹⁰⁷ Svensson, Henrik, *Öppna och slutna rum – enskiftet och de utsattas geografi: husmän, bönder och gods på den skånska landsbygden under 1800-talets första hälft*, Lund 2005.

återfinns i ett skriftligt material.¹⁰⁸ Han tjänade då på det skånska säteriet Skillinge, liksom den nio år äldre pigan Bengta Persdotter, som han gifte sig med 1763.¹⁰⁹ 1764 kallas han ”skytt”, vilket tyder på att hans liv redan inriktats mot jakt. 1764 upptogs familjen i mantalslängden för det halländska godset Stjärnarp.¹¹⁰

I sju år tjänade Truls Ohlin som jägare på Stjärnarp, tills han i januari 1771 fick en befallning att bli skogsvaktare i häradet. En skogsvaktare saknades och man valde att kommendera en person med lämplig bakgrund till tjänsten. Han besvarade befallningen med ett underdånigt brev där det framgår att han någon dag efter kommenderingen mött kronolänsmännen Bromé och Gripenstedt för två utbildningssessioner i skogen.¹¹¹ Det är oklart om han fick mer utbildning än så. Ohlin förblev jägare på Stjärnarp och bodde kvar tills han utnämndes till hejderidare efter Ekenstedt. Till hans ersättare i Tönnersjö utnämnde man skogsvaktare Wennerholm från det norra distriktet.¹¹² Efter fyra års tjänstgöring som hejderidare, valde Ohlin att lämna sin tjänst samtidigt som Brummer. Efter några år på gården i Okome återgick han till godslivet och ett kringflackande liv. På 1790-talet hamnade familjen på säteriet Dömostorp. Sonen Olaus blev stadsbetjänt i Laholm och Truls och de tre döttrarna arbetade vidare på Dömostorp, fram tills Truls fick undantag tillsammans med några andra arbetare. Gruppen beskrevs som ”utgamla och födas utav medlidande” och skingrades efter några år.¹¹³ ¹¹⁴ Truls Ohlin tycks ha lämnat Dömostorp 1806. Vad som därefter hände är oklart, men den 21 december 1817 avled den hemlöse, kringvandrande 80-åriga Truls Ohlin i norra Skåne.¹¹⁵ Han tycks inte ha haft någon släkt på platsen och begravdes i Jonstorp på julafton.

Arvid Grundell

Arvid Grundell var född 1751, troligen Morup, Halland – 21 okt 1806, Dahl, Alfshög i en rödsotsepidemi.¹¹⁶ Han tjänstgjorde som hejderidare 1788-02, 1804-1806.¹¹⁷ Han anställdes 1788 som hejderidare, en tjänst han innehade till fram tills 1802 då han enligt Samzelius suspenderades. 1804 fick han förnyat förtroende att sköta sysslan. På grund av dåligt bevarade arkiv har det inte gått att utröna vad suspenderingen berodde på.

¹⁰⁸ LLA, Kristianstad läns landskontor, mantalslängd (Munka-Ljungby), EIII:20.

¹⁰⁹ LLA, Munka-Ljungby kyrkoarkiv, C:1.

¹¹⁰ LLA, Hallands läns landskontor, mantalslängd 1764 (Eldsberga), EIII:35. Olin hade följande barn, av vilka samtliga utom den äldste sonen, är födda på Stjärnarps gods (LLA, Eldsberga kyrkoarkiv, C:1): Olaus Hindrik, 17/2 1764 – 24/6 1765, Stjärnarp, Eldsberga; 2) Olaus, 5/6 1766 – mars 1800, Laholm; 2.1 Nils Magnus, 4/3 1797, Laholm, död före fadern; Lucia, 27/2 1768 – 6/5 1770; tvillingar, födda och döda den 23/1 1770; Nils, född 25/7 1771, försvinner ur källorna under faderns tid som hejderidare; Lucia, född den 4/3 1773, levde 1809; Magnus, 1/12 1806, Hasslöv, oäkta, blev några dagar; Kerstin, född den 21/5 1775, levde 1809; Ingeborg, 2/9 1777 – 27/9 1863, Dyreborg, Knäred.

¹¹¹ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIII:7.

¹¹² LLA, Hallands läns landskansli, Diarie över ankomna brev, BIIIa:53.

¹¹³ LLA, Hallands läns landskontor, mantalslängd 1806 (Hasslöv), EIII:90.

¹¹⁴ LLA, Knäreds kyrkoarkiv, C:5.

¹¹⁵ LLA, Luggude häradsrätt, uppgifter om dödsfall, EIII:1.

¹¹⁶ LLA, Alfshögs kyrkoarkiv, C:2, s.331.

Faurås häradsrätt var ett område där Arvid Grundell själv hade sina rötter och han växte upp i en miljö där tingsvana fanns. Hans far Anders Grundell var som kronolänsman mycket aktiv på Faurås häradsrätt, och genom modern Greta Beata Dahlgren var Arvid Grundell besläktad med en lång kedja kronolänsmän och hejderidare.¹¹⁸ Modern drev själv egna ärenden på tinget, främst rörande gården Dahl. Arvid Grundells första framträdande på Faurås ting skedde troligen den 24 mars 1773, när han anklagade bonden Anders Nilsson för att ha uteblivit från ett uppgjort möte. Han var då teologie student i Lund.¹¹⁹ Under Arvid Grundells tjänstgöringsperiod förekommer även Nils Arondt Schuberg som hejderidare. Han vikarierar åtminstone under året 1798 och under åren 1802-04 är han Grundells ersättare.

Sören Svensson

Sören Svensson, (1743-1831)¹²⁰ hade blivit skogvaktare efter sin far, Sven Sörensson (1697-1769).¹²¹ Fadern var redan vid sin vigsel 1735 skogvaktare.¹²² Vid hans död 1769 efterträddes han av sonen, vilket åtminstone under 1800-talets första år var aktiv som skogvaktare.

Jägerbetjänernas försörjning och inkomster

De lokala ämbetsmännen blev centralmaktens representanter på lokal och regional nivå. Konflikter mellan lokalsamhället och kronans representanter var inte ovanliga, men ämbetsmännen kunde även fungera som medlare.¹²³ Utöver de impopulära förordningar jägeribetjänarna var satta att övervaka fanns fler källor till konflikter. Jägeribetjänarna skulle helt avlönas med saköresmedel, dvs böter.¹²⁴ Detta gällde även överjägmästare, vilka inte hade någon lön utan skulle försörja sig på del i de böter han drev in.¹²⁵ I den halländska jägeristaten uppbar endast vissa ämbetsmän lön. Överjägmästaren hade ingen kontant lön, men ett klagobrev från Brummer till landshövdingen Wrangel visar att skogvaktarna skulle avlönas kontant, men sällan fick ut sin lön:

*Uppå ... begäran af Jägeribetjänningen uti Norra Distriktet, Hejderidaren T: Olijn, kronoskogvaktaren Sören Svensson, Göran Glasberg, Nils A: Schuberg, Magnus Wennerlund och Petter Holm, får jag härmedelst hos Högväldborne Herr Baron och Landshövdingen anhålla ödmjukaste, det de måtte utbekomma sine för flere åhr innestående både ordinarie och extra ordinarie Löner, åtminstone de förstnämnde, om intet tillgång till de sednare skulle finnas.*¹²⁶

¹¹⁷ Samzelius 1915.

¹¹⁸ Sjöström, Carl, *Göteborgs nation i Lund 1669-1906: biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik*, Lund 1907, s.197.

¹¹⁹ Sjöström, Carl, *Göteborgs nation i Lund 1669-1906*, Lund 1907, s.197.

¹²⁰ LLA, Ljungby kyrkoarkiv, CI:4, dödbok, 1807-1861.

¹²¹ LLA, Ljungby kyrkoarkiv, CI:3, dödbok, 1750-1806.

¹²² LLA, Ljungby kyrkoarkiv, CI:2, födelsebok, 1722-1750 samt Fagered C:2, vigselbok, 1733-1797.

¹²³ Frohnert 2001.

¹²⁴ Nordström 1999, s.109.

¹²⁵ Ekman, Kerstin, *Herrarna i skogen*, Stockholm 2007, s.137.

¹²⁶ LLA, Hallands läns landskontor, Skrivelser från jägeribetjänningen, DIIM:1

Lönen hade uteblivit under flera år. 1792 skrevs det i samband med jägeristatens militarisering att

*ehuru denna Jägerije-Stat, Beståendes af en jägmästare, en Heijderidare, utan Boställe utan lön, och Skogwaktare med 2 Rdr 8 s årlig lön; som wäl will säja det samma, som då skall föda sig af Skogen; huru detta war en naturlig följd, fordrade dock deras Intresse at Skogen skulle hafwa bestånd, för framtiden, höll någorlunda Tummen på ögat på bonden...*¹²⁷

Som framförts i tidigare forskning skapade den uteblivna lönen problem. Överjägmästare Brummers ideal var att jägeribetjänarna inte bara skulle se till att vanliga människor respekterade lagen, utan de ”bör ock sjelf därutinnan wisa laglydnad.”¹²⁸ Hans beskrivning av skogvaktaren ger dock en bild av en verklighet med mutor och oegentligheter:

*...då han någre olagligheter förmärker eller blifwer warse, bör han dem ej fördölja eller nedtys- ta... efterse och förhindra alt olofligt jagande och skjutande å kronomarker, äfwen sjelf därifrån afhålla, så kärt honom är undwika det straff kongl. Författningen af d.12 jan. 1694 stadgar ... afhålla sig från alla egennyttigheter; hwarken aflemna, försälja, eller utstämpla mer än befalt är af kronans skogar, ej på minsta sätt betunga allmogen med skutsning, gästning eller betalnings upbärande för syner, utstämplingar och dylikt, så wida han wil undwika at blifwa straf- fad... med et ord sagt, en kronoskogwaktare bör wara ärlig, trogen och nykter...*¹²⁹

Om skogvaktaren nu valde att verkligen avstå från olagligheter, skulle denne belönas med att ”wara i hä- rads-rättens och häradets goda minne och med något understöd hogkommen”¹³⁰ vilket kunde bli en hjälp efter tjänstgöringen, men inte underlättade situationen för de aktiva ämbetsmännen. I landshövdingeberät- telse från Halland kommenteras skogsbristen i sentimentala ordalag, och det framgår tydligt vilka skriben- ten menade var orsak till bristen:

*... men förnämligast härrör från missbruk och brist på tillsyn af Jägerie Staten, som nu blifwit indragen hade Jagemästaren ingen lön, 2ne Heijderidare hwardera 10 Rdr 8 s., genom hwilket ringa underhåll de alltså olyckligtwis nödsakades at på Skogarnes bekostnad söka sin utkomst ... Skola derföre Skogarne rätt wårdas ... tillstyrcka antingen åter insättjandet af förre Jägerie Staten med bättre och hälst indelte löner...*¹³¹

Flera jägeribetjänare, som Jöns Ekenstedt och Magnus Wennerlund, lyfte själva fram samma åsikt kring lö- nefrågan i ett flertal brev till landshövdingen. Ekenstedt lämnade tillika skriftliga förslag över lämpliga bo- ställen för framtida jägeribetjänare.¹³²

¹²⁷ Hallands museiförening (red.), 1998, s. 339.

¹²⁸ Brummer 2010, s.97.

¹²⁹ Brummer 2010, s.136f.

¹³⁰ Brummer 2010, s.137.

¹³¹ Hallands museiförening (red.), 1998, s. 373.

¹³² LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIIIm:7.

När lönen uteblev stod olagliga inkomstkällor till buds, men även ett lagligt alternativ; böter från tinget.¹³³ Den jägeribetjänt som vann ett mål, tilldelades 1/3 av böterna, hade dessutom en ek skadats eller huggits, tilldelades jägeribetjänten tjugo daler S:mt.¹³⁴ Ett brev från Magnus Brummer antyder att det rådde konkurrens mellan olika myndighetspersoner om böterna. Av brevet, som är skrivet 1782, framgår det att hejderidarna Bergström, Ekenstedt och överjägmästare Brummer hade en personlig överenskommelse kring hur den enda lönen skulle fördelas dem emellan. Vems denna lön var specificeras inte, även om ett senare brev antyder att det var Jöns Ekenstedts. Brummer menade att de intäkter från jägerimål drivna av kronobefallningsmännen Rabe, Bergström [ej densamme som hejderidaren] och Heil även skulle fördelas rättvist, vilket innebar att det borde komma jägeribetjänterna till del.¹³⁵

Det förekommer mycket anklagelser kring mutor, korruption och olagligheter från jägeribetjänternas sida. I ämbetsmannakulturen hade det uppstått olika företeelser för att få in pengar, även om tjänsten officiellt var oavlönad. Den mest kända företeelsen var de s.k. sportlerna. En sportler var en avgift som betalades i samband med själva ämbetsutövningen till ämbetsmannen. Många avgifter var reglerade i lag och därmed även fullt lagliga för ämbetsmännen att ta ut, medan andra sportler uppstått utan lagstöd inom ämbetsmannakulturen. Sportlerna hade vuxit fram som ett sätt att ersätta ämbetsmännen, vilka inte sällan var oavlönade, utan att betunga statens skrala ekonomi. Sportlerna kom även att bli ett sätt att berika sig. Sportlersystemet var ursprungligen även individbaserat, och hade därmed möjlighet att ge ämbetsmän "löneförhöjningar" beroende på deras bedrifter. Hur stora sportlerna var är okänt, men de tycks ha varit en ganska betydande sidoinkomst.¹³⁶ Summan menas ha skilt sig åt mellan de olika tjänsteyrkena. Olika tjänstemän fick även sina sportler vid olika tillfällen. För jägeribetjänterna bör ting, syner, utmätningar och auktioner varit utbetalningstillfällen.¹³⁷ Sportlersystemet var ingen garanti för att mutor inte förekom vid sidan av. Överlag kan sägas att gränserna mellan olika kassor var flytande. Landshövdingar hade generösa löner, men förväntades i en patriarkal anda dela med sig genom representation. Tjänstemän kunde även få göra personliga utlägg i tjänsten, utan att få någon ersättning. Detta var ganska vanligt bland skrivare, vilka tvingades anställa egen personal för att hinna med sin arbetsbörda.¹³⁸ För den unge Jöns Ekenstedt kom en sådan tjänst på landskansliet att bereda vägen för en god karriär.

¹³³ Bergström, R., & Danell, K., "Om Försök Til et Swenskt Skogs- och Jagt-Lexikon" i Brummer 2010.

¹³⁴ Brummer 2010, s.80.

¹³⁵ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIM:7.

¹³⁶ Frohnert, 1993.

¹³⁷ Cavallin, Maria, *I kungens och folkets tjänst: synen på den svenske ämbetsmannen 1750-1780*, Göteborg 2003.

¹³⁸ Asker, Björn, 2007.

4. Jägeristatens mål vid Faurås häradsrätt 1761-1806

4.1. Kvantitativ genomgång

Det första diagrammet visar antalet skogsmål under perioden 1761-1805, med pilar som markerar år med missväxt. Endast jägeristatens mål har registrerats. Varje år drevs tre ordinära ting; vårting, sommarting och höstting.

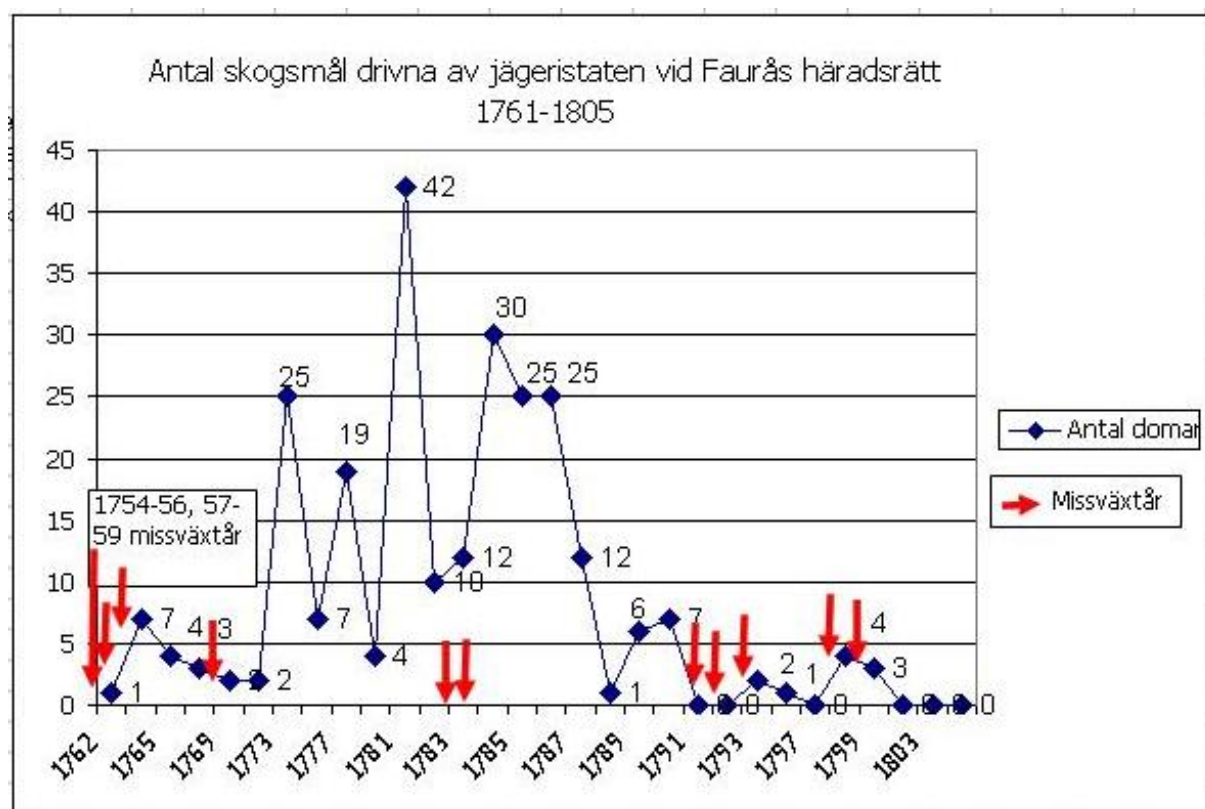

Diagram 1.1, Jägeristatens aktivitet på Faurås häradsrätt. Uppgifter om missväxt från Pehr Osbecks och Sven Peter Bexells skrifter samt Hallands läns landshövdingeberättelser.

Källor: LLA, Faurås häradsrätt, domböcker 1761-1805, volymsignum A1a. Se litteraturlista för exakta år.

Jägeristatens aktivitet på Faurås häradsrätt uppvisar ett ojämnt mönster. Särskilt iögonfallande är den ”ryckiga” aktiviteten mellan åren 1770-1785. Från att endast ha bedrivit två fall under år 1771, stiger siffran till 25 fall år 1773, för att därefter falla till strax över fem mål. Då endast vartannat år genomsökts är det svårt att sja om orsaken. Ett annat mönster är de stora individuella skillnaderna och att aktivitet är ojämn över tid. Missväxten har inkluderats för att se huruvida allmogens förväntan om patriarkal omsorg från ämbetsmän

och stat, dvs. överseende med skogsbrott, följdes i verkligheten.¹³⁹ Missväxten skulle kunna resultera i en stegring av antalet brott då människor fick söka sin utkomst i skogen. Den konstant höga aktiviteten under hejderidaren Ohlin och överjägmästaren Brummers tid kan möjligen förklaras av att bägge levde på gårdar de inte själva ägde och att båda var fattiga. Ingen av dem hade det ekonomiska eller lokalt sociala skyddsnet som t ex Ekenstedt, Grundell och Bergström tycks ha haft.¹⁴⁰ Den ökande aktiviteten kan alltså spegla jägeribetjänarnas behov av inkomster.

Inte bara aktiviteten uppvisar ett egensinnigt mönster, utan även vad man valde att åtala. I diagrammet nedan framkommer stora skillnader. Under Jöns Ekenstedts tid var fällda träd den vanligaste åtalspunkten, medan bränder i skog och mark dominerade under Truls Ohlins tjänstgöring. Ljungbränning och bränder har inte slagits samman till en stor brandkategori, främst på grund av att ljungbränning var ett så pass utmärkande fenomen för Halland. En stor förändring som inte syns i diagrammen, men väl i andra sammanställningar, är Brummers effekt på åtalsposterna. Jöns Ekenstedt hade före Brummers ankomst endast drivit ett enda ljungbränningsåtal under sex år. Efter Brummers ankomst bröts mönstret och under år 1779 drev Ekenstedt fyra åtal rörande ljungbränning. Jägeribetjäningen drev endast sex fall av vådeld och ljungbränning före Brummers ankomst. Hejderidaren Truls Ohlin som endast tjänstgjorde under Brummer, drev 30 fall under sina fyra år. Att bränder engagerade Brummer framgår i hans skrifter. Han valde att inleda sin beskrivning av ljungbränning med orden ”är et det aldraskadeligaste företagande som utöfwat kan”.¹⁴¹

¹³⁹ Se Sundberg, 1993, och Cavallin, 2003.

¹⁴⁰ Ekenstedts föräldrar donerade t ex en gård till sonens dödsbo, Bergström fick ett mycket stort arv från sin hustrus släkting. Grundell ägde en gård och hade möjlighet att sända sina barn till universitet.

¹⁴¹ Brummer 2010, s.113.

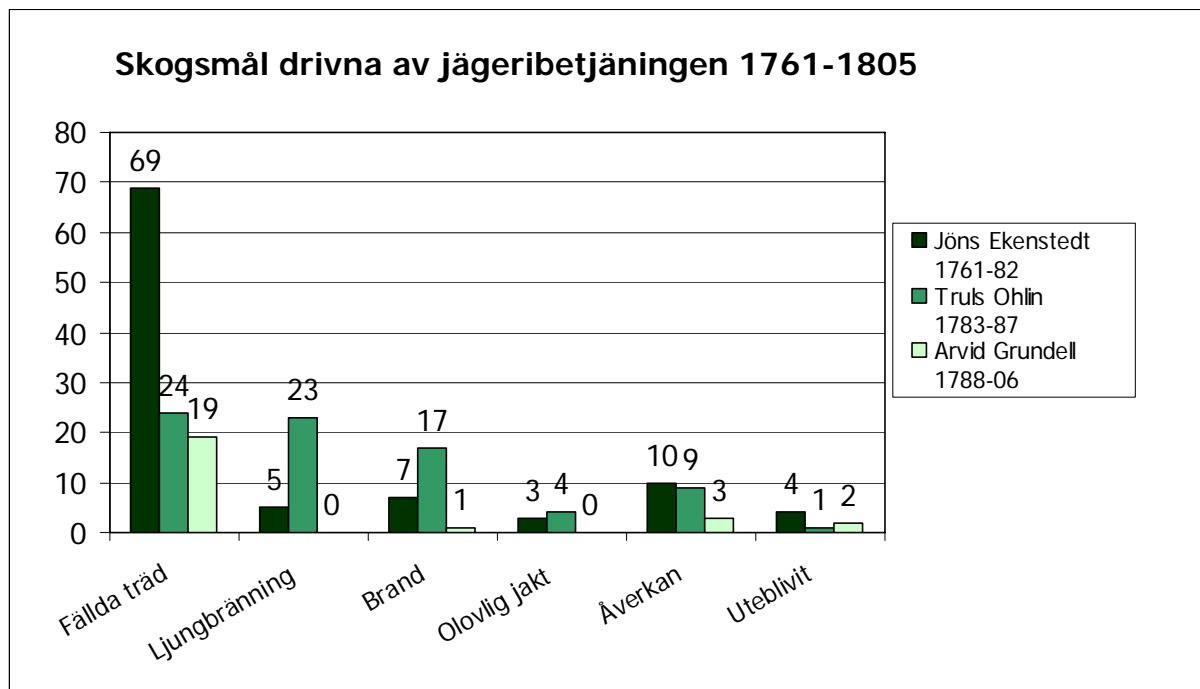

Diagram 1.2 Den sista kategorin "uteblivit" syftar på bönder som t ex uteblivit från skallgång och andra kommanderingar.

Skillnaderna mellan hejderidarna är inte bara påfallande vad gäller antal drivna mål och vad de väljer att åtala människor för – de är synnerligen påfallande när det gäller utslagen i åtalen.

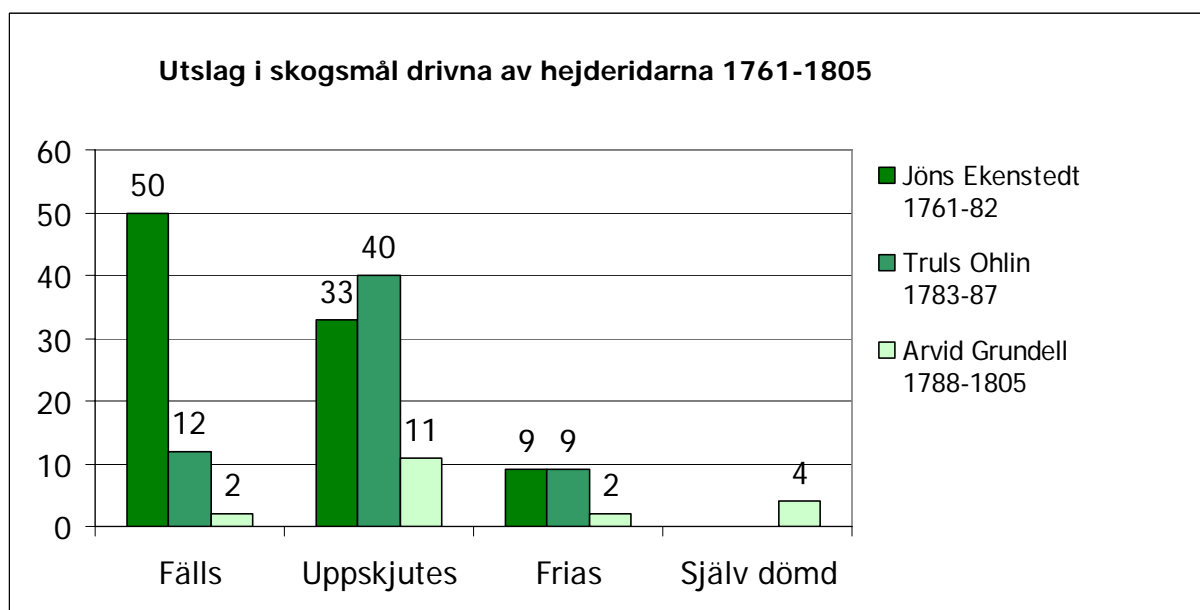

Diagram 1.3. Även vid massåtal har endast ett utslag registrerats. Har utslagen varierat har de skiftande domarna registrerats. Se metodavsnitt för närmare redogörelse.

Källa: Faurås häradsrätts lagtima ting, serie A1a: Årsförteckning finns i litteraturlistan.

Jöns Ekenstedt tycks ha varit mest framgångsrik. Han var den ende där antalet fällda domar dominerade. För hans efterträdare gick det något sämre. För Truls Ohlin och Arvid Grundell dominerar istället uppskjutna domar bland utslagen. I Arvid Grundells fall blev han även själv dömd ett antal gånger, och har rent procentuellt sett ett högre antal friande mål än de två tidigare hejderidarna. Att Jöns Ekenstedt och Truls Ohlin hade precis samma antal friande domar är också anmärkningsvärt med tanke på hur stor tidsskillnaden är – Ohlin tjänade under fyra års tid, medan Ekenstedts domar återspeglar en tjugo år lång karriär och tio års domar. Ett jämförande diagram visar att antalet fällande domar visserligen alltid var vanligast, men någon självklarhet var det inte.

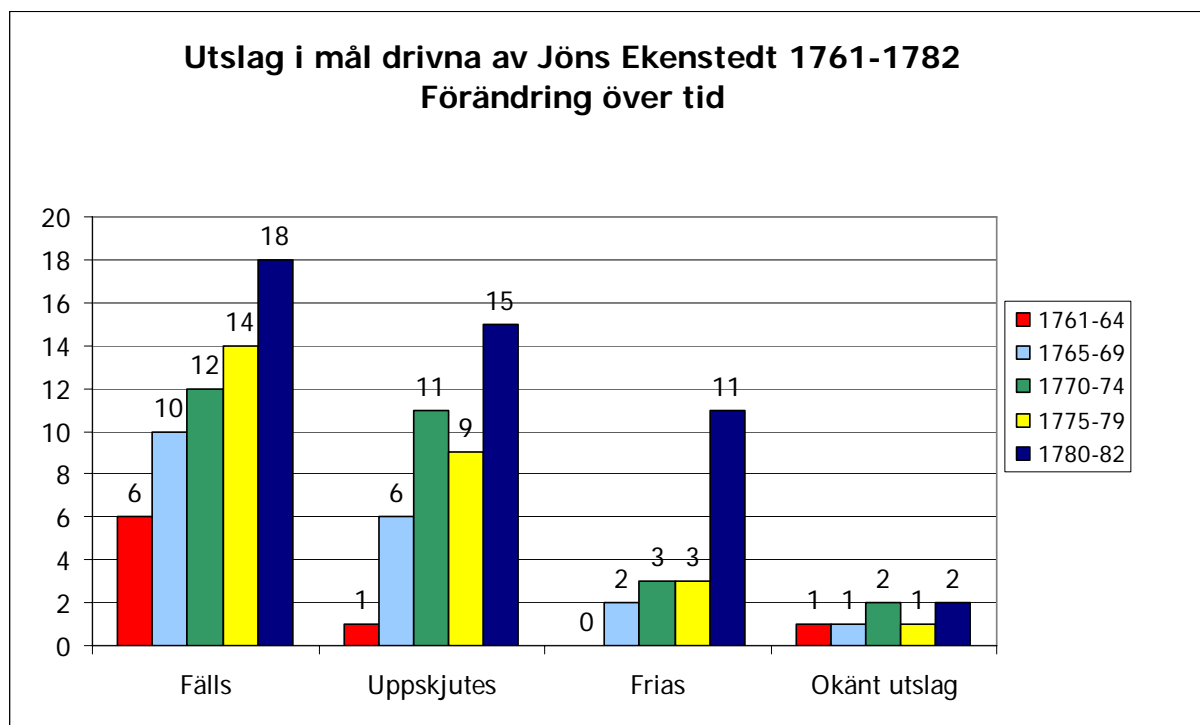

Diagram 1.4 Under 1780-82 är endast år 1781 genomgången. Det rör sig alltså om endast ett års mål, till skillnad från tidigare kategorier där två eller tre år genomförts.

De stora skillnaderna mellan de tre jägeribetjänternas framgång beror troligen inte endast på individen. I diagrammet ovan avspeglas hur antalet uppskjutna och friande domar växte under 1780-talet, trots att Jöns Ekenstedt då borde ha besuttit sitt högsta rättsliga kapital. Han blev ständigt mer framgångsrik, även om det är med ett enda mål under perioden 1770-74.

Vad orsakade Jöns Ekenstedts minskade framgång? Vilka fältvariabler förändrades så att en ämbetsman vars framgång på tinget stadigt ökat, och som besatt ett tämligen stort kapital plötsligt fick en sådan förändring i utslagen? En förändring är skiftet av överjägmästare. Till skillnad från sin företrädare och efterträdare, var Brummer aktiv på tingsnivån. Som framgår av diagrammen 1.1 och 1.4 ökade aktiviteten på tinget från 1770-talets mitt och fortsatte att vara hög fram tills störtdykningen 1789. Förändringen börjar visserligen innan Brummer tillträdde tjänsten 1776, men troligen är han en av förklaringarna till den höga aktiviteten. Huruvida Brummer är en del av förklaringen kring att Ekenstedts framgång sjunker under 1780-talet och att Truls Ohlin var så markant mindre framgångsrik än sin företrädare är oklart. När det gäller jämförelsen av Ohlin och Ekenstedt är det viktigt att påpeka deras stora skillnader. Ekenstedt hade en lång utbildning och hade skolats in vid landskontoret där han bör ha etablerat vissa kontakter. Bland annat blev hans överordnade så småningom borgmästare i Halmstad.¹⁴² Han hade också gift sig med företrädarens dotter och hade därmed gift in sig i en regionalt betydelsefull släkt. Ekenstedts hustru kan ha bringat fler fördelar; som upp vuxen i ett hushåll där männen innehade yrken såsom hejderidare, kan hon ha varit ett stöd åt sin make som en förmedlare av nedärvd kunskap. Ohlin kom från helt andra förutsättningar, återigen – hans bakgrund är okänd. Han kunde läsa och skriva men tycks ha "tvångsrekryterats" till jägeristaten och kan ha befordrats mer på grund av sin kompetens än sin börd, släkt och utbildningsbakgrund. Ohlin var en nykomling och besatt ett betydligt lägre socialt, ekonomiskt och kulturellt kapital än sin företrädare. Med tanke på att aktiviteten ökat från 1770-talets första hälft, kan häradet ha haft en låg toleransnivå redan när han äntrade scenen. Man kan ha reagerat mot jägeristatens ökande aktivitet och en ständig stegring kan ha sänkt toleransen.

Brummers engagemang märks tydligt när han jämförs med övriga överjägmästare, men även hejderidarnas aktivitet ökar kraftigt.

¹⁴² Bexell, Sven Peter, *Hallands historia och beskrivning*, Halmstad 1923-1931. Enligt Bexell valdes Furuträd till borgmästare 1780, men tillträdde aldrig sin tjänst utan avled redan 1781.

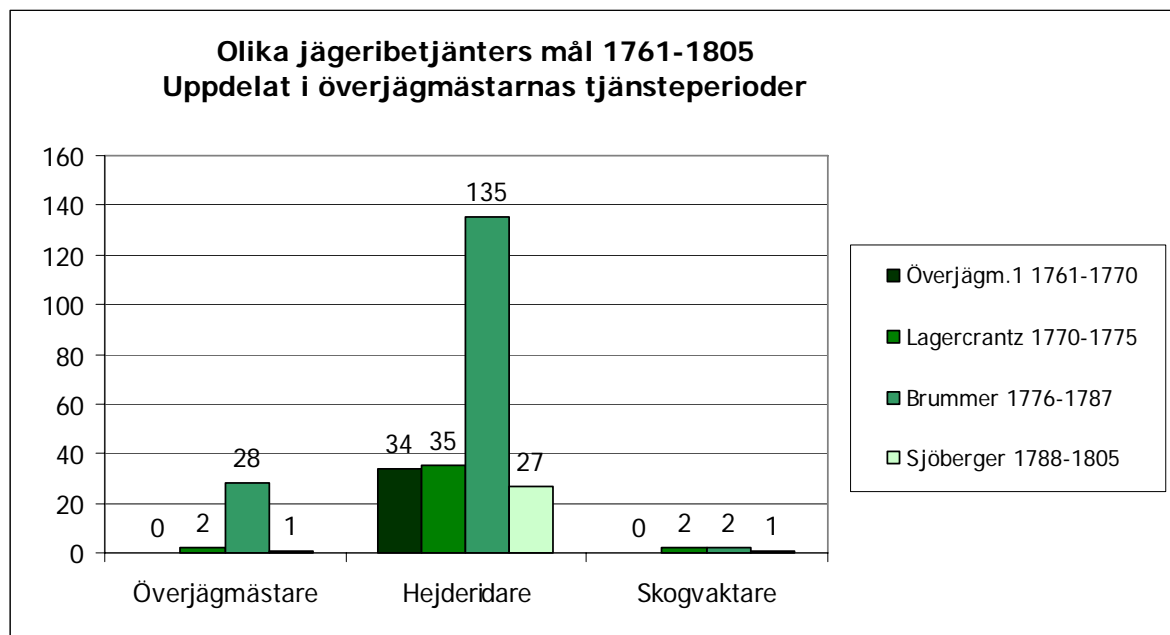

Diagram 1.5. I diagrammet har även fall som inte är åtal tagits med, t ex kungörelser, tillstånd och syner. Diagrammet är uppdelat efter överjägmästarnas tjänstgöringsperioder. Fredrik Lagercrantz företrädare är okänd, varför perioden kallas "överjägmästare 1".

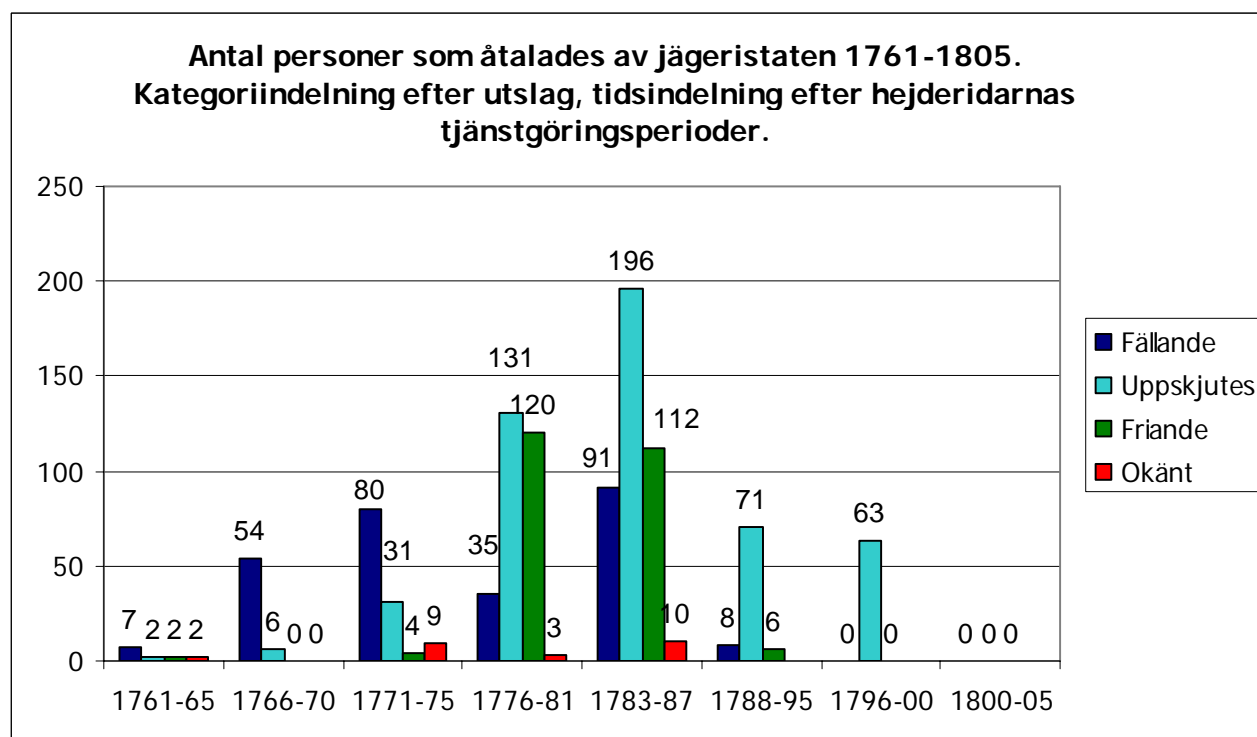

Diagram 1.6. *Tidsindelningen är något ojämn på grund av hejderidarnas ämbetsperioder. Dock blir antalet undersökta år i princip desamma för varje period, så även åren 1788-95 pga. jägeristatens nedläggning. Samtliga åtal som drevs av jägeristaten har räknats in.*

I diagram 1.6 framgår att jägeristatens aktivitet intensifierades under Brummers tid som överjägmästare. Brummer utmålas i annan forskning som en nitisk och engagerad överjägmästare, och kanske är det en del av förklaringen. Fattigdomen bör vara en annan, liksom nykomligen Truls Ohlins ankomst. Jöns Ekenstedt var väletablerad som ämbetsman före Brummers ankomst och var mer erfaren än sin nye chef.¹⁴³ Kanske kunde han fortsätta sin vardagliga lunk utan att låta överjägmästaren påverka honom alltför mycket. En annan viktig skillnad är Ekenstedts och Grundells ekonomiska situation, som var betydligt bättre än Brummers och Ohlins. Ingen av de sistnämnda hade några resurser att falla tillbaka på. Båda var utfattiga när de dog. Brummer, som ju föreslog Ekenstedts efterträdare, kan ju också ha valt Ohlin just på grund av plikttrogenhet och att han var nitisk. Detta kan delvis stärkas av att Brummer lät Ohlin driva ett antal mål å hans vägnar, vilket aldrig skedde med Ekenstedt.¹⁴⁴ En annan tolkning kan vara att Ekenstedt kunde säga nej åt att driva sin överordnades mål, då ombudet troligen inte fick behålla eventuella inkomster.

Arvid Grundell är särskilt intressant då han tjänstgjorde då jägeristaten omvandlades till en ren militär styrka, för att bara tre år därefter återställas. Påverkade detta honom i hans yrkesutövning? Underlaget är troligen för magert för att några slutsatser ska kunna dras. Grundell återupptog snabbt sina sysslor efter omstarten, redan 1793 drev han två mål. En slutsats man kan dra är att han årligen ökat sin aktivitet efter sin anställning fram tills omvandlingen. Året när det skogsvårdande uppdraget avslutades drev han flest fall. Trenden bröts efter omstarten och Grundells aktivitet var konstant låg. Mikael Alm hävdar att Gustav III:s styre genomled en legitimitetskris under kriget 1790. Arvid Grundell och den halländska jägeristaten deltog under en kortare tid med att bygga befästningar i Halland. Om befolkningen i gemen tappade förtroendet för kungen, kan legitimitetskrisen ha fått en större effekt bland de lokala ämbetsmännen. Dels var de kungens och statens representanter i samhället och deras legitimitet byggde på vad de representerade, inte på dem själva, även om personliga egenskaper kunde öka på personens kapital. Huruvida man upplevde att kungen svikit sina representanter är okänt, men kungen hade inte bara lyssnat på bondeståndets kritik utan själv kritiserat jägeristaten och slutligen klippt av banden till dess ursprungliga uppdrag. Enligt Alm hade kungens propagande fem huvudinriktningar; religiösa frågor och tolerans, främjande av jordbruk och näringar, rustning av krigsmakt och stödjande av konst och vetenskap. Kungens beskydd gynnade vissa grupper som var

¹⁴³ Brummer medgav i skrifter att han inte hade någon större kännedom om skogen eller naturen vid sitt tillträde som överjägmästare, men att han snabbt blev intresserad och vetgirig.

¹⁴⁴ Ett möjligt, om än osäkert, tecken till att Ohlin och Brummer stod varandra nära kan vara att Truls Ohlins två första barnbarn båda döptes till Magnus. Olaus Ohlins son fick dubbelnamnet Nils Magnus, Nils troligen efter brodern Nils Ohlin. Även Brummer hade ett dubbelnamn. Namnet Magnus fanns inte tidigare i familjen Ohlin.

knutna till de olika inriktningarna; präster, borgare och allmogen nämns. Jägeristaten hamnade utan beskydd. I studien kring kommissionerna som sändes ut för att granska anklagelser om ämbetsmissbruk under 1600- och 1700-talen, argumenterar Marie Lennerstrand för att kommissionerna i hög grad sändes till platser där statens legitimitet var hotad och därmed behövde upprättas genom en maktuppvissning. Kommissionerna spred kungens ideologiska budskap som rättvisans beskyddare och kunde användas för att stärka undersåtarnas lojalitet, inte minst i krigstider som spädde på oron.¹⁴⁵ År 1790 kan omvandlingen av jägeristaten ha varit ett synnerligen praktiskt beslut; man fick extra militära resurser och gjorde sig av med en ämbetsmannagrupp som ådragit sig mycket klagomål från kungens allierade; allmogen. Myndigheten leddes traditionellt sett av adliga officerare, en grupp kungen stött sig med. Även bland den lägre jägeribetjäningen fanns kopplingar till adeln; det förekom att man rekryterade personal från gods, vilka ibland behöll sin tjänst och bostad på godset parallellt med sitt nya uppdrag.¹⁴⁶

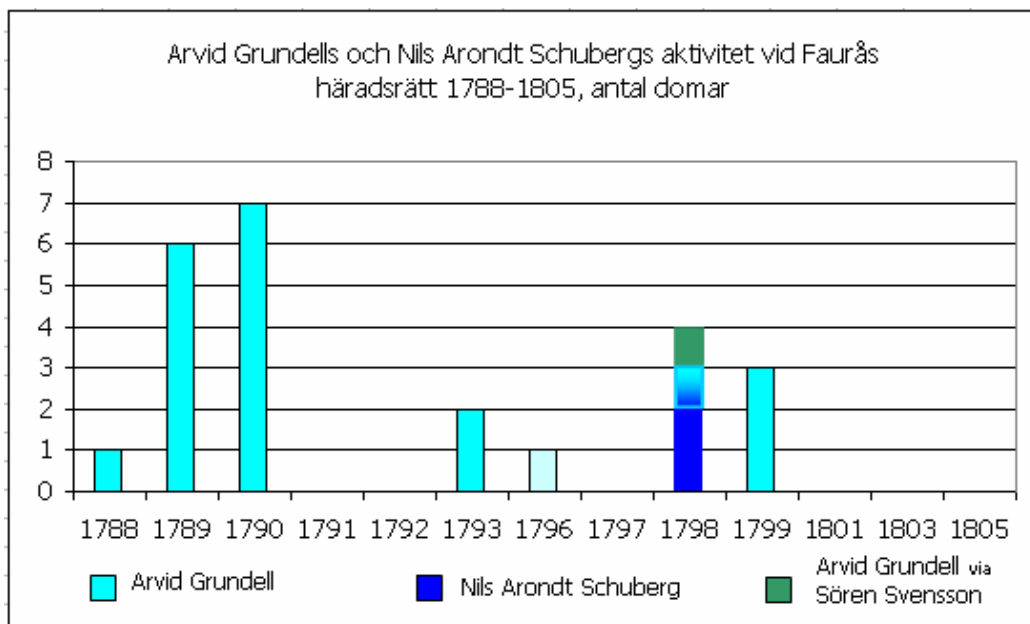

Diagram 1.7. Diagramförklaring; år 1796 tog Grundell upp talan och anklagade ett stort antal bönder för att ha orsakat en skogseld och påstod sig ha bevis. Därefter kungjorde han att han inte ämnade driva målet. Det räknas därför som ett "halvt" mål och är markerat i ljusare blått. 1798 lät Grundell Schuberg driva 3 mål, vid ett tillfälle tycks han dock själv ha närvarat vid tinget. 1790 tog överjägmästare Sjöberger över ett fall från Grundell.

¹⁴⁵ Lennerstrand, Marie, "Gråkappor på riktigt: den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen" i *Mellan makten och menigheten/ redaktörer: Börje Harnesk och Marja Taussi Sjöberg.*, s. 97-117, 2001.

¹⁴⁶ Ett antal skogsvaktare rekryterades från gods, t ex Truls Ohlin och Göran Glasberg. Se även vigseldatabasen www.ddss.nu där fler skogsvaktare tycks ha kombinerat sin tjänst med godstjänstgöring.

Under åren 1788-1793, samt åren 1795-1799, 1801, 1803 och 1805 drev Arvid Grundell endast 33 mål vid Faurås häradsrätt. Under åren 1795, 1797, 1801, 1803 och 1805 drev han inga mål alls, men nämns i samband med att modern var involverad i en tvist mot Arvid Grundells halvbror Johannes Baz.¹⁴⁷ Arvid Grundell stod själv anklagad vid ett tillfälle och flera andra mål är inga åtal. Sammanlagt finns 30 mål drivna under perioden. Vad som däremot är mer signifikant för perioden är de många konflikter som rör skiften, vilka är stora konflikter som berör många personer. En annan utmärkande tendens är givetvis jägeribetjäningens anmärkningsvärt låga aktiviteten på tinget; dock var jägeristaten inte ansvarig för skogsvård mellan åren 1790-93. Enligt uppgift från Samzelius var Grundell också suspenderad under två års tid. Hans ersättare, hejderidare Nils Arondt Schuberg, drev inga mål på Faurås häradsrätt under de åren. Däremot vikarierade han för Grundell under år 1798, och var den ende hejderidare som drev några mål. Skogvaktaren Sören Svensson är den ende aktör som figurerar under samtliga perioder. Under åren 1788-1805 förekommer han också i domböckerna, dock endast i privata mål. Han drev själv 3 mål för att kräva in utebliven betalning efter en förrättad auktion.¹⁴⁸ Två gånger stod han själv anklagad, båda målen rörde mark och äganderätt.¹⁴⁹

Den tredje aktören, vice hejderidaren Paul Memsen, drev inga skogsmål. Han stod själv anklagad en gång, för att ha fått utomäktenskapliga tvillingar tillsammans med sin makas syster, en kvinna som även var hans egen kusin.¹⁵⁰ Paul Memsen levde 1798 på Dahls gård i Alfshög, samma plats som Arvid Grundell, vilket kan förklara hur han under tidigt 1800-tal fick tjänst som vice hejderidare.¹⁵¹

¹⁴⁷ LLA, Faurås häradsrätt, 1805, AIa:91.

¹⁴⁸ LLA, Faurås häradsrätt, 1797, AIa:76.

¹⁴⁹ LLA, Faurås häradsrätt, 1803, AIa:87 samt Faurås häradsrätt 1792, AIa:68.

¹⁵⁰ LLA, Faurås häradsrätt, 1799, AIa:80.

¹⁵¹ LLA, Faurås häradsrätt, 1798, AIa:79.

4.2. Normativa fall

Fällda träd

Fällda träd eller skogshyggen är den största åtalskategorin. Sammanlagt drev jägeristaten 109 sådana mål. För hejderidaren Jöns Ekenstedt var det den vanligaste åtalskategorin. Några som utmärker sig är de domar vilka kan kallas ”stämningslistor”. De förekommer endast under den första jägeribetjäningens tid och består av en slags sammanställning över huggna träd. Listan är ordnad efter socken eller by, därefter listas några namn, brotten och sedan följer bötessumman.¹⁵² Listan ger ett intryck av att man från jägeristatens sida lämnat in en lista över vilka man vill se dömda och att detta sedan skett. Sammanställningen ger mer intryck av att vara en stämningslista, där jägeribetjänterna efterhand skrev ner olagligheter de upptäckt och sedan insände listan till häradsrätten, snarare än en samling mål som prövats i en domstol. Fallen utmärker sig då det inte finns någon diskussion kring brotten, utan endast är en uppräknings följda av ”böter”.

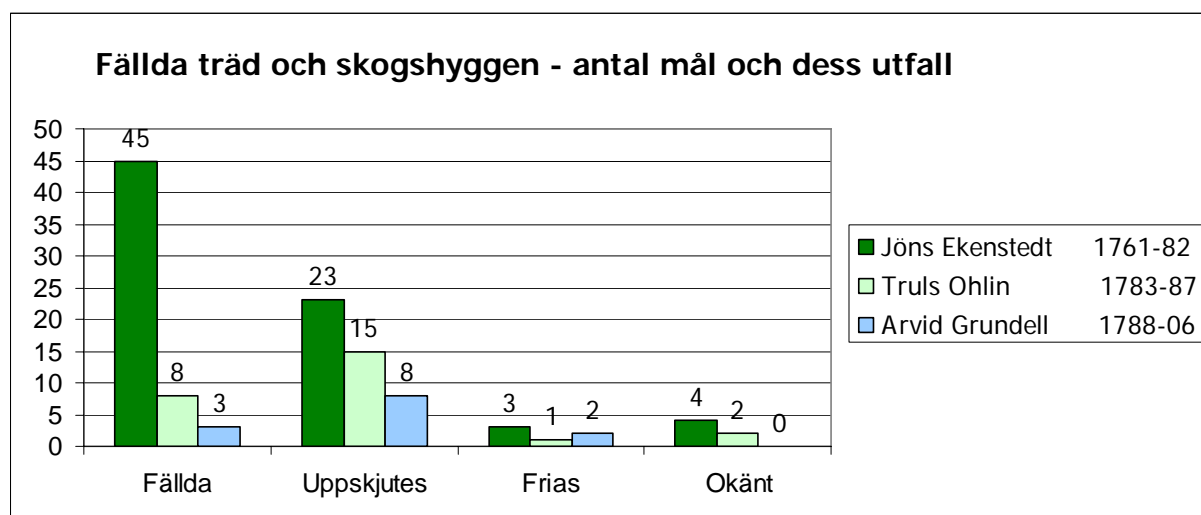

Diagram 1.8. Samtliga mål som drevs vid Faurås häradsrätt är inräknade under hejderidarna. Det innebär att även andra jägeribetjänters mål finns med. Det är främst Truls Ohlin och Jöns Ekenstedt som påverkas av detta, då Magnus Henrik Brummer drev ett antal fall vid häradsrätten. Notera att antalet mål inte stämmer överens med antalet utslag – detta beror inte på felräkning utan på olika utslag för olika åtalade vid massåtal. Se metodavsnittet för utförligare redovisning.

Ljungbränning

Bränder i skog och mark var inte ovanliga; 1771 kommenteras att markbränning gjord av bönder inte sällan hotade att utvecklas till en okontrollerbar brand:

om den ej inskränkes och förbiudes, så oacktdt alla tagne och tagande steg till Conservation och förödande ödeläager och förstör dem, all den lilla rest af Skog här än är qwar, och passerar ju här intet år att icke Stora Skogs elldar eller härigenom yppas ... att der som för 30 á 40 år sedan endast tillbakars landet prunkade med största Bok och Ekeskogar ... synes nu mera endast stora kala Berg och backar fulla af stenrösen samt ljung och flygsands fällt....¹⁵³

När det gäller bränder, i synnerhet ljungbränning, valde jägeristaten att använda sig av massåtal, som mest uppgick antalet åtalade till 39 personer.¹⁵⁴ Detta skedde även vid skogshyggen och trädåverkan, men oftast i mindre skala. Det tycks som om man valt att åtala samtliga personer som kunde tänkas gynnas av en ljungbränning, när man inte hade någon specifikt misstänkt. Siffrorna kan tyckas vara höga, men hembygdsforskaren Elsa Johnson nämner ett åtal där 1238 personer dömdes till böter. Hon menade att det troligen var det största massåtalet som någonsin bedrivits vid Faurås ting. Antalet åtalade hade dessutom varit högre från början, men många svor sig fria med ed.¹⁵⁵

Fallet med de 39 åtalade blev en framgång för Truls Ohlin som drev målet år 1786, då alla dömdes till böter. Truls Ohlin uppgav att han befann sig utom häradet när branden började, men ordnade vid sin ankomst en skallgång och såg till att elden släcktes. Elden brann i tre dagar, men det är oklart hur lång tid släckningsarbetet tog, beroende på att det i hög grad påverkas av okontrollerbara faktorer som vind, torka och regn. När elden var släckt mättes den brända marken till en fjärdingsvägs mark och Truls Ohlin uppgav att tydliga spår av antändande påträffats. De åtalades försvar följer den gängse mallen; i nästan samtliga fall nekade man till att ha någon kännedom om saken, i några enstaka fall skyllde man på barn, svärföräldrar eller en sinnessvag familjemedlem eller urskuldade sig med att det var en olycka. I det aktuella fallet medgav en åtalad att man sett branden på väg till kyrkan, men ansett det onödigt att larma och att branden sedan slocknat. Den uppgiften motsades av Truls Ohlin, som uppgav att elden skulle ha utvecklats till en skogsbrand ifall han inte återvänt. Det som ledde till att bönderna dömdes var också att de inte slagit larm eller försökt släcka elden. De dömdes för försummelse, inte för att ha startat branden trots spår av antändande. Att använda sig av ursäkten att man var i kyrkan när elden uppstod är ett försvar som förekommer även i ett annat mål, där bränder uppstått i markerna två söndagar i rad.¹⁵⁶ Jöns Ekenstedt drev 1781 ett brandåtal där flera åbor tänt eld i markerna på väg till kyrkan under självaste juldagen, år 1779.¹⁵⁷ Att hänvisa till kyrkan är en intressant taktik, kanske var det så att personerna verkligen var i kyrkan när elden tog fart, eller så passade man på att tända eld i marken före eller efter kyrkbesöket. Jägeribetjänterna hävdade det sistnämnda. Oavsett vad som hänt användes kyr-

¹⁵² Exempel på en sådan lista finns i LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, AIa:42, 1769.

¹⁵³ Hallands museiförening (red.), 1998, s.169.

¹⁵⁴ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:60, 1786, sommaring, 9 juni.

¹⁵⁵ Johnson, Elsa, *Hembygdsminnen från Okome, Köinge och Svarträ*, Falkenberg 1951, s.40.

¹⁵⁶ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:57, 1784, vårting, 5 februari.

kan som ett alibi, kanske för att det var en social samlingspunkt, där många noterade vilka som närvarade. Det kan också vara ett sätt att framställa sig själv som en god medmänniska i bygemenskapen, som tog sin religiösa plikt på allvar. Att bli anklagad för ett brott var ett angrepp mot heder och ära och att hänvisa till att man gått i kyrkan under tiden brottet begicks kan ses som ett försök att inte bara ta igen skadan, utan även stärka sitt moraliska kapital. Kanske kan det också ses som ett försök att försvaga jägeribetjäningen genom att indikera att de var ute och arbetade under sabbaten istället för att gå i kyrkan.

Ett annat allvarligt fall, även det från 1786, rör åtalet en ljungränning där man tappade kontrollen över elden. Markbränningen utvecklades till en häftig brand, som spred sig $\frac{1}{4}$ dels mil och som dessutom hotade att antända flera gårdar. Trots allvaret förnekade de åtalade, däribland en änka och en torparhustru, all kännedom om saken och målet sköts också på framtiden¹⁵⁷. Vilka de hotade gårdarna tillhörde är oklart, men det är signifikant att de åtalade tilläts tiga ihjäl åtalet trots allvaret. I det här fallet hade det kunnat finnas ett socialt tryck på de åtalade, som nu inte bara hade felat gentemot staten utan främst mot sina medmänniskor.

¹⁵⁷ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:54, 1781.

¹⁵⁸ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:60, 1786, sommaringet, 9 juni.

4.3. Icke representativa fall

Korruption, maktmissbruk och ämbetsfel

Huru hårt och oförsvarligt allmogen hanterats af en skogvaktare!

Efter endast fyra års tjänstgöring som överjägmästare i Halland stod Magnus Henrik Brummer år 1779 inför rätten tillsammans med skogvaktaren Sören Svensson, anklagade för svåra tjänstefel. Målet var inte anmält, utan anklagelserna tycks ha kommit spontant då målen ropades upp (möjligen som ett sätt att undvika rättegångskostnader). Bonden Arvid Larsson menade att skogvaktaren Sören Svensson, på ett våldsamt sätt fråntagit honom och övriga åbor i Bosgård och Skrappabo deras 63 getter. Djuren hade han inom tre dagar därefter sålt på en auktion. Förtyvvlade hade åborna sökt rätt hos skogvaktarens överordnade, överjägmästare Brummer, men han ska ha avvisat dom med hårda ord och hotat att ”afhända allmogen sina getter, hvarälst de ock träffas kunna”.¹⁵⁹

Därefter riktade bönderna mer kritik mot Brummer och menade sig kunna bevisa att han ”ganska illa hushållat med kronans skog och dem bortsålt.” Att Brummer inte tyckte särdeles mycket om att getter vistades i skogar framgår tydligt i hans skrifter. Getterna må vara nyttiga för allmogen, men deras framfart i skogen var skrämmande, de ”göra mer skada på en dag, än på flere år kan repareras.”¹⁶⁰ Bara på berg, där marken ändå var oduglig och bevuxen med sådant Brummer huvudsakligen inte tyckte om ”ljung, ene, små oduglig barrskog, samt å måssar” kunde getterna få beta vad de ville, men inte ens då utan tillsyn.¹⁶¹

Nästa tingsdag sjutton dagar senare anlände åborna stärkta med en skrift nedtecknad av landskamreraren Carl Julius Malmborg.

*Huru hårdt och oförsvarligt allmogen i Faurås härad och Okome socken handterats af en skogvaktare vid namn Sören Svensson (...) och på hvad sätt denna Skogvaktare och dess förman herr Öfver Jägmästare välborne Magnus Brummer umgås med kronans skogar! Blev väl igår af en tilstädes varande menighet (...) anmält.*¹⁶²

Nu utökas anklagelserna – Sören Svensson anklagades för att ha brukat vad som kan kallas maffiametoder. Först ska han ha krävt pengar för att bönderna skulle få hålla getter på marken, förmodligen för att inte ange dem, därefter krävt förlikningspengar och slutligen stulit och sålt getterna. Befallningsmannen Reinhold

¹⁵⁹ LLA, Faurås häradsrätt, lagtima ting, 1779, AIa:52.

¹⁶⁰ Brummer 2010, s. 91.

¹⁶¹ Brummer 2010, s. 92.

¹⁶² LLA, Faurås häradsrätt, lagtima ting, 1779, AIa:52.

Johan Rabe kallades in, kanske ansågs Jöns Ekenstedt vara jävig. Härvan växte och när målet togs upp en tredje gång har anklagelserna mot Brummer utökats till ”vanskötelig hushållning med kronans skogar och oloflig försälgning däraf samt begånga oegentligheter hvarföre Arvid Larsson med de flera dem angifvit.” Att fallet ansågs allvarligt märks inte minst då man hämtat upplysningar och skrivelser från Halmstad slott signerade av landshövdingen von Otter. Målet hade då blivit en så allvarlig fråga att det inte längre kunde hanteras på lagtima ting, utan krävde ett urtima. Vad som därefter hände är okänt. Faurås urtima tingsböcker är ojämnt bevarade och 1779 är förkommet, försök att hitta skildringar i andra källor har misslyckats. Att auktionen verkligen har ägt rum råder det inget tvivel om, i diariet till Hallands läns landskansli har den 1 mars 1779 ett brev med följande innehåll registrerats; ”Öfver Jägemästaren Brummer om resterande auktions medels utbekommande af Bonden Arvid Larsson i Bosgård”.¹⁶³ I jägeristatens arkiv finns ett protokoll från landskansliet bevarat, där ett mål mellan överjägmästare Brummer och ett antal bönder togs upp den 23 juli 1779.¹⁶⁴ Saken gällde utebliven skjutsning för Brummer och en av de gårdar som bötfälldes var just Bosgård. Kanske gällde konflikten mellan Brummer och Bosgårdens folk mer än bara auktionen. Att ingen mindre än landskamreraren Malmborg nedtecknade klagoskriften mot Brummer och Svensson är intressant. Kanske gjorde han det i ersättning mot betalning, kanske låg det i hans eget intresse att kanske bli av med Brummer.

I jägeristatens arkiv finns dessutom en underdånig förfrågan från Brummer om att få tillstånd att utöka sin bränslekvot, då det bränsle han fått utstämplat inte räckte till och han inte hade råd att köpa ved. Brevet är daterat den 10e november 1782, men först den 16e december togs beslutet om att bevilja förfrågan.¹⁶⁵ Brevet har inget med Bosgårdsauktionen att göra, utöver att brevet indikerar att Arvid Larssons anklagelse om olaglig avverkning kan ha haft en reell grund. Brummers utstämplingar räckte åtminstone inte till 1782 och det tog strax över en månad innan han fick ytterligare bränsle. Brummer kan ha skrivit fler vädjanden om utökad utstämpling, men detta är det enda brev som påträffats. Brevet kan tolkas som att Brummer faktiskt var laglydig och bad om tillstånd istället för att missbruka sitt ämbete, eller åtminstone försöka undvika att tvingas till det. Varken Brummer eller Sören Svensson avskedades, även om Brummer tycks ha valt att ligga lågt med att driva mål under en tid. Något som är intressant är hur de spontana anklagelserna redan nästa tingsdag stärkts av en skrift från landskamrer Malmborg. Landskamrerens snabba insats tyder på att man förberett sig. Troligen passade man på när tillfällen gavs; Truls Ohlin uppgav efter en förödande ljungränning att han befunnit sig utom häradet när man tänt på.¹⁶⁶

¹⁶³ LLA, Hallands landskansli, Diarier över ankomna brev 1778-1782, BIa:47.

¹⁶⁴ LLA, Hallands läns landskansli, Förhørsprotokoll, 1770-1779, AIIaa:2.

¹⁶⁵ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIm:7.

Anklagelser om fusk och oegentligheter tycks ha varit mer regel än undantag. Frågan är hur pass välgrundade anklagelserna var. Bondeståndet bedrev en aktiv politik för att förändra och reformera skogslagstiftningen och attacker mot jägeristaten kan ses som en naturlig del av denna kampanj. Detta förhindrar naturligtvis inte att det fanns tjänstemän som misskötte sig och att klagomålen hade andra grunder än att bedriva opinion. Böndernas missnöje var som starkast mot de lokala ämbetsmännen. Bönderna avkrävdes särskilda avgifter, mutor, hotades eller belastades med betungande pålagor som de inte fick ersättning för. Från ämbetsmännens sida ansågs detsamma som tjänsteförmåner. Jägeribetjäningen var, tillsammans med extra fiskaler och lägre fogdar, de som fick motta mest anklagelser för oegentligheter. Anklagelserna mot Brummer gör att frågan kring huruvida anklagelserna mot jägeribetjäningen var regelmässiga och slentrianmässiga och riktades mot tjänstemännen oavsett var de gjorde, snarare än utgick från individernas faktiska handlingar. En företrädare för en myndighet kan av vissa samhällsgrupper automatiskt ses som representanter för ett förtryckande och avskytt fenomen. Kanske fanns föreställningen om de ohederliga tjänstemännen så djupt rotat att samtliga anställda fick känna på denna negativa föreställning, eller så var anklagelserna en del av att underminera tjänstemännen och deras förutsättningar att bedriva ett effektivt arbete. Att anklaga en tjänsteman kunde vara ödesdigert. Det kostade pengar och de åtalade klarade sig oftast undan med en varning och kunde därefter ta ut sin hämnd på personen som angivit honom.¹⁶⁷ Beviskraven var mycket hårda och att vinna processen var svårt för bönderna.¹⁶⁸

Något som *Hallands läns landshövdingeberättelser* berör är frågan kring orsak och verkan.¹⁶⁹ Samtidigt som tjänstemännen beskylls för skogsbristen, ges staten det indirekta ansvaret då de anställdas beteende orsakats av de olyckligas fattigdom och nöd. Om staten bara gav tillräcklig lön, skulle problemet försvinna, en åsikt även bondeståndet delade.¹⁷⁰ Här används tjänstemännen på ett intressant vis. De fick i mycket bära ansvaret för en ineffektiv politik och den allmänna skogsbristen och skuldbelades av sin egen överordnade. Landshövdingen var också en del av jägeristaten, då han var ansvarig för regionens organisation. Detta fenomen går igen på högre ort, då det var viktigt för makten att hålla böndernas missnöje under kontroll för att undvika uppror eller förtroendeförlust för statens auktoritet. Att då och då gå bönderna till mötes kan ses som en säkerhetsventil.¹⁷¹

¹⁶⁶ LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, 1786, AIa:60.

¹⁶⁷ Cavallin 2003.

¹⁶⁸ Peterson, Claes, "En god ämbetsman är bättre än en god lag": frågan om justitiekanslern som en allmogens besvärinstans i klagomål över kronobetjänarnas ämbetsutövning (1747-1752)" i *Administrasjon*, 1985, s. 307-337.

¹⁶⁹ Hallands museiförening (red.), 1998, s.373.

¹⁷⁰ Cavallin 2003, s. 113.

¹⁷¹ Lennersand, Marie, 2001.

Komministerns kvarnar

Anklagelser som ofta riktas mot ämbetsmän och i synnerhet jägeribetjänter i litteraturen, är de om korrup-tion. Med den släktskap som fanns mellan många hejderidare, länsmän och befallningsmän, är det inte lång-sökt att misstänka att dessa drog sig för att åtala varandra eller kanske rentav valde att blunda när släktingar drev lukrativa men olagliga affärer med kronans virke. Hallands landshövdingeberättelser för fram anklagel-sen om olagliga skogsaffärer från jägeribetjäningens sida, varför det finns fog för misstankar om någon form av organiserade oegentligheter.

Detta var dock inte fallet när hejderidaren Jöns Ekenstedt år 1781 drog sin hustrus släkting, komministern Andreas Wallmark inför tinget ett flertal gånger.¹⁷² Komministern kom några år senare att råka utför samma sak, när den ingifte svågern Bengt Bergström år 1801 stämde honom för att inte ha betalat deras gemen-samma släktings hospitalsräkning och ett annat år för att få ut en del av ett stort arv.¹⁷³ Men år 1781 gällde målen inte någon familjeangelägenhet, utan komminister Wallmark stod åtalad tillsammans med kompanjo-nerna, bröderna Håkan och Pär Andersson och Bengt Olofsson för att ha uppbyggt en olaglig sågkvarn. För att få material till sin såg hade komministern även gjort sig skyldig till att ha fällt träd, gjort åverkan i skog, samt missbrukat kronohemmats skog. Inför domstolen gjorde komminister Wallmark ett intressant utfall:

härpå utalar herr Vice Befall. Man [Jöns Ekenstedt] at flera Träd blifvit funna vara olofl. Huggna å [troligen förut nämnda] skog så han har ej kunnat undgå at sådant åtala och hålla sig til [ord] af Bostället, hvarpå herr Comministern frågar, om kdan [Jöns Ekenstedt] alltid sträckt sin nit så långt, at han instämt alla de olofliga hyggen, som å denna Skog förut funna blifvit och när han här så svarar at så många som kommit til hans Kunskap och Skogswachtaren angifvit alltid blifvit åtalade, utlåter sig herr Comministern at herr Befall.s. nit kan hända kom-mer på honom såsom en intermitterad Feber.

Trots en tillsägelse från rätten, fortsatte komministern på det inslagna spåret, och återupprepade såväl ankla-gelse som skymf:

Därefter andrager herr Comministern at anledningen til den utlåtelsen han haft at intet kommer på herr vice Befall.man. och hejderidaren såsom en intermitterat Feber anfall flera gånger upp-repades (...)

Intermitterad feber kan översättas till frossa. Blott ett år efter komministerns raljerande drabbades den då 45-åriga Jöns Ekenstedt verkligen av en sådan feber, vilken också tog hans liv.¹⁷⁴ Där om visste parterna intet under tingsdagen 1781. Förklaringen till komministerns utbrott menades vara att komministerns boställes skog varit ”ganska illa hanterad”, vilket komministern menade varit orsakat av andra personer än han själv.

¹⁷² LLA, Faurås häradsrätt, 1781, AIa:54.

¹⁷³ LLA, Faurås häradsrätt, 1801, AIa:82.

¹⁷⁴ LLA, Askome kyrkoarkiv, C:1, s.215.

Antingen riktades anklagelsen mot Ekenstedt som ett utslag av bitterhet över att den ingifte släktingen inte ägnat tid åt skövlingarna i komministerns egen skog, eller var det ett försök att skylla ifrån sig. Det kan också ha varit som komministern lät påskina; Ekenstedt kan ha varit medveten om kvarnarnas existens men låtit komministern vara ifred, tills något skedde och han bestämde sig för att anmäla saken. Om rätten intresserade sig för att nysta upp bakgrunden till målen, gjordes i varje fall inga andra anteckningar än en uppmaning till komministern att:

herr Comministern, som nu angifvit några honom obrukade Skogsåvärckningar, åläggas at tillika uppträcka hvilka som dom föröfvat så skal han icke underlåta, at dem å Embetets vägar beifra.

Komministern stod åtalad under 5 tingsdagar 1781, men två av åtalpunkterna sköts på framtiden, men rätten dömde att kvarnen skulle förstöras och komministern böta. När frågan om skogshygget och åverkan i skogen slutligen skulle avgöras, dök komministern inte upp.

1779 hade Brummer och skogvaktaren Svensson stått åtalade för att missbrukat sina ämbeten, bland annat genom olaglig försäljning. I målet mot komminister Wallmark ges antydningar om att Ekenstedt hade kunskap om vissa skogshyggen som han valt att inte anmäla. Hur länge Wallmark drivit sågkvarnarna framgår inte, ej heller varför en kyrkoman valde att ägna sig åt den lukrativa timmerhandeln som exporterade virke från Halmstads hamn. Att komministern kanske inte var Guds bästa barn framgår av att han vid vårtinget 1781 inte endast åtalades av Ekenstedt, utan även av länsmannen Isak Hardin för att ha ofredat inspektoren Carl Magnus Berg.¹⁷⁵ I herdaminnet nämns att Wallmark under sin tid som adjunt i Fagered dömdes till värjemålsed, men betygade sin oskuld. Han fick en varning av domkapitlet, då hovrätten, där fallet tycks ha utspelat sig, inte skulle läxa upp präster.¹⁷⁶ I övrigt nämns flera förtjänster, såsom Wallmarks kunskap i grekiska och att han avlagt pastorexamen med beröm 1792. Klart är dock att han varit involverad i ett antal rättsliga konflikter.

Målet mot komministern är unikt då Jöns Ekenstedt i övrigt inte åtalar släktingar. Samtliga tre hejderidare har dock sina duster med sociala jämlingar eller högre uppsatta personer; de fallen utgörs endast av något enstaka mål per person, men de finns. 1773 åtalade Ekenstedt t ex den f.d. stadsfiskalen Wennerholm som tidigare dömts till böter han inte hade råd att betala. Straffet borde därför omvandlas till ett spöstraff. Stadsfiskalen hade begått ett ämbetsfel när han vittnat falskt.¹⁷⁷

¹⁷⁵ LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, saköreslängd, 1781, AIa:54.

¹⁷⁶ Skarstedt, Carl Wilhelm, *Göteborgs stifts herdaminne*, Göteborg 1943-1948.

¹⁷⁷ LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, 1773, AIa:46.

Nu synas häraf, att ormen krupit ur busken och visat sig

1792 stod hejderidaren Arvid Grundell åtalad i ett privat ärende, anklagad för att vid storskifte ha försett sig med en av allmogen brukad utmark och stängt ute allmogen från en väg. Därigenom hindrades allmogen från att ta sig till sina allmänningar och betesmarker, vilket de kunnat göra förr.¹⁷⁸

För det hejderidaren vid tillfälle af en å samfält; man honom genom Storskifte tildelt utmark, å samma ställe, så anlagt en betydelig intäckt, at hejderidaren genom den samma afstängt [svår-läst ord] dal af Alfshögs Soknamän från en i alla tider nyttjad torfnåsåväg, [torvmosse] såsom ock, att å tildelt utmark, at hämta det Eneris, som oumgängligen erfordreas (...)

Brevets formuleringar gör det ibland svårt att uttyda vad som menas. Dock är det Alfshögs sockenmän som driver åtalet tillsammans med ryttmästaren Thure Gabriel Memsen. Det är oklart hur involverad Memsen var – han kan mycket väl ha varit ett rättskunnigt ombud för bönderna, men Arvid Grundell tycks ta hans medverkan tämligen allvarligt och personligt.

Sockenmännen krävde att vägen skulle öppnas igen, då det annars var ”i högsta måtto swårt, om icke omöjligt at komma til dessa ställen”, fick inte allmogen det borde åtminstone fjärdingsmän och brevbärare och tjänstemän vilka var tvungna att resa i ”svarta mörkret” få lov till att använda vägen. Memsen krävde hejderidaren på böter och Arvid Grundell genmälde med att kräva ersättning för rättegångskostnader och att få ha sina marker ifred, med hot om vite ifall bönderna släppte sina djur på marken. Båda parterna hade förberett varsin skrift till tinget, varför aktörernas egna åsikter och tankar är bevarade. Arvid Grundell menade i sin skrift att någon väg inte fanns inritad på lantmätarens karta, lyfte fram alternativa vägar och marker där bönderna kunde gå eller hämta torv. Grundell valde att hänvisa till kartor, lantmäteriet och deras mätningar samt lagar, förordningar och Kunglig Majestät. Kanske ville han på det sättet visa att det inte var han som orsakat omständigheterna samt att han behärskade lagar och förordningar som en kompetent tjänsteman borde göra. Att Grundell valde att hänvisa till Kunglig Majestät är inte förvånande ur en rättslig synvinkel, då lagar och förordningar utfärdades efter just ”kungl. Majt”. Men Grundells hänvisningar går djupare än så. Det var inte bara en fras i lagarna och förordningarna som användes som argument, utan även kungens vilja och åsikter.

Kongl. Maj.ts. ärenden ställa hindras [osäker tolkning] genom det, att rita wäg öfwer min [svår-läst ord, hänvisning till mark] är öpen. Vägen blifwer hvarken svårare eller längre: thet är allenast en liten udde af [ord saknas] som man måste gå om kring, då ändamålet winnas. Kongl. Majts. allernådigaste förklarade wilja om nyodling öfwertygar mig, att wiga kan [svår-läst ord] få göra mitt, med myckens kostnad [svår-läst ord, troligen gjorda eller sprida] arbete onyttigt.

Vad Grundell lite omständligt argumenterade var att Memsen och åborna genom sin stämning förhindrade kungens personliga och förnuftiga vilja till nyodling. De skiftesförändringar som gjorts var nyttiga och att

sätta sig emot tydliggjorde en såväl onyttig som kostsam inställning samt avslöjade en brist på förnuft. Här kan även Webers princip kring rationella skäl eller den legala auktoriteten tillämpas. Som ämbetsman var Grundell en förkroppsling av lagen, det var lagens legitimitet som gav Grundell hans auktoritet. Då Grundell försökte använda sig av Gustav III i sin argumentation, kan han sägas ha försökt utnyttja kungens karismatiska auktoritet genom att sälla sig till en av de införstådda – förnuftiga – personer som förstod sig på kungens budskap.

Grundells argumentation är intressant ur ett tidsperspektiv, tinget hölls den 17e februari 1792 och den 16e mars avfyrades skotten på operan. Gustav III var alltså inte oemotsagd, hans vunna popularitet från statskuppen var rejält skavd i kanten. Enligt Mikael Alm hade kungens legitimitet sedan 1789 genomlidit vad Alm kallar ”den stora skakningen”. Själva mordet betecknas som ”ett påtagligt uttryck för enväldets bristande legitimitet – bakom det låg naturligtvis ett fördömande av den regering han företrädde.” Alm beskriver hur bilden som Gustav III målat upp av sig själv kom att användas mot honom ”i mordets efterdyningar skulle Gustaf III:s självbild vändas helt uppochner i en störtflod av motbilder som genom ett mycket dramatiskt förlopp skulle avkläda den gustavianska kungamakten de begrepp den sedan 1772 gjort anspråk på.”¹⁷⁹ Bilden av kungen var ambivalent redan strax före mordet, särskilt är det anmärkningsvärt att Grundell väljer att beskriva kungens idéer som eftersträvansvärda, trots att densamme omformade jägeristaten. Även lantmätnarna, som Grundell väljer att åberopa, var ett tveeggat vapen inför häradsrätten. Lantmätare sågs inte som pålitliga bland allmogen, vilka ibland misstrodde och argumenterade emot deras ritningar.¹⁸⁰ Brevet är återhållsamt och sakligt, ända fram till den sista delen, då en tydlig irritation märks.

Det synas här af, att ormen krupit ur busken och wisat sig. Jag påstår med fullt alfwär, att denna mina Contra parter begäran må gå i värkställighet, hwad de nu härefter wilje ändra sig eller intet. 3tio Liket och olikt nästa anföras af mina Contra parter; då de obilligt med rättgång mig begära. (...) Kongl. Majt.s aller nådigt förklarad, wilja om nyodling öfwertygar mig att wiga kan skiäl så giöra mitt, med myckens kostnad sprida urbota onyttigt.

Brevet avslutas med ytterligare en syrlig kommentar till sockenmännen och ryttmästaren:

Och så det ena som andra förmedelst synes gemäljas; underställer jag ödmjukast om vite dessa mina Contra parter hwarför sig böra med den pligt som Lag för [svårläst] anses; på det de deras måtte i den tilkommande tiden lämna ärligt folk i ro och andra orosmakare lära, af deras näpst blifwa Lagen mera hörsamma.

¹⁷⁸ LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, 1792, A1a:68.

¹⁷⁹ Alm 2002, s. 241.

¹⁸⁰ Sundberg 1993.

Sådana kommentarer tillät inte ryttmästaren, som efter skriftens uppläsande såg till att Grundell dömdes till böter för otjänligt skriftsätt. Arvid Grundell vann målet i sak, men fick själv lida en ekonomisk förlust och inte minst en offentlig förlust av hederskapital.

Gården Dahl tycks ha varit centrum för ett flertal av de strider familjen Grundell utkämpade på häradsrätten. Arvid Grundells mor förekommer ett antal gånger i domböckerna och Arvid Grundell själv stäms två gånger till tinget rörande diverse åtgärder på gårdens mark. Det här fallet är intressant då sockenmännen antyder att hejderidaren berikat sig själv på andras bekostnad när han stängt av vägar till allmänningens resurser efter ett skifte. Just skiftesmålen är vanligt förekommande under Arvid Grundells period som hejderidare, och det förekommer flera mål där hela byar är missnöjda med skiftet och lantmätarens insats. Så tidigt som 1773 förekommer ett åtal där Gällsås by åtalade lantmätaren Georg Marin för ämbetsfel å en av honom föräntad skogssyn. Dessutom krävde bönderna skadestånd.¹⁸¹ I Halland återspeglades misstron mot lantmätarna i föreställningen att felande och fuskande lantmätare efter sin död skulle straffas genom att gå runt som oroliga själar och natt efter natt tvingas gå igen och mäta om.¹⁸² Detta ger en antydning om hur viktiga mätningarna var för allmogen.

Liksom i fallet med Jöns Ekenstedts åtal mot sin svåger komministern, fanns ett släktskap mellan Thure Gabriel Memsen och Arvid Grundell. Om de hade någon kontakt utanför tinget är okänt, men redan ett år efter målet kring vägen till utmarken möttes de båda parterna på nytt på tinget, återigen i ett privat mål kring gården Dahls ägor. Några år senare omtalas även ryttmästarens son Paul Memsen, boende på Dahls gård, som vice hejderidare.¹⁸³

Visse personers negligerande försummelse ock orkeslöshet

Bland jägeristatens kvarlämnade skriftliga material finns inte mycket som berör jägeribetjänters direkta ämbetsfel. Ett undantag är Jean Gottfrid Sjöbergers brev till landskansliet rörande hejderidaren Bengt Bergström. I brevet skildrar Sjöberger hur han under sommaren 1789 återvänt till sin tjänst som överjägmästare efter att ha deltagit i en ”militär occupation” och därvid upptäckt hur vissa ämbetsmän slarvat med sina sysslor. Sjöberger var relativt ny och oerfaren på sin post, vilket tycks ha ökat hans frustration. De civilia ämbetsmän som Sjöberger omnämner bör vara jägeribetjänter som under krigstiden arbetat med skogsuppsyn. Brevet skildrar hur man under överjägmästarens frånvaro valt att försumma tjänsten. Sjöberger skriver:

¹⁸¹ LLA, Faurås häradsrätt, 1773, AIa:46.

¹⁸² Schön, Ebbe, *Ålvor, troll och talande träd: folktro om svensk natur*, Sundbyberg, 2000.

¹⁸³ LLA, Alfshögs kyrkoarkiv, C:2 samt LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, 1799, AIa:80.

...har jag... fådt tillfälle undderätta mig om värckställigheten af mine till Jägerie Betjeningen i Civil tjenst göringen utfärdade Order, har jag med största Grämelse fådt förnimma, hurulede tjensten liksom varit uti en inactivité förodsakad genom visse Personer negligierande försummelse ock orkeslöshet; hvarvid jag i synnerhet ock för denne gången får nämna Hejderidaren i Södra Distriktet Bengt Bergström och som han understundom, men nu på 3ne månaders tid tvärt emot mine Order, ej insändt sine rapporter, mine påminnelser oacktadt, har jag fasnat i okunnoghet om hvad som Passerar ock huru vida mina Order i Kronans tjenst bli expedierade eller icke.¹⁸⁴

Vad som gjorde saken än värre var att Sjöbergers militära kommendering ledde till att han "icke kunnat med hinna at på sätt som förflutna åren, vara på alla ställen sjelf, efterse, rätta ock hjelpa alt hvad som varit försummat." För Bergströms försummelse var inte något som orsakats av överjägmästarens frånvaro, utan hade pågått under många år. I tre års tid hade Sjöberger förgäves mästrat hejderidaren, utan att någon förbättring skett. Sjöberger hade då tagit till kraftigare medel och den 18 juli hade konungens befallningshavande förmanat hejderidaren i allvarsamma ordalag med samma resultat.¹⁸⁵ 1789 ansåg Sjöberger att det krävdes ännu hårdare åtgärder: "hvarföre jag befruktat alfvarsammare Näpst för honom torde vara angelägen". Den utlösande faktorn tycks ha varit Sjöbergers upptäckt att en plantering på 1000 unga träd förstörts. Bergströms försummelse och vanskötsel hade lett till att "varenda planta [blivit] ruinerad". Därför ville Sjöberger att kansliet skulle kalla Bergström till ett förhör och efter examinerandet "bli med det straff ansedd som han förtjent, honom till förbättring ock de andre till varnagel". Trots att Sjöberger menade att han själv brukade rätta vad Bergström försummat, framkommer att ämbetsfelen endast kommit till hans kännedom efter att han inkallat och förhört skogvaktaren. Tydligt tog skogvaktaren inget eget initiativ till att ange hejderidaren trots att denne tycks ha varit kritiserad från överjägmästaren under lång tid. Bergströms "negligerande orkeslöshet" kanske var idealisk för en jägeribetjänt som ville tjäna pengar vid sidan av. Brummer beklagade sig inte över Bergström, åtminstone har sådana brev inte bevarats. Men redan under Brummers företrädare, Fredrik Lagercrantz, tycks Bergström ha råkat i allvarliga problem vilket resulterat i förhör vid landskansliet.¹⁸⁶

Bergströms relation med Magnus Brummer tycks ha varit av en annan art – Brummer skriver hur han, Ekenstedt och Bergström delade en lön emellan sig. Bergström hade också varit överordnad till Ekenstedts efterträdare, Truls Ohlin. Trots att Sjöberger vittnade om att allvarliga ämbetsfel begåtts under en längre tid lyckades Bergström klamra sig vid sitt ämbete. Det gick bra i fortsättningen också, Bergström tjänstgjorde som hejderidare ännu i början på 1800-talet, mer än elva år efter Sjöbergers brev. Vid tiden för de första förhören vid landskansliet finns även förhör med en annan befallningsman, Johan Bergström, som möjligen

¹⁸⁴ Hallands läns landskanslis arkiv, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1777-1795, DIIm:6

¹⁸⁵ Något år nämns inte, vilket gör att det troligen inträffade 1789, samma år som klagobrevet skrevs.

¹⁸⁶ LLA, Hallands läns landskanslis arkiv, Förhørsprotokoll, 1770-1779, AIIaa:2.

är befreundad med Bengt. Detta kan indikera att släkten var så pass väletablerad och rotad i sin tradition att man ansåg sig kunna ta stora friheter. Ur det magra källmaterialet träder vissa tendenser fram: Sjöberger kritiserade inte bara Bergström, utan även andra jägeribetjänter. När han önskade sig en gemensam uniform, användes nedsättande ord om jägeribetjänterna;

*Den olikhet jag funnit uti Jägerie Underbetjeningens klädsel, mäst härörande af okunnighet, och brist på vis ok dem föreskrefven uniform, hvarigenom härflutit, ... har varit sig ock staten till Vanheder och Förackt, då därmed den på Propreté och nätthet begifne, ofte gujuit sig en öfver höfvan och förmågo har gifvit mig anledning, at ödmjukast ... anhålla, det måtte någon vis och för staten anständig, samt drägelig kostsam modell till uniform bli upprättad, efter hvilcken en hvar sig rätta kunde*¹⁸⁷

Ordvalen återkommer när Sjöberger rapporterade att jägeristaten inte brukade åtala svedjebruk: "...under förebärande af okunnighet om olagligheten däraf, emedan de af Jägeri Betieniningen i sednare åren sällan blifvit därföre tilltalte, ock då så hänt, hafva de vid vid Lofl. Dom. Domstolarne blifvit från Böter frikände ...".¹⁸⁸ Detta språkbruk har inte påträffats i brev skrivna av Brummer. Vissa överjägmästare valde alltså att ta strid med sina underlydande jägeribetjänter. Bergström tycks dock ha gått vinnande ur striden trots sin lägre position.

Fog för talan

Den 8e juni år 1796 tog Arvid Grundell talan vid tinget. Det han kom att säga resulterade i en mycket kort notis. Grundell ansåg sig ha "fog för talan" och anklagade inte mindre än 26 namngivna bönder för en större skogseld som rasat en tid före. Därefter förkunnade han att han inte tänkte driva något mål utan uppenbarligen endast ville ha saken noterad. Grundells agerande är intressant, han drev efter jägeristatens återuppståndelse ytterst få fall. Under åren 1795 och 1797 drev han inga mål alls vid Faurås ting.. Det första han gjorde efter ett års stiltje var att påpeka att han hade fog för att göra anklagelser, men inte ämnade driva målet. Tre dagar senare lämnade han ett yttrande kring några brända träd och i oktober 1796 nämns han i samband med en verifikation. Blev Arvid Grundell bara lat, eller hade han övergått till uppgörelser utanför tinget? Notisen kan tolkas som ett sätt att stärka sitt kapital och sin auktoritet – kanske är det ett förtäckt hot om att han kan driva fallet rättsligt ifall ingen uppgörelse nås. Grundells oförmåga att faktiskt få fällande domar kan ha varit välkänd, å andra sidan är Grundell den ende hejderidare som anklagas för mordhot och vapenhot. Man kan ha haft andra skäl att frukta honom än hans rättsliga kapacitet.

¹⁸⁷ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIIm:7.

¹⁸⁸ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIIm:6.

Våld, hot och tvång

En viktig komponent för statens absoluta makt är våldsmonopolet, Weber menar t.o.m. att det är våldsmonopolet som definierar staten. Det är staten som utövar våld, förbjuder andra att utöva det och som reglerar och kontrollerar vilket våld som tillåts. Statens makt baseras på våld och dess möjlighet att utöva detta. Våldet blir på så vis ett sätt att vinna respekt för lagar och ordning. Jägeristaten var en paramilitär enhet, vars medlemmar med jämna mellanrum kommenderades ut i strid, visserligen mot yttre fiender och inte mot egna medborgare. Ämbetsmän skulle inte utöva våld, men jägeribetjänterna hamnar någonstans mittemellan militär och ämbetsmän. Våldet bör ha varit en del av yrkesidentiteten. Då många attribut såsom vapen, krigstjänst, jakt, kontroll och befallning av andra människor var strikt manliga zoner vore det inte otänkbart att jägeristatens fält, särskilt i interaktion med civila, kom att präglas av konkurrens och heder. Enligt Ruuttula-Vasari sågs skogsstölder som manliga hjältedåd av allmogen, och jägeribetjänterna hånades såväl offentligt som bakom ryggen.¹⁸⁹ Det var inte mycket som skilde männen i jägeristaten från civilisterna, vilket bör ha gjort minsta legitimitetsnederlag ödesdigert. Maria Cavallin och Gudrun Andersson presenterar flera exempel på ämbetsmän, vilka förnedrats offentligt, antingen genom planerade attacker från civila eller genom nederlag i tjänsten. De förra verkar ha använt rätten som medel att återupprätta sitt nederlag, kanske för att överfallen var brutala och offentliga. De senare som ofta överlistats och snarare lidit en auktoritär skada än en fysisk, tog en mer laglös hämnd mot de civila som överlistat dem och därmed tillfogat dem en offentlig förlust av ära och legitimitetskapital.¹⁹⁰ Även om hämnden och sättet den utfördes på låg helt utanför ämbetsbefogenheterna, utnyttjades positionen för att vinna fördelar. Man kan därför spekulera kring huruvida jägeribetjänterna var mer benägna att ta till våld än andra ämbetsmän, i synnerhet som deras position undergrävdes underifrån och överifrån och därmed hotade deras legitimitet. Böndernas ökade självförtroende och kritik mot jägeristaten innebar ett konstant ifrågasättande av deras legitimitet, jämte det faktum att allmogens syn på skogslagstiftningen skilde sig från statens.¹⁹¹

Målen som rör våld, hot och övriga anklagelser är ganska få, men ibland framkommer anklagelser och klagomål i brev. Sammantaget ser anklagelserna mot jägeristaten ut som följer:

	I tjänsten							
	Mutor	Korruption	Stöld	Hot	Vapenhot	Mordhot	Försummelse	Övr. tjänstefel
Magnus Brummer		1		1				1
Bengt Bergström							Mer än 10 års tid	Mer än 3 års tid
Jöns Ekenstedt		1					1	

¹⁸⁹ Ruuttula-Vasari 2000.

¹⁹⁰ Se Andersson 1998, och Cavallin 2003.

¹⁹¹ Eliasson 2002, s. 57, 69.

Truls Ohlin								
Arvid Grundell		1					2	2
Paul Memsen								
Nils A. Schuberg								1
Sören Svensson	1	1	1		1	1		1

Diagram 1.9.

Sammanställning över anklagelser riktade mot jägeribetjänterna. Siffrorna ska inte gälla för sanning; det rör sig om anklagelser som är omöjliga att kontrollera. Mörkertalet bör dessutom vara stort och olika jägeribetjänter har kartlagts olika mycket. Arvid Grundell, Truls Ohlin, Jöns Ekenstedt, Magnus Henrik Brummer och Sören Svensson har granskats betydligt mer än Bengt Bergström, Nils A. Schuberg och Paul Memsen.

	Privat							
	Mutor	Korruption	Stöld	Hot	Slagsmål	Vapenhot	Mordhot	Övrigt
Magnus Brummer								
Bengt Bergström								1
Jöns Ekenstedt								
Truls Ohlin					2			
Arvid Grundell						1	1	
Paul Memsen								1
Nils A. Schuberg								
Sören Svensson								1

Diagram 2.0. Arvid Grundells vapenbrott som mordhot är ett och samma tillfälle. Paul Memsens brott bestod i att han gjort sin hustrus syster, hans kusin, gravid utom äktenskapet och dessutom köpt kvicksilver för fosterfördrivning. Troligen rör det sig om fler än en åtalpunkt, men kunskap kring dessa lag saknas.

Med åthäfvor äfven förolämpat och hållit bössa åt honom

I mars 1773 gjorde den då 23 år gamle Arvid Grundell troligen sin första entré på Faurås häradssting. Arvid Grundell åtalades av sockenskomakaren Anders Nilsson för hot med såväl ord och vapen.¹⁹² Parterna hade stämt möte vilket inte blivit av då någon, troligen Anders Nilsson, uteblivit. Bröderna Grundell var ute på andjakt med varsin bössa, när de mötte två kvinnor som genade över Dahl. På brödernas förfrågan bekräftade kvinnorna att Anders Nilsson befann sig hemma. Bröderna beslöt sig för att bege sig till Anders Nilssons närbelägna hem. Väl där framförde de till hustrun, att de ville tala med hennes man. Hustrun avrådde sin man från att gå ut till dom och bjöd istället in bröderna för att tala med maken. Hon tycks ha blivit ignorerad av sin make, som gick ut trots sin hustrus råd. I handen hade han sin arbetskniv, då han suttit och arbetat när bröderna kom. Hustrun följde efter, varvid hon märkte att Arvid Grundell ”rikta med det han hadde i handen åt kden [Anders Nilsson]”. Bössan förblev riktad mot Anders Nilsson även när bröderna avlägsnade sig. De nyfikna kvinnorna från Dahl hade följt efter och åsåg scenen, dock från ett sådant avstånd att de inte kunde höra vilka ord som fälldes. Hustrun stod däremot så nära att hon hörde hur Arvid Grundell, när han lämnade

¹⁹² LLA, Faurås häradsrätt, 1773, A1a:46.

området, ”fälla den utlåtselse till kden [Anders Nilsson] at han skulle göra den sista en olycka och [svårläst, troligen ”blifva”] olycklig.”

Den andra kvinnan, vilken även hon vittnade, instämde till alla delar i vittnesmålet. Hon lade till att bröderna bar bössor i handen, således inte bara Arvid Grundell. Därefter krävde de båda kvinnorna ersättning för sina vittnesmål.¹⁹³ När Arvid Grundell fick bemöta vittnesmålen, nekade han till anklagelserna om att ha hållit bössan i sin hand under mötet, utan endast ”då kden [Anders Nilssons] hustru kommit och fattat sin man om halsen, då det gjorde Sden [Arvid Grundell] ondt, som därpå gått sin väg, under inga andra hotelser, än at det skulle blifva delning på marken ...”. Anders Nilsson vidhöll att Arvid Grundell ”måtte vara ansvarig för sinna hotelser och ärsätta honom dess rgl [rättegångs] kostnader” varvid Arvid Grundell menade att Anders Nilsson ”honom gröfre angifvitt än saken sig förhöll” och menade att det var de överdrivna anklagelserna som stred mot lagen. Rätten gick på Anders Nilssons linje, och dömde Arvid Grundell till böter för att ”hafva otillbörliga utlåtselser at vilja göra kden olycklig honom med åthäfvor äfven förolämpat och hållit bössa åt honom”.

Målet är intressant, främst med tanke på att Arvid Grundell 15 år senare blev hejderidare och rekryterad till ett yrke där han skulle handha vapen och beväpnad kommendera ofta ovilliga bönder till tjänstgöring. Även om en lång tid hade passerat och inga kommentarer som pekar på ett våldsamt leverne återfunnits i matriklar från studentåren, är det kanske så att Arvid Grundells tillsättning skedde tack vare hans ursprung, snarare än ett fläckfritt förflutet. Detta stärks av Samzelius uppgifter om att Grundell blivit suspenderad från hejderidarsysslan under två års tid. Målet är inte det enda där Grundell hamnade i rätten på grund av vapen. 1781 var ”studenten Grundell” käranden tillsammans med skrivaren Jöran Kellén. Eftersom den åtalade, välborne löjtnant Vilhelm Robert Muhl, konsekvent vägrade infinna sig, finns ingen fullständig redogörelse för bakgrunden till målet, men löjtnanten stod anklagad för att ha avhändat Grundell och Kellén två stycken bössor vilka han även beslagtagit.¹⁹⁴

Att hålla sig med bössa var inget staten uppmuntrade, Truls Ohlin reste år 1777 runt i norra distriktet och förseglade och lämnade in allmogens bössor till kyrkorna.¹⁹⁵ De bössor han fick tag på, vill säga. Majoriteten uteblev eller hade tappat bort sina gevär. Ohlin hade tidigare gjort samma resa, fast då hade han besökt alla kyrkor i distriktet. Efter resan kunde han rapportera till Brummer att inte ett enda gevär fanns inlämnat

¹⁹³ Att kräva ersättning för sina rättegångskostnader, dvs. för tiden man lagt ner på åtalet var vanligt förekommande och bör inte ses som någon form av muta.

¹⁹⁴ LLA, Faurås häradsrätt, 1781, A1a:55.

¹⁹⁵ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIIIm:6.

till förvar i kyrkorna. Inte en endaste klockare hade kunnat förklara vad som skett – det krävdes tydligen tillstånd från klockaren för att få hämta ut geväret, och de var ansvariga för att gevären hölls i kyrkan.¹⁹⁶

Tillsättningen av statliga tjänster var ett stort debattämne under 1700-talet. En viktig effekt av den franska revolutionen blev just en reformering av tjänstetillsättning, där ofrälse gavs rätt att söka tjänster som tidigare varit förbehållna adelsmän. Frågan kring börd mot meriter var också ett omdiskuterat ämne i 1700-talets Sverige, där ofrälse alltmer högljutt krävde att personens lämplighet skulle vara avgörande vid tjänstetillsättning. Efter flera reformeringar i lagar och förordningar kom Gustav III efter sin statskupp att än mer fjärma sig från adeln och lyssna till de ofrälse krav. Nu blev ”beprövade skicklighet, erfarenhet och förtjänst” istället det som skulle avgöra vid tillsättning.¹⁹⁷ Bördfrågan är intressant även för jägeristaten och andra lokala ämbetsmän. Som släktkartan visar tycks ämbeten ha gått i arv, ibland i flera generationer. När det gäller Arvid Grundell är det troligt att det var bördens som avgjorde tillsättningen, hans mor tillhörde den stora ”hejderidarklanen”. Om Arvid Grundell hade kort stubin och gjort sig känd som opålitlig och hotfull behöver det inte per automatik varit något negativt för den tjänst han tillträdde. Kanske fick han rentav mer respekt av att han kunde agera våldsamt.

Till ädel täflan om Förtjensten

Jägeristatens koppling till det militära och det våldsamma märks, på högre nivå, bland de många militärer som ges höga positioner. Såväl Brummer som Sjöberger kom från det militära. På lägre nivå märks sambandet först i och med Gustav III:s krig. År 1789 skrev överjägmästare Sjöberger till landshövdingen angående två befordringar. Skogvaktaren Göran Glasberg hade drabbats av slag och hälsan sviktade. Sjöberger och Glasberg föreslog därför att sonen Christian Glasberg skulle få överta halva sysslan. Sjöberger argumentation kretsade kring krig: “såsom härtill skickelig ock fäster Högvälborne Herr LandsHöfdingen äfvenledes göra Gunstigt afseende, på denne Christian Glasbergs nu under krigstiden visade trogna tjänst vid de å stränderna placerade Canoner.”

Glasbergs insats under jägeristatens beredskap var ett tungt argument. Sjöberger fortsatte:

*I lika ödmjukhet får jag äfven anmäla Kronoskogvaktaren Wennerlund i Wiske härad till åtnjutande af någon hederi belöning för dess nu under Krigstidens visade trogna tjenstgöring. [svårtytt ord] Högvälborne Herr Landshöfdingen nådigast tillägga honom Landjägare eller Heijeridare Titell: hvarom jag så det ödmjukaste [inspirerar eller inplicerar] så torde det vaka [troligen menas väcka] en del af Hans Camrater till ädel täflan om Förtjensten.*¹⁹⁸

¹⁹⁶ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIM:6.

¹⁹⁷ Cavallin, Maria, 2003, s.79.

¹⁹⁸ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIM:6.

Det blev männens handlande under beredskapen som föranledde rekommendationerna och det var för dessa insatser de skulle belönas, inte främst för deras kompetens. Wennerlund hade vid tiden för Sjöbergers brev tjänstgjort en längre tid, men det blev insatsen under några månader som gav en knuff framåt i hierarkin. Brummers ideal om att det var de nyktra, nitiska och rättfärdiga tjänstemännen som skulle belönas, avspeglas inte här. Sjöberger tog visserligen hänsyn till sådant, bland annat vid Nils Arondt Schubergs befordran till hejderidare, men även där stod konkurrensen i fokus ”hvarföre Honom till upmuntran ock flere Hans Camrater till en ädel täflan vid fullgörandet af sina plickter, det de se belönas...”.¹⁹⁹ Karriären inom jägeristaten var alltså en tävlan mellan män, helst sådana som tjänat i armén. I Sjöbergers klagoskrift mot Bengt Bergström, skrivet när överjägmästaren återvänt från armétjänst, lyfts det fram att det rör sig om ämbetsmännen i *civil* tjänstgöring som misskött sig. Sjöbergers ordval var kanske av praktisk art; han och andra jägeribetjänter hade tjänstgjort i den militära sfären under kriget, medan andra valde eller beordrades att stanna kvar vid sin äldre tjänst.

Det var de sistnämnda som misskötte sig, utan överjägmästarens vakande öga och räddande insatser slutade förvaltningen att fungera. Men när Sjöberger valde att så tydligt understryka de militära erfarenheterna vid befordringar blir hans ordval i det Bergströmska brevet än mer intressant. Bergström tycks ha misskött sig grovt under lång tid och Sjöberger hade klagat på honom förut. Som en veteran inom jägeristaten och medlem av en ämbetsmannasläkt bör Bergström ha varit någorlunda känd på landskansliet, där han mycket väl kan ha inlett sin karriär, liksom Jöns Ekenstedt gjorde.²⁰⁰ I synnerhet på kansliet bör man ha känt till, vilka som var civila och vilka som gick ut i beredskapen. Så varför valde Sjöberger att utmåla honom som civil? Var det ytterligare ett sätt att underminera Bergström, genom att påvisa att han inte deltagit i det av Sjöberger så omhuldade beredskapsarbetet? Beredskapen i Halland varade bara några månader och ledde aldrig till direkta våldshandlingar. Det var alltså ingen egentlig militär erfarenhet, med reservation för eventuell utbildning. Trots detta tycks Sjöberger ha gett männen en status som krigsveteraner.

Bero och förbliva

Den 23 februari 1785 åtalade hejderidaren Truls Ohlin drängen Olof Andersson för olaglig jakt.²⁰¹ Drängen som tjänade hos korpralen och mjölnaren Arvid Holm hade tagits på bar gärning när han gått omkring med ett gevär. På platsen hade även spår efter harar påträffats. Truls Ohlins son förhörde sig om drängens göranden ute i marken och beslagtog geväret på plats. Sonen hade sänts ut av fadern tillsammans med en annan vuxen man då man hört ett antal skott från markerna och kan sägas agera ställföreträdande för sin far. Troligen hade hejderidaren inte själv möjlighet att följa efter. Olof Andersson förnekade under tinget att

¹⁹⁹ LLA, Hallands läns landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIm:6.

²⁰⁰ Under 1760-talet omnämns Bergström som skrivare från Halmstad, vilket visar att han haft en tjänst inom en förvaltning.

²⁰¹ LLA, Faurås häradsrätt, 1785, vårtinget, 23 februari, AIa:58.

något skott kunde ha avfyrats mot något slags vilt och påstod att han följt ett rävspår. Truls Ohlin förklarade att han, troligen genom vittnen, kunde bevisa att inget rävspår funnits på platsen, utan att det var harspår drängen följt. Geväret som drängen använt tillhörde husbonden Holm, som vid samma ting bad att få sitt gevär tillbaka. Det fick han inte, då målet uppsköts och saken därmed inte var avgjord, och efter tinget väntade Arvid Holm på hejderidaren. Vid nästa tingsdag anklagade Truls Ohlin honom för att i ilska över den beslagtagna bössan ha attackerat honom och försökt ta sin bössa när Truls Ohlin skulle lämna tinget. Några vittnen fanns inte närvarande, men korpralen bad om ursäkt vilket kan sägas styrka Truls Ohlins version av händelsen. Korpralen menade dock att han ”*intet hava brukat den ringaste otidighet*” mot hejderidaren.²⁰² Ursäkten godtogs inte omedelbart, men vid nästa ting lades målet ner på Truls Ohlins anmodan.²⁰³ Saken, menade han, var inte av svårare grad och han föredrog att låta ”saken bero och förbliva”. Varför han tog det beslutet är oklart, möjligen hade de gjort upp utanför tinget och den uppgörelsen kan ha varit mer lönsam än att driva en rättegång med oviss utgång. Kanske var det viktigt att hålla sig väl med den viktige mjölnaren och att förlåta kunde kanske ge vissa fördelar. Arvid Holm förekommer frekvent i domböckerna, bland annat för våldsbrott.²⁰⁴ När målet mot drängen togs upp igen, uteblev drängen på grund av sjukdom och målet försvinner därefter helt ur domböckerna.

Truls Ohlin förekommer i domböckerna även efter sitt avsked. De flesta gångerna är han vittne eller driver mål och skriver brev för andras räkning. En gång står han dock själv åtalad, för ett slagsmål på Köinge marknad.²⁰⁵ De övriga åtalade var drängen Bengt Larsson och salpetersjudarna Helge Lilliedahl och Hindrik Molin/Holm. När åtalet togs upp infann sig endast drängen, medan de övriga bötfälldes för uppspösvägran. Slagsmålet ägde rum mindre än ett år efter Truls Ohlins avsked, men tycks inte ha haft något med hans yrkesutövning att göra. Han hade t ex inte åtalat någon av de övriga slagskämparna. Vad som däremot är något anmärkningsvärt är att han valde att skolka från rättegången, efter att själv arbetat med att dra folk inför tinget. Detta kan ha berott på en ovilja att möta den forna arenan som åtalad, eller så acklimatiserade han sig snabbt till den likgiltighet som tycks ha funnits mot att infinna sig vid ting.²⁰⁶ Han var inte ensam om att uppvisa en sådan attityd. Mellan åren 1792-95 förekommer ett antal ämbetsmän i Faurås saköreslängder.²⁰⁷ Av dessa dömdes de flesta för att just ha uteblivit från ting. Värst var länsman Svensson, som tre gånger

²⁰² LLA, Faurås häradsrätt, AIa:58, vårting, 23 februari, 1785. Notera att domboken anger att Arvid Holms attack tagits upp på tinget samma dag som rättegången mot Olof Andersson (23 februari). I texten framställs dock händelseförloppet så att Arvid Holms attack på Truls Ohlin ägde rum efter att målet mot Olof Andersson avhandlats den 23 februari och att Arvid Holm hördes nästa tingsdag.

²⁰³ LLA, Faurås häradsrätt, 1785, sommaring, 14 maj, AIa:58.

²⁰⁴ Se t ex saköreslängder i LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting 1792, AIa:68; 1797, AIa:76; 1801, AIa:83.

²⁰⁵ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:62, 1788.

²⁰⁶ Uppgifter från saköreslängderna från Faurås häradsrätt visar att många valde att utebli från tingen. I saköreslängderna år 1803 finns 26 stycken uppspösvägran, följt av 9 sexualbrott, 4 spritrelaterade brott, samt 2 religiösa brott och 2 fall av stöld. Uppgifter från volym; LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, 1803, AIa:86 och AIa:87.

²⁰⁷ LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, saköreslängder från volymerna AIa:68, AIa:69, AIa:70, AIa:73.

bötfälldes för uppropsvägran, samt en gång för ämbetsfel för att ha utövat våld i Gunnarps gästgiveri tillsammans med länsman Hardin. Landsfiskalen Stridbeck uteblev två gånger från tinget, medan befallningsmännen Heil och Bellander båda dömdes en gång vardera för vite och uppropsvägran. Även en notarie och en häradstjänare dömdes för uppropsvägran. Bland nämndemännen dömdes en person för vitesbrott, medan nämndemannen Anders Carlsson Borg dömdes för obehörigt förfarande i tingsfråga och för uppropsvägran. Ruuttula-Vasari visar att allmogen valde att visa sitt missnöje med skogslagstiftningen och jägeribetjäningen genom att utebli från tingen, men varför ämbetsmän valde att utebli diskuteras inte.²⁰⁸

Truls Ohlin hamnade i handgemäng en gång under sitt yrkesliv, låt vara att han blev överfallen av en välkänd slagskämpe. En annan gång ska han ha flugit på Anders Carlsson Borg med en piska under ett gräl på ett gästgiveri, dock målet ganska märklig med ombytta roller.²⁰⁹ Klart är att Ohlin inte avstod från alkohol, trots Brummers önskemål om nyktra tjänstemän. Dock anklagades han aldrig för fylleri eller för att ha haft problem med sprit eller våld i flyttatter. Samtliga alkoholepisoder tycks också ha inträffat utanför tjänsten. Ohlin och Grundell skiljer sig i varje fall från den exemplariske Ekenstedt, vilken aldrig anklagas för vare sig fylleslagsmål, gevärshot mot bönder eller piskande av nämndemän. Kanske kan en förklaring för Ohlin finnas i en slags godskultur som han formats av; år 1787 anklagades skogsvaktaren Sören Svensson och en godsskytt för att ha mordhotat ett antal beväpnade män de mötte i skogen.²¹⁰

Engagemang och lojalitet

En sida som endast två böcker tidigare belyst, är jägeribetjänarnas engagemang och vilja att arbeta för något annat än sin egen snöda vinnings skull.²¹¹ Detta är en sida som tidigare forskning inte riktigt tycks ha brytt sig om att söka efter. Kanske har man inte väntat att man skulle finna något, eller så anses ämnet svårt eller ointressant. Jägeristatens arkiv i Halland är dåligt bevarat, men en mängd brev från Ekenstedt, Bergström och Brummer finns kvar. Endast ett brev från Ohlin har påträffats och inte något från Grundell.

Tjugo års wandranden i Skogarna här

”Jag, som efter några och tjugo års wandranden i Skogarna här i norra distriktet, är bästa kännaren af de sammans beskaffenhet och tillstånd...” skriver Jöns Ekenstedt i sitt sista brev, där han berättar sin livshisto-

²⁰⁸ Ruuttula-Vasari, 2000.

²⁰⁹ LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, 1786, AIa:59 samt AIa:60. De ombytta rollerna syftar på det faktum att Ohlin en sommar köpt en häst av Borg. Under vintern visade det sig att hästen var sjuk i skabb. Ohlin menade att Borg känt till detta sedan länge varför han åtalade honom för bedrägeri. Vid misshandeln på gästgiveriet är rollerna ombytta, Ohlin förnekar att hästen varit sjuk medan Borg försöker få Ohlin att erkänna verbalt och handgripligen. I återgivningen är alltså rollerna ombytta.

²¹⁰ LLA, Faurås häradsrätts lagtima ting, 1787, AIa:61.

²¹¹ Böckerna är Kerstin Ekman's ”Herrarna i skogen” och nytugåvan av Magnus Henrik Brummers Skogslexikon.

ria, samtidigt som han avlägger rapport, några dagar innan sin död.²¹² Ekenstedt börjar från början: ”under min tjänstetid först wid LandsCancelliet på 50 talen och sedan efter 60. talet, då jag blef hejderidare...” och berättar vidare om några mål från år 1770 som han dragit inför tinget. På ett *ärligt* vis hade han dragit målet på så vis att det tycks ha listats i saköreslängden, ”fast jag hwarcken får min lagl. Målsägarandel eller tilkommande Extra lön, uti kronoandelen af Sakören.” Brevet ger en inblick i svårigheterna jägeribetjäningen mötte, från alla samhällsskikt. Jöns Ekenstedt höll inte inne med kritiken. ”Af det wördiga prästerskapet äro tillicka med Ståndspersoner en stor del, som aldrig kunnat förmås at förrätta återplanteringar. Så är det ock beskaffat med herrar [svårsläst ord] gårds Interessenterne i Falckenberg.” Bönderna som hjälpte som uppsyningsmän, var ”opålitliga”. Även överjägmästare Brummer fick motta en viss inlindad kritik, då Ekenstedt menade att han under lång tid fått påpeka vissa missförhållanden i skogen, innan han fått gehör. Till de skogssyningsmöten som Ekenstedt i början av sin karriär initierade för att få ordning på problemen och kungjorde i staden, kom ingen. Brevet avslutas med ”hwad jag således af Skyldig efter Embetetsplickt ock Patriotisk [svårtytt ord] allerwördigast anfört...”. Ekenstedt skildrar sig själv en hederlig och patriotisk ämbetsman, vilken försökte sköta sin syssla trots svåra förutsättningar och var motarbetad av nästan samtliga samhällsgrupper som omgav honom. Varken ståndspersoner, prästerskap eller allmoge brydde sig om skogsförordning eller jägeristatens män. Prästerskapets trots var inte avlägset; kanske syftade Ekenstedt på sin hustrus svåger, prästen Wallmark, som drev illegala sågkvarnar. Som nytillträdd ämbetsman reste han även till staden för att kungöra syningar i skogen, men ingen kom. Han tycks ha gett upp efter några år. Även om Ekenstedts brev är tendensiöst, vittnar det ändå om en likgiltighet och respektlöshet gentemot jägeristaten som tycks ha varit reell. I brevet framgår också att han hade ett tillräckligt starkt ekonomiskt kapital för att avstå från vissa bötesinkomster. Varför han valde att låta pengarna tillfalla staten istället förklarar han inte, men trots att det låg tolv år bak i tiden, tog han upp det i sitt brev. Att en jägeribetjänt avstod från böter och lät pengarna tillfalla staten är unikt i mitt material. Ekenstedts brev vittnar också om en differentiering från resten av samhället. En jägeribetjänt tycks enligt Ekenstedts självbild inte ha varit någon bonde och inte ha tillhört allmogen, trots att de bör ha levt ganska lika liv.

Med den bästa vilja

1783 lät Brummer inkalla samtliga delägare i Köinge och Oståsens skog till tinget, för att överlägga kring hur skogar och planteringar bäst skulle skötas. Detta fanns det tydligen ett behov av, då skogen och planteringen ”*nu skal til stor del vara förfallen och bristfällig*”, ett tillstånd som främst skyldes på Årstadsborna.²¹³ Det var andra gången under tinget, som Brummer lät hålla en sammankomst för att organisera och reformera, snarare än att bestraffa. Skogens tillstånd tycks ha varit i ett sådant skick att det kunde vara åtal-

²¹² LLA, Hallands landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIM:7.

²¹³ LLA, Faurås häradsrätt, lagtima ting, 1783, A1a:56.

bart, dessutom pekades Årstadsborna ut utan att någon protesterade mot det. Här valde Brummer, och möjligen även åborna, att istället för strid söka en konstruktiv lösning.

På grund av skogens tillstånd utdömde man ett vite och beslöt att omorganisera lottindelningen Köingeborna som skött sig men som tydligen hade mindre mark till sitt förfogande, fick sina lotter utökade. Häradsrätten kommenterar med en vishet som inte stod Salomo efter att ”den ena ej hafva tilfalle at skylla på den andra, synas bäst vara, at hvarje hemman får sit af detta stycke, Köinge borna för sig på deras lott och Åstads åboer för sig på sin lott, en wärckställigheten hwaraf herr öfver Jägemästaren ej lærer undandraga sig, at behörigen och skyndsamt föranstalta ... båda det allmännas och deras egen båtнад därmed är förknippad dock warder detta, såsom et hushållningsmål.”

Dessa två mål kan ses som utslag på Brummers vilja att reformera och förbättra skogshushållningen. Huruvida häradsrättens personliga kommentar kring honom ska tolkas som ett erkännande av arbetsiver eller att det verkligen var Brummer som låg bakom projektet är upp till tolkning. Kommentarer av det slaget är ovanliga när det gäller jägeribetjänarnas uppföljningsarbete. Tidigare samma dag hade Brummer levererat ett beskt piller i hans försök att råda bot på personalbristen inom jägeristaten. Han hade bett om att få förordna skogsuppsyningsmän ur allmogen vilka skulle hjälpa jägeribetjäningen att hålla uppsikt över kronans skogar. Bara någon månad före hade hejderidaren Ekenstedt avlidit och att utan hjälp hålla uppsikt över kronans skog var en övermäktig uppgift för skogsvaktaren Sören Svensson. För att råda bot på detta föreslog Brummer 14 män vilka han även redan före tinget tilldelat olika geografiska områden. Även om bönderna kan ha visat intresse för sysslan, är det troligare att skyldigheten ansågs som en tidskrävande och ovälkommen börda. Att sysslan riskerade att uppfattas som en ovälkommen börda framgår även i ordvalet i häradsrätten:

Sedan herr öfver Jägemästaren, i anledning häraf låtit underrätta samtlig [svårläst] äfven upptagna Tilsyningsmän, om detta förordnande, åligger dem, utan gensägelse och minsta motsträfvighet, ställa sig förstående Inspection til noga efter rättelse samdt i öfrigt så wäl herr Öfver Jägemästaren äfven den öfriga Skogsbetjäningen med all ärforderlig handräckning och uppässning til handa gå.

Jägeristatens syn på möjligheten att förändra allmogens beteende framgår i Ekenstedts sista brev. ”Med trug och hot af lagböknig kan man ändtligen förmå allmogen...” att under jägeristatens uppseende skärpa till sig. I brevet framgick också vad Ekenstedt tyckte om att använda bönder som hjälp när personalstyrkan inte

räckte till. ”Skogsbetjenterna kunna icke wara allestädes på en gång, och tilsatta Upsyningmännen äro opåliteliga Bönder.”²¹⁴

Brummers val att använda sig av allmogen till eftersynen av skogen kan ha berott på att han inte fick en större personalstyrka, men kanske ville han även involvera bönderna i skogshushållningen och skapa en ansvarskänsla. Att han överhuvudtaget var så pass insatt i de lokala förhållandena att han kunde plocka ut ett antal pålitliga personer är också något som tyder på ett engagemang. Personalbristen inom jägeristaten gjorde sig även påmind när jägeristaten utökats med en ny hejderidare. Vid ett ting framkommer det att Truls Ohlin inte själv varit den som aktivt spårat och förhört en dräng som misstänktes för olagligt skytte, utan att han skickat sin son att göra det i hans ställe.

Vi Gällsås byamän

Så inledde Truls Ohlin ett brev till häradsrätten år 1789, två år efter sitt avsked.²¹⁵ Han bemötte i brevet de anklagelser som av Rävinge byamän riktat mot Gällsåsborna angående olovligt fiske och laxgårdar. Truls Ohlin hade valts till ombud för den by där han bodde under åren som hejderidare. På tinget mötte han ombudet för Rävingeborna, länsmannen Isak Hardin. Hardin levde till skillnad från Ohlin inte själv i den by han representerade, kanske var det därför han uteblev från det första tinget, trots att han var åklagaren. Åtalet uppsköts, men vid det nästa tinget hade parterna förlikats. Målet är intressant ur tre aspekter; för det första valde båda byar att anlita före detta ämbetsmän. Brummer gav en antydning till konflikt och rivalitet mellan länsmän och jägeribetjänter när det gällde inkomster från tinget. Man valde också att från Rävinges sida anlita en ämbetsman som inte bodde i byn, till skillnad från Ohlin, som själv var byaman. En annan intressant detalj är huruvida ämbetsmännen utvecklade en lojalitet till byn eller trakten man levde i. Materialet är för litet för att några säkra slutsatser ska kunna dras, men under Ohlins tid som hejderidare förekom inga åtal mot vare sig Rävinge eller Gällsås. Under hans företrädare och efterträdare var däremot Rävingeåborna åtalade för ljungränning och skogsavverkningar.²¹⁶ Kanske var det klokast att se mellan fingrarna när personer i närmiljön begick brott.

²¹⁴ LLA, Hallands landskansli, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIIm:7.

²¹⁵ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:63, 1789.

²¹⁶ LLA, Faurås häradsrätt, AIa:56, AIa:64.

5. Avslutande diskussion och analys

Skillnaderna mellan de olika jägeribetjänterna framträder ganska klart när deras yrkesmässiga karriär analyseras mot familjebakgrund, ursprung och social position. Vissa jägeribetjänter besatt ett högre socialt kapital i form av utbildning, familjenätverk och familjetradition. Andra saknade fullständigt dessa tillgångar att luta sig emot, och fick istället stå på egna ben. Överlag är den individuella variationen ganska stor. Bland hejderidarna fanns det de som var infödda i ämbetsmannafamiljer som agerat på samma ting i generationer, andra hade borgerlig bakgrund, medan andra tycks ha rekryterats till myndigheten av mer slumpmässiga orsaker. Den mest framgångsrike jägeribetjanten var Jöns Ekenstedt, som trots att han hade borgerlig bakgrund och kom utifrån, uppenbarligen lyckades accepteras i bygden genom sitt äktenskap. Ekenstedt hade också en mångårig utbildning inom förvaltningen, vilken kan ha gett honom värdefulla kontakter. Av särskilt intresse är kanske en jämförelse mellan Brummer och hans kollegor. Överjägmästare Brummer var en aktiv aktör på häradsrätten. Trots att han var adelsman, utbildad vid universitet och hade haft en karriär inom det militära, var han inte mer framgångsrik än sina jägeribetjänter. Kanske var hans kapital obrukbart eller irrelevant vid häradsrätten. Kanske utgjorde det rentav en nackdel för den utfattige överjägmästaren, att hans sociala och kulturella kapital så bjärt skilde sig från hans ekonomiska kapital. Brummer hade inte några ekonomiska tillgångar för att leva upp till den status och position som var lämpligt för en man med hans kulturella och sociala bakgrund. Fallet med bönderna i Bosgård visar att man inte var rädd för att utmana eller gå till motattack. Att man även fått en myndighetsperson, ingen mindre än chefen på landskontoret, till sin hjälp talar för att Brummer inte var en oemotsagd auktoritet.

Vissa överjägmästare valde att ta strid med sina underlydande jägeribetjänter vilket antyder interna konflikter och kamp för positionering inom fältet. Märkligt nog tycks de lägre ämbetsmännen ha gått vinnande ur striden. Bråket mellan Sjöberger och Bergström ger intryck av att ha rört sig om en ren maktkamp och ett försök av en ny överjägmästare att markera sin plats i hierarkin gentemot regionala väletablerade släkter, som tycks ha använt sina yrken för att nå personliga fördelar. Trots att Bergström gång efter annan läxats upp och hotats med straff av högt uppsatta myndighetspersoner, struntade han i att ändra sitt beteende. Han tycks också ha klarat sig undan straff. Sjöbergers nederlag och Brummers låga framgång antyder att i den regionala och lokala verkligheten fanns en egen kodex och en egen uppfattning kring vilket kapital som var värdefullt. Frohnert menar att frånvaron av statliga kontroller och statlig makt på det lokala planet skapade ett maktvakuum, vilket fylldes av en regional maktelit.²¹⁷ I Halland finner man flera släkter, vars medlemmar nästan prenumererade på vissa tjänster. Hejderidaren Bergström tillhörde just en sådan. Kanske kan

²¹⁷ Frohnert, Pär, 1993 samt Frohnert, Pär, "Administration i Sverige under Frihetstiden", Blomstedt, Yrjö (red), 1983.

Sjöberger ses som en statlig representant som försökte kontrollera och utöva makt, men som misslyckades rå på den maktelit som etablerat sig. Ruuttula-Vasaris studie visar att högre skogstjänstemän ofta kom från en helt annorlunda bakgrund och hade svårt att förstå sin omgivning, vilket kan appliceras på såväl Brummer som Sjöberger.²¹⁸ En annan viktig aspekt är hur heder och ära uppfattades av ämbetsmännen. Såväl Andersson som Cavallin diskuterar hederns betydelse, och hur den uppfattades i samtiden. Enligt Cavallins forskning förlitade man sig på att heder och ära skulle förhindra att ämbetsmännen korrumpades, eftersom de då skulle mista sin ära.²¹⁹ Hedern kan alltså ha haft en extra stor betydelse för ämbetsmän som var oavlönade, eftersom den var ämbetets enda faktiska belöning. Hedern renderades från ett rättrådigt leverne, men den regionala jägeristaten och makteliten kan ha haft en annan syn på vad som var hedervärt. För en person som Truls Ohlin, som troligen saknade lokala kontakter och nätverk, en längre utbildning och ekonomiska tillgångar, bör hedern snarare legat i att inte fullständigt gå under i fattigdom utan upprätthålla ett någorlunda respektabelt liv. Att leva rättrådigt och dygdigt fanns det knappast marginaler för.

Sjöberger använde sig av nedlåtande språkbruk vid ett flertal tillfällen, för att framställa underlydande som lata eller obildade. Kanske speglar ordvalen hans åsikter om sina underlydande, kanske försökte han fjärma sig från ämbetsmän som han skämdes för och som riskerade att fläcka hans rykte och kapital. Åtminstone tycks Sjöberger ha ansett att Bergströms negligierande beteende riskerade att smitta av sig på hans eget rykte och anseende, samtidigt använde Sjöberger situationen för att framställa sig själv i bättre dager.

Till skillnad från sina före- och efterträdare klagade Brummer inte på sina ämbetsmän. Han tycks på flera sätt ha stått dem närmare, bland annat genom sin aktivitet på tingen. Efter Ekenstedts död ville han ta över lönen. Kanske planerade han också att sköta Ekenstedts uppgifter. Möjligen var det Brummers ekonomiska nöd som gjorde att han var tvungen att driva mål själv, och kanske minskade denna närhet respekten för överjägmästaren. Han kan ha blivit alltför vardaglig och i sin fattigdom, haft villkor alltför lika den allmoges jägeribetjänterna fjärmade sig från. Det fanns inte bara en hierarkisk skillnad mellan jägeribetjänterna och överjägmästarna utan de hade också olika habitus. Brummer var en välutbildad adelsman med militär bakgrund, Jean Gottfrid Sjöberger kom från en borgerlig bakgrund och hade gjort en kort men framgångsrik militär karriär. De båda männen kom från en helt annan värld än vad jägeribetjänterna och allmogen gjorde.

Att försöka utläsa attityder och åsikter från en svunnen tid är förenat med svårigheter. Trots att materialet är ganska magert, finns ändå vissa tendenser. Vad som främst märks av är en frustration och uppgivenhet kring den statliga byråkratins stelbenthet och oförmåga. Magnus Wennerlund, Jöns Ekenstedt, Göran Glasberg,

²¹⁸ Ruuttula-Vasari, Anne, "Herrar skall man misstro - framför allt skogsherrar" i Kaldal, Inger (red.), 2000

²¹⁹ Cavallin, Maria, 2003 samt Andersson, Gudrun, 1998.

Truls Ohlin, Sören Svensson, Petter Holm, Magnus Henrik Brummer och Nils Arondt Schuberg vädjade alla om kontant lön och bättre arbetsvillkor. 1782 sände Schuberg och Wennerlund ett brev, då de bad om sina för flera år inestående löner. Det var inte första gången, då de skriver att de ett flertal gånger bett om sina löner. Inget hände och 1785 skrev Brummer å deras vägnar ett nytt brev med samma innehåll. Troligen hände inget den gången heller. Tråkigt nog framkommer anklagelser om mutor och korruption mot idealisten Brummer. Hans ekonomiska nöd framkommer tydligt när han ber landskansliet att inte tillsätta en ny hejderidare utan låta honom få lönen. Att han, med sin aktivitet på tinget, säkerligen kunnat göra skäl för den förändrar inte det faktum att den ekonomiska verkligheten tvingade honom att göra avsteg från sin idealism om hur skogsuppsynen skulle bedrivas. Det är inget unikt för Brummer, även landshövdingeberättelserna och jägeristatens brev vittnar om fenomenet.

I Jöns Ekenstedts kvarlämnade brev skymtar en annan slags frustration fram. Ekenstedt lämnade bland annat ett genomarbetat förslag på flera sidor, där han bland annat sett ut möjliga boställen för jägeribetjänterna i olika socknar. Trots att han själv ägde en bostad, tycks han ha månat om mindre lyckligt lottade jägeribetjänter och gjorde flera påstötningar för att försöka effektivisera och förbättra arbetsmiljön. Genom Ekenstedt framkommer också att jägeribetjänter inte kände samhörighet med eller något större förtroende för allmogen. Även i Brummers skrifter skymtar en misstro mot omgivningen. Båda beskriver en fientlighet och ovilja att lyda jägeribetjänterna, vilket gjorde deras arbete svårt. Ekenstedt kritiserade inte bara allmogen, utan även präster och andra herrar. Jägeribetjänterna tycks alltså inte ha ansett sig vara en del av allmogen, utan kan genom detta utanförskap ha känt en stark identifikation i sitt utsatta yrke. Fientligheten fanns dock inte bara mellan olika samhällsgrupper, utan även gentemot kollegorna. Brummer såg missnöjt på hur saköresmedel tillföll länsmännen istället för jägeribetjänterna och Sjöberger drog sig inte för att svartmåla eller ange sina egna underlydande. Truls Ohlins val att utebli från åtal och Arvid Grundells återkommande utfall inför tinget vittnar båda om ett förakt eller en likgiltighet gentemot häradsrätten, något de verkar ha delat med andra ämbetsmän. Frohnerts studie av nämndemän visar att de ofta själva fälldes för olika brott; vid Faurås häradsrätt fälldes även många länsmän och andra ämbetsmän för förseelser.²²⁰

Något som är utmärkande för Ekenstedt är hans öppenhet. Han levererade hård kritik i sina brev, vilket starkt skilde honom från Brummers svassande underdånighet. Skillnaden ger intryck av att Ekenstedt hade en säkrare position vilken tillät att han kritiserade sin egen förvaltning. Detta förefaller bekräfta bilden av en regional hierarki, där Brummers kapital var svagare än Ekenstedts. Landskamrerare Malmborgs val att skriva en klagoskrift mot Brummer kan också ses som en sådan indikation.

²²⁰ Frohnert, Pär, 1993 samt Frohnert, Pär, 1983, "Administration i Sverige under Frihetstiden" Blomstedt, Yrjö (red).

Brummers brev är överlag mycket underdåniga, liksom det enda brev som bevarats från Truls Ohlin. I övriga skrifter där Ohlins kommentarer bevarats märks en viss uppgivenhet, som när han skulle inspektera de tomma gevärsförråden. Brummers numera rätt kända skrifter kan ses som en önskan om hur det skulle kunna ha varit och hur ämbetsmännen hade kunnat vara – om de getts en ekonomisk möjlighet att vara det. De två överjägmästarna Sjöberger och Brummer fokuserar mycket på sig själva i sina brev – ansvaret, uppsikten över jägeribetjänterna och deras arbetsinsatser framhävs ofta. Även Ekenstedt valde att i sitt sista brev framhäva sig själv som hårt arbetande och patriotisk tjänsteman. Att framhäva sig själv som patriotisk och följa kungens vilja var också en del av Arvid Grundells försvarstal.

Såväl Brummer som Ekenstedt har haft ett engagemang för såväl natur som jägeristatens anställda. Ekenstedt tycks främst ha månat om arbetsmiljön; i flera brev poängterar han möjliga förbättringar för jägeribetjänterna och ger förslag på hur verksamheten kunnat effektiviseras. Brevens andas ett behov av pengar och av reformering samt uppgivenhet och missnöje gentemot de överordnade myndigheterna, vilka inte betalade ut avtalade löner. Brummer tycks främst ha månat om naturen, även om han efter påstötningar från jägeribetjänterna skrev till sina överordnade om deras klagomål.

De anklagelser om ämbetsfel som återfunnits är förvånansvärt få, vilket gör att mitt resultat skiljer sig från den tidigare forskningen som menar att problemen med mutor och missbruk var betydande. De få fall som återfunnits ger en inblick i hur korruptionen kan ha sett ut. Ekenstedt anklagades för att ha bortsett från att åtgärda vissa förseelser; kanske menade man att han fick betalt för att göra så. Brummer stod anklagad för att ha stulit och sålt getter samt försett sig själv med ved ur kronans skogar. Bengt Bergström försummade sitt arbete, men fick fortsätta sin tjänstgöring ändå. Arvid Grundell hade före sin anställning riktat vapen mot en bonde och enligt vittnen uttalat hotelser gentemot honom. Under sin tjänstgöring anklagades han för att ha sett till att få kontroll över viss mark, men våldstendensen är ändå svag i materialet.

De många rättsfall som försvinner, särskilt under Ohlins tjänstgöringsperiod, tyder på uppgörelser utanför tinget. Under Grundells tjänstperiod tycks detta ha ökat. Grundell drev få fall, särskilt efter jägeristatens nedläggning var tingsaktiviteten mycket lägre än under hans företrädare. Grundell ger även tecken på att uppgörelser kan ha bedrivits utanför tinget; vid ett ting begär de han att få tala, gör sina anklagelser, hotar med bevis och meddelar därpå att han inte vill driva målet. Han tycks också ha varit kapabel att ta till hot och våld. För Grundell tycks detta inte ha legat honom i fatet när han sedan blev jägeribetjänt.

Truls Ohlin tycks inte ha sökt sig till jägeristaten på egen hand, utan närmast tvångsrekryterats när man behövde en skogvaktare. Frohnerts studie visar att man antingen valde att rekrytera ämbetsmännen via etablerade led eller familjer, men ibland av praktiska skäl tvingats rekrytera personer utanför denna snäva krets. I min uppsats framträder exempel på båda dessa rekryteringsmönster. Enligt Webers tes kring rekrytering av

ämbetsmän till förvaltningar, kan Ohlin antingen ha rekryterats genom en personlig relation eller som en fri ämbetsman som inträdde i ett lojalitetsförhållande gentemot sin härskare. Kanske var det hans överordnade, herren till Stjärnarp, som såg fördelar med att låta sin jägare få status av myndighetsperson när han ändå arbetade i skogen. Stjärnarp var, som tidigare nämnts, ett stort gods med omfattande skogsarealer. Det är troligt att man även där drabbades av skogsbrott och tjuvjakt.

För Truls Ohlin blev karriären som jägeribetjänt, och särskilt hans befordran till hejderidare, i slutändan katastrofal. Från att ha levt ett etablerat liv på Stjärnarp under tjugo års tid, var han ständigt kringflyttande under de sista arbetsåren.²²¹ Vid hans avsked från jägeristaten 1787 var han 48 år, några år senare kallades han ”utgammal”. När dottern födde ett utomäktenskapligt barn, tycks båda två få lämna det säteri där de tjänat några år. Ohlin, som inte ägde något eget hem, blev under slutet av sitt liv hemlös och försvinner ur källorna. För godsanställda var ålderdomen osäker, men personer som tjänat troget och hade barn eller släktingar på godset hade en större möjlighet att bli omhändertagna av sin herre. Hade Ohlin stannat på Stjärnarp, hade möjligheterna till en bättre ålderdom varit bättre. Istället dog han, hemlös och åttio år gammal, mitt i vintern på en plats där han inte tycks ha haft någon släkt. Att bli anställd inom jägeristaten krävde alltså antingen ett ekonomiskt kapital eller ett etablerat socialt eller familjärt skyddsnät. För den som inte hade det, kunde konsekvenserna av innehållen lön bli svåra. Ekenstedts och Grundells familjer tycks vara de som klarade sig bäst, vilket är något absurt då det var dessa män som dog unga medan de fortfarande var i tjänst.

Frohnert menar att ämbetsmännen vandrade en svår balansgång, slitna mellan allmoge och stat. I Ohlins, Brummers och Glasbergs fall kan man även haft andra lojaliteter att ta hänsyn till, främst de adelsfamiljer och gods som man tjänat hos eller var befryndad med. Frågan hur man positionerade sig själv i lokalsamhället är intressant. Ekenstedt och Brummer fjärmade sig båda från allmogen och hos Ekenstedt framkommer en bild av att de regionala och lokala ämbetsmännen kunde komma att identifieras starkt med sitt yrke. När Truls Ohlin valde att låta sin son följa och förhöra en tjuvskytt kan det ses som en indikation på att jägeri-sysslan inte bara var något som berörde honom själv. Brummer lät sin brorson vikariera för honom under ett år. Grundell, Ekenstedt och Memsen tillhörde alla samma släkt. Deras barn kom på olika vis att föra traditionerna vidare. Yrket berörde inte bara utövaren, utan hela familjen. Detta mönster gick även igen bland flera skogsvaktare. Frågan som aktualiseras är varför dessa familjer valde att fortsätta få positioner inom myndigheter där villkoren var så pass dåliga. Vari låg lockelsen, eller hoten? Något som framgått när flera släkter granskats är att några individer lyckats nå högre poster än den lokala ämbetsutövningen. Släktens ursprung och position kunde bli en bra språngbräda. Kanske fanns också illegal affärsverksamhet eller andra hävdvunna fördelar som motivation för att fortsätta prenumerera på vissa ämbeten. Kanske utövade hotet att

²²¹ Märks b.l.a genom ett större antal fadderskap etc.

rent socialt och statusmässigt sjunka ner till allmogens nivå, och därmed lämna den lilla sociala sfär man tillhörde, också ett visst tryck. I en tid när landsbygden var i starkt omdanande med ökande andel obesuttna kan en sådan rädsla förstärkts.

Jägeristatens anställda missbrukade i skiftade grad sin position. Tidigare forskning, så när som Cavallins studie, har dock inte gett jägeristatens anställda någon redogörelse utifrån *deras* levnadsvillkor och perspektiv. Ämbetsmännen tillhörde, som Frohnert påpekar, ett slags mellanskikt i allmogesfären, men de rekryterades ursprungligen från allmogen som de senare kom att fjärmas något från.²²² Sundberg belyser allmogens mentalitet och menar att man i tider av nöd ansåg att staten hade ett patriarkalt beskydd och att ämbetsmännen borde ta hänsyn till fattigdom och utsatthet och visa nåd.²²³ Kanske resonerade ämbetsmännen, som ju levde som allmogen och i många fall hade sitt ursprung däri på liknande sätt. Kanske menade man att det inte var något brott att berika sig på kronans skogar. Det var trots allt kronan som inte betalade ut någon lön och inte respekterade sin del av kontraktet mellan ämbetsmän och staten.

*Intet människioarbete fullkomligt, ej heller desse
Vid ledige stunder sammanskrefone anmärkningar*

Magnus Henrik Brummer

²²² Frohnert, Pär, 1993.

²²³ Sundberg 1993.

6. Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Landsarkivet i Lund, LLA

Alfshögs kyrkoarkiv

Alfshögs kyrkoarkiv, C:2

Askome kyrkoarkiv

Askome kyrkoarkiv, C:1

Eldsberga kyrkoarkiv

Eldsberga kyrkoarkiv, C:1

Fagereds kyrkoarkiv

Fagereds kyrkoarkiv, C:2

Faurås häradsrätts arkiv

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1762, AIa:36

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1763, AIa:37

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1765, AIa:39

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1767, AIa:40

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1769, AIa:42

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1771, AIa:44

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1773, AIa:46

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1775, AIa:48

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1777, AIa:50

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1779, AIa:52

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1781, AIa:54

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1782, AIa:55

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1783, AIa:56

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1784, AIa:57

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1785, AIa:58

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1786, AIa:59

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1786, AIa:60

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1787, AIa:61

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1788, AIa:62

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1789, AIa:63

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1790, AIa:64

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1790, AIa:65

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1791, AIa:66

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1791, AIa:67

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1792, AIa:68

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1793, AIa:69

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1796, AIa:74

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1796, AIa:75

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1797, AIa:76

Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1797, AIa:77
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1798, AIa:78
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1798, AIa:79
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1799, AIa:80
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1801, AIa:82
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1801, AIa:83
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1803, AIa:86
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1803, AIa:87
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1805, AIa:90
Faurås häradsrätts lagtima dombok, 1805, AIa:91

Frillesås kyrkoarkiv

Frillesås kyrkoarkiv, C:2

Hallands läns landskanslis arkiv

Hallands läns landskanslis arkiv, Diarier över ankomna brev 1778-1782, BIa:47
Hallands läns landskanslis arkiv, Diarie över ankomna brev, BIIa:53
Hallands läns landskanslis arkiv, Brevkoncept, 1785, AIa:23
Hallands läns landskanslis arkiv, Förhørsprotokoll, 1770-1779, AIIaa:2.
Hallands läns landskanslis arkiv, Förhørsprotokoll 1780-1786, AIIaa:3.
Hallands läns landskanslis arkiv, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1777-1795, DIII m:6
Hallands läns landskanslis arkiv, Skrivelser från jägeristatens befattningshavare, 1780-1789, DIII m:7

Hallands läns landskontors arkiv

Hallands läns landskontors arkiv, Skrivelser från jägeribetjäningen, DIII m:1

Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Eftra), 1744, EIII:15
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Veinge) 1750, EIII:21
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Halmstad) 1756, EIII:27
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Veinge) 1759, EIII:30
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Askome) 1761, EIII:32
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Trönninge) 1761, EIII:32
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Eldsberga) 1764, EIII:35
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Veinge) 1765, EIII:36
Hallands läns landskontors arkiv, mantalslängd (Hasslöv) 1806, EIII:90

Halmstads läroverks arkiv

Halmstads läroverks arkiv, Matriklar över intagna elever, 1698-1821, DIb:1

Hasslövs kyrkoarkiv

Hasslövs kyrkoarkiv, Inflyttningsattester, 1790-1799, HII:2
Hasslövs kyrkoarkiv, 1773-1834, C:4

Hunnestads kyrkoarkiv

Hunnestads kyrkoarkiv, C:1

Jonstorps kyrkoarkiv

Jonstorps kyrkoarkiv, C:2

Kristianstads läns landskontors arkiv
Kristianstad läns landskontors arkiv, mantalslängd (Munka-Ljungby), EIII:20

Laholms stadsförsamlings kyrkoarkiv
Laholms stadsförsamlings kyrkoarkiv, C:4

Ljungby kyrkoarkiv
Ljungby kyrkoarkiv, CI:2
Ljungby kyrkoarkiv, CI:3
Ljungby kyrkoarkiv, CI:4

Luggude häradsrätt
Luggude häradsrätt, Uppgifter om dödsfall, EIII:1

Munka-Ljungbys kyrkoarkiv
Munka-Ljungby kyrkoarkiv, C:1

Rolfstorps kyrkoarkiv
Rolfstorps kyrkoarkiv, AI:1
Rolfstorps kyrkoarkiv, C:1
Rolfstorps kyrkoarkiv, C:2

Trönninge kyrkoarkiv
Trönninge kyrkoarkiv, C:1

Tönnersjö häradsrätts arkiv
Tönnersjö häradsrätts lagtima dombok, 1777, AIa:26

Ullareds kyrkoarkiv
Ullareds kyrkoarkiv, C:2

Varberg stads kyrkoarkiv
Varbergs kyrkoarkiv, C:2

Veinge kyrkoarkiv
Veinge kyrkoarkiv, C:3

Värö kyrkoarkiv
Värö kyrkoarkiv, C:1
Värö kyrkoarkiv, C:2
Värö kyrkoarkiv, C:3

Årstads häradsrätts arkiv
Årstad häradsrätts bouppteckningar, 1781-84, FIIa:10

Årstads kyrkoarkiv
Årstads kyrkoarkiv, C:1

Ölmevalla kyrkoarkiv

Ölmevalla kyrkoarkiv, C:1

Stadsarkivet i Stockholm, SSA

Jakob och Johannes kyrkoarkiv

Jakob och Johannes kyrkoarkiv, Flb:1

Tryckta källor

Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagt-lexikon*, [Ny utg.], Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, Stockholm, 2010

Hallands museiförening (red.), *Landshövdingeberättelser från Hallands län 1705-1818*, 1998

Litteratur

Alm, Mikael, *Kungsord i elfte timmen. Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772-1809*, Stockholm 2002

Andersson, Gudrun, *Tingets män och kvinnor: genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*, Uppsala 1998

Asker, Björn, *Hur riket styrdes: förvaltning, politik och arkiv 1520-1920*, Stockholm 2007

Bergström, Roger & Danell, Kjell, "Om Försök Til et Swenskt Skogs- och Jagt-Lexikon" i Brummer, M.H, *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagt-lexikon*, Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, Stockholm, 2010 [nyutgåva]

Bexell, Sven Peter, *Hallands historia och beskrifning af S.P. Bexell*, Göteborg, 1818-1819

Boëthius, Bertil, *Ur de stora skogarnas historia*, Stockholm 1917

Bourdieu, Pierre, *Outline of a theory of practice*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1977.

Brummer, Magnus Henric, *Försök til et swenskt skogs- och jagt-lexicon*, [Ny utg.], Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, Stockholm 2010

Bäck, Kalle, *Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden: centralmakten och östgötaböndernas reaktioner i näringspolitiska frågor = [Peasant opposition and the influence of peasants during the "Age of freedom"] : [the central authorities and the reactions of the peasants of Östergötland in questions pertaining to economic policy]*, LT, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1984

Bäck, Kalle (red.), *Skog och brännvin: studier i näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700-talet*, Univ.-forl., Oslo, 1984

Cavallin, Maria, *I kungens och folkets tjänst: synen på den svenske ämbetsmannen 1750-1780*, Göteborg, 2003

- Cederholm, Mathias, *De värjde sin rätt: senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*, Lund, 2007
- Ekman, Kerstin, "Ensam, fattig och flitig" i Brummer, M.H., *Försök til et Swenskt Skogs- och Jagt-Lexikon*, [Ny utg.] Stockholm 2010
- Ekman, Kerstin, *Herrarna i skogen*, Stockholm 2007
- Elgenstierna, Gustaf (red.), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, Norstedt, Stockholm, 1925-1936
- Elgenstierna, Gustaf (red.), *Den introducerade svenska adelns ättartavlor. 4, Igelström-Lillietopp*, Sveriges släktforskarförb., Stockholm, 1998
- Eliasson, Per, *Skog, makt och människor: en miljöhistoria om svensk skog 1800-1875*, Stockholm, 2002
- Frohnert, Pär, "Administration i Sverige under Frihetstiden" i Yrjö Blomstedt m.fl, *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985
- Frohnert, Pär, "Kronan, individen och lokalsamhället – förvaltningen som forum för konflikthanteringen i Sverige, 1600-1800" i *Mellan makten och menigheten*, Harnesk, Björn & Taussi Sjöberg, Marja (red.), Stockholm, 2001
- Frohnert, Pär, *Kronans skatter och bondens bröd: den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719-1775*, Institutet för rättshistorisk forskning, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1993
- Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria: bildning och vetenskap under tusen år. D. 1, 1000-1809*, Natur & kultur, Stockholm, 2000
- Halberg, Paul Tage, "Sosial status i bondeskog og bolagsskog" i *Skogsliv: kulturella processer i nordiska skogsbygder*, Kaldal, Inger (red.), Lund, 2000
- Hamilton, G., & Eliasson, P., "Blifver ondt att förena sikh- några linjer i den svenska skogslagstiftningen om utmark och skog" i Pettersson, Ronny (red.), *Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika*, Pettersson, Stockholm 1999
- Iggers, Georg G., *Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge*, Hanover, N.H., 2005
- Johannisson, Karin, "Det sköna i det vilda: en aspekt på naturen som mänsklig resurs" i Frängsmyr, Tore, (red), *Paradiset och vildmarken : studier kring synen på naturen och naturresurserna*, Stockholm 1984
- Johnsson, Elsa, *Hembygdsminnen från Okome, Köinge och Svarträ*, Falkenberg 1951
- Kaldal, Inger, *Alltagsgeschichte og mikrohistorie*, Trondheim 1994
- Lennersand, Marie, "Gråkappor på riktigt. Den absoluta staten, kommissioner och tjänstemännen" i, Harnesk & Taussi Sjöberg (red.), *Mellan makten och menigheten*, Stockholm 2001
- Lundberg, Magnus, "Casten Bengtsson - befallningsman i Varbergs fögderi 1744-1764" i *Årsbok, Varbergs museum* 1992 (43)

- Möller, Peter von, *Halländska herregårdar*, Stockholm, 1871
- Nordström, Gunilla, "Vägen till skogen: forskningsmöjligheter i arkiv" i Pettersson, Ronny (red.), *Skogshistorisk forskning i Europa och Nordamerika*, Pettersson, Ronny (red.), Stockholm 1999
- Osbeck, Pehr, *Djur och natur i södra Halland under 1700-talet*, Halmstad 1996
- Peterson, Claes, "'En god ämbetsman är bättre än en god lag': frågan om justitiekanslern som en allmogens besvärinstans i klagomål över kronobetjänternas ämbetsutövning (1747-1752)' i Yrjö Blomstedt m.fl, *Administrasjon i Norden på 1700-talet*, Oslo 1985
- Robbins, Derek, *Bourdieu and culture*, London 2000
- Ruuttula-Vasari, Anne, "Herrar skall man misstro - framför allt skogsherrar" i Kaldal, Inger (red.), *Skogsliv: kulturella processer i nordiska skogsbygder*, Lund 2000
- Sabean, David Warren, *Power in the blood: popular culture and village discourse in early modern Germany*, Cambridge, 1984
- Samzelius, Hugo, *Jägeristaten: anteckningar om svenska väldets skogs- och jaktväsen*, Stockholm 1915
- Samzelius, Hugo, *Kongl. skogs- och jägeristaten: biografiska studier 1539-1898 : jämte en historisk inledning*, Stockholm, 1898-1902
- Schön, Ebbe, *Älvor, troll och talande träd: folketro om svensk natur*, Sundbyberg 2000
- Sjöström, Carl, *Göteborgs nation i Lund 1669-1906: biografiska och genealogiska anteckningar jemte historik*, Lund 1907
- Skarstedt, Carl Wilhelm, *Göteborgs stifts herdaminne*, Göteborg 1943-1948
- Skogsjö, Håkan (red.), *Släktforskarnas årsbok, 2005*, Stockholm 2005
- Smedberg, Staffan, *Frälsebonderörelser i Halland och Skåne 1772-76*, Stockholm, 1972
- Sundberg, Kerstin, *Resurser och sociala relationer: studier av ett lokalsamhälle i förändring 1600-1800: Österhaninge och Västerhaninge socknar*, Lund 1993
- Sundberg, Kerstin, *Striden om skogen: resurser och sociala relationer i Haningebygden på 1600- och 1700-talen*, Haninge 1995
- Sundberg, Kerstin, "'De hafver denna lilla furuskog så oförsvarligt utdöda'. Om nyttjande av skogens resurser i agrarsamhället" i Kaldal, Inger (red.), *Skogsliv: kulturella processer i nordiska skogsbygder*, Lund 2000
- Sundin, Jan, *För Gud, staten och folket: brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm 1992
- Svensson, Henrik, *Öppna och slutna rum - enskiftet och de utsattas geografi: husmän, bönder och gods på den skånska landsbygden under 1800-talets första hälft*, Lund 2005

Sörlin, Sverker, *Naturkontraktet: om naturumgängets idéhistoria*, Stockholm 1991

Webb, J., Schirato, T., & Danaher, G., *Understanding Bourdieu*, London 2002

Weber, Max, *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder. 1, Sociologiska begrepp och definitioner. Ekonomi, samhällsordning och grupper*, Lund 1983

Weber, Max, *From Max Weber: essays in sociology*, London 1991

Weber, Max, *Udvalgte tekster*, band 1-2, Andersen, H., Bruun, H.H, Kaspersen, L.B., (red), Köpenhamn 2003

Österberg, Eva, ”Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige: konflikt - kompromiss - politisk kultur”, i *Scandia* 1989

Österberg, Eva, *Folk förr: historiska essäer*, Stockholm 1995

Österberg, Eva, ”Sega gubbar: den skiftande offentligheten och bönder i rätten under 300 år” i Andersson, L.M (red), *Rätten – en festskrift till Bengt Ankarloo*, Lund 2000

Internet

Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/nationella-dr%C3%A4kten>, besökt 2011-05-20.

Hallands släktforskarförening

Borsthult, <http://www.genealogi.se/halland/pdf/borsthult.pdf>, 2011-08-13

Floastad, <http://www.genealogi.se/halland/pdf/floastad.pdf>, 2011-08-13

Svarträ, http://www.genealogi.se/halland/pdf/om_svartra.pdf, 2011-08-13